

Kristin Mostad

Overlevelse i en mannsdominert verden

En analyse av overlevelsesstrategier for enker i Trondheim basert på folketellinger fra 1865-1900

Masteroppgave i historie

Veileder: Monica Miscali

Mai 2023

"Enken og hennes barn" av Amalie Lindegren (1853)

Kristin Mostad

Overlevelse i en mannsdominert verden

En analyse av overlevelsesstrategier for enker i Trondheim basert på folketellinger fra 1865-1900

Masteroppgave i historie
Veileder: Monica Miscali
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Jeg kan fremdeles ikke helt ta innover meg at jeg nå sitter og skriver forordet til en ferdig masteroppgave i historie. Etter mange år på NTNU kan jeg omsider si meg ferdig. Det har vært mange år med forskjellige utfordringer, mestringer, latter og tårer. Spesielt de to siste årene med masterarbeid har gitt ekstra mye av alt. Den kunnskapen jeg har fått av å skrive en masteroppgave vil jeg ha med meg resten av livet.

Først vil jeg takke min veileder Monica Miscali, for gode veiledningstimer, grundige tilbakemeldinger og motiverende veiledningstimer. Jeg vil også takk guttene på lesesal 6393 for artige pauser og distraksjoner i en ellers stressende masterhverdag. Spesielt vil jeg takke Magnus for gode diskusjoner, selskap på lesesalen når kveldene har blitt alt for sene, og latter i innspurten. Jeg vil gi en ekstra stor takk til Eir for alle lunsjene, pausene og for at du hører på alle mine problemer - det hadde ikke gått uten deg.

Jeg vil også takk familien og venner for at de alltid har hatt troen på at dette går bra, og at det ordner seg til slutt uansett. Jeg vil gi en stor, tusen takk, til Rebecca, Ingvil og Mari som har sagt seg villig til å lese korrektur på hele oppgaven. Mari skall få en ekstra takk for å ta kanelbolle-onsdag like seriøst hver uke. Til slutt vil jeg takke Ludvik som har hatt middag klar hjemme på sene kvelder, og som har trøstet når dagene ikke har vært så lette – og ikke minst for at han har vært litt steng og fått meg opp på lesesalen de dagene det har vært tungt å komme seg av gårde.

Alle eventuelle feil er på eget ansvar.

Kristin Mostad

Trondheim, 13. mai 2023

Sammendrag

I denne avhandlingen analyserer jeg hvordan enker i Trondheim mellom 1865 - 1920 overlevde etter at ektemannen gikk bort. I en tid hvor mange kvinner var svært knyttet til familie og hjem, ville en partners død ha store innvirkninger. Denne overgangen ble så å si sett på som en del av kvinners liv, da sjansen for at mannen døde før kvinnen var stor. Dette gjorde til at kvinnene måtte ha noen strategier for å kunne overleve som enker. Ved å se på tre strategier prøver denne avhandlingen å svare på spørsmålet; hvordan overlevde enker etter ektemannens bortgang? Analysen prøver å finne ut om enker som bodde i et rikere område i forhold til enker som bodde i et fattigere område gjorde det noe forskjellig. Formålet med denne analysen er altså å finne ut hvordan enkene i Trondheim overlevde, og om det er noe forskjell eller likheter mellom enker i rikere strøk mot enker i fattigere strøk.

For å kunne finne svar på forskningsspørsmålet har analysen tatt for seg to gater i Trondheim som ligger i forskjellige sosiale strøk, Kjøpmannsgata og Kongens gate, og sammenlignet disse to. I tillegg har oppgaven sett på de tre strategiene; gjengifting, livnæring og boforhold, for å se om dette er strategier som enkene i Trondheim bruker noe særlig. Metoden brukt i denne oppgaven er en kvantitativ tilnærming i tillegg til en komparativ metode. Ved å se på folketellingen gjort mellom 1865 - 1920, med hovedfokus på folketellingen fra 1900 prøver avhandlingen å vise likheter og forskjeller ved enkenes liv. Ved å se på forskjellige strategier som gjengifting, livnæring og boforhold vil oppgaven gi leserne en forståelse av at det fantes flere måter å overleve mannen på, og det er forskjeller på hvordan de gjorde det, selv om mye er det samme.

Abstract

In this thesis I analyze how widows in Trondheim between 1865 - 1920 survived after their husbands passed away. At a time when many women were very attached to family and home, the death of a spouse would have a big impact. This transition was, so to speak, seen as part of women's lives, as the chance of the man dying before the woman, was high. This meant that the women had to have some strategies to survive as a widow. By looking at three strategies, this thesis tries to answer the question; How did widows survive after the death of their husbands? The analysis tries to find out whether widows who lived in a richer area compared to widows who lived in a poorer area did it any differently. The purpose of this analysis is therefore to find out how the widows in Trondheim survived, and whether there are any differences or similarities between widows in richer areas versus widows in poorer areas.

In order to find an answer to this, the analysis has considered two streets in Trondheim that are located in different social areas, Kjøpmannsgata and Kongens gate, and compared these two. In addition, the thesis has looked at the three strategies; remarriage, livelihood and living conditions, to see if these are strategies that the widows in Trondheim used in particular. The method used in this thesis is a quantitative approach in addition to a comparative method. By looking at the census taken between 1865 - 1920, with the main focus on the census from 1900, the thesis tries to show similarities and differences in the lives of widows. By looking at different strategies such as remarriage, livelihood and living conditions, the thesis will give the readers an understanding that there were several ways of surviving the death of a man, and if there are differences in how they did it, although much is the same.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
<i>Innledning</i>	1
<i>Problemstilling og avgrensning</i>	1
<i>Historiografi</i>	2
<i>Metode og kilder</i>	5
<i>Bruk av folketellinger som kilde</i>	7
<i>Oppgavens oppbygning</i>	10
Kapittel 2: Bakgrunn	11
<i>Innledning</i>	11
<i>Trondheim</i>	11
<i>Kvinner</i>	13
Kapittel 3: Gjengifting	19
<i>Innledning</i>	19
<i>Gjengifte seg?</i>	19
<i>Kjøpmannsgata</i>	21
<i>Kongens gate</i>	25
<i>Sammenligning</i>	32
Kapittel 4: Livnæringsmuligheter	35
<i>Innledning</i>	35
<i>Kvinnearbeid i siste halvdel av 1800-tallet</i>	35
<i>Kjøpmannsgata</i>	37
<i>Kongens gate</i>	45
<i>Sammenligning</i>	55
Kapittel 5: Boforhold	57
<i>Innledning</i>	57
<i>Bosituasjon i Norge 1800-tallet</i>	57
<i>Kjøpmannsgata</i>	60
<i>Kongens gate</i>	65
<i>Sammenligning</i>	70
Kapittel 6: Konklusjon	72
Bibliografi	76
<i>Folketellingene</i>	76
<i>Enkelt personer i folketellingene</i>	78

<i>Litteratur</i>	84
<i>Nettressurser</i>	87
<i>Bilder</i>	87

Kapittel 1: Innledning

Innledning

«Monsieur,» I Said, «I am not asking this for myself. If it were just up to me, I should weep or I should take my revenge, nothing more. But my poor brother had a wife. If anything were to happen to me, the poor woman would die of starvation, because it was only my brother's work that kept her. Let her have a small government pension.»¹

Å bli enke var ofte sett på som en del av kvinners liv. Menn døde ofte tidligere enn konene sine, og med dette ble enke livet en realitet for mange kvinner.² I dag tenker vi kanskje ikke så mye over at kvinner eller menn blir enke/enkemenn, men bare for 150 år siden var et stort spørsmål, hva skulle man gjøre om ektefellen døde? For menn som mistet konen sin var det ikke et like stort spørsmål, men spørsmålet var der fortsatt.³ På den andre siden var det et stort spørsmål for kvinner, livet kunne forandre seg drastisk etter mannens død. Som sitatet over viser kunne en kvinne være ganske avhengig av hjelp fra andre om mannen døde. I en tid hvor kvinner var så knyttet til familien og hjemmet kunne det å bli enke forandre mye. Kunne hun fortsette å bo i familiehuset hun hadde hatt med mannen? Hva skulle hun gjøre til arbeid, sånn at hun videre kunne betale for alt? Burde man gifte seg på nytt, for å sikre seg videre i livet? Uansett hvor godt ivaretatt en kvinne var før mannen døde ville døden til en ektemann påvirke enken. Sjeldent kunne en enke fortsette på samme levemåte som tidligere, og endringer måtte til. Så hvordan overlevde enkene etter ektemennene deres død? Hvilke strategier brukte de? Ved å se på folketellingene fra 1865-1900 gjort i Trondheim med hovedfokus på folketellingen fra 1900, skal denne studien forsøke å svare på disse spørsmålene.

Problemstilling og avgrensning

Den overordnede problemstillingen er hvordan enker overlevde etter at ektemannen deres hadde gått bort? I et samfunn hvor kvinner var så knyttet til hjemmet, familien og ikke minst mannen, var det å bli enke en stor forandring for mange. Hvilke strategier kvinnene hadde for denne fasen i livet var mange og jeg skal i denne oppgaven se på tre av dem; gjengifting, livnæringsmuligheter og boforhold. Ved å se på folketellingene gjort mellom 1865 og 1900,

---

¹ Alexandre Dumas, *The Count of Monte Cristo*, 1844, Kapittel 44

² Merry E. Wiesner-Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 2008, s. 94

³ Tim Stretton, «Widows at law in Tudor and Stuart England». I Sandra Cavallo & Lyndan Warner, *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, 1999, s. 193

håper jeg kildene kan gi meg svar på livet til enkene på flere plan. Var det forskjell på enkene og hvordan de håndterte overgangen? Var det store forskjeller på livet til kvinner høyere oppe i det sosiale sjiktet, de i middelklassen og det lavere sjiktet i samfunnet? Ved å lese kilder fra samtida, folketellingene, samt allerede skrevet litteratur, tilegnes det kunnskap som kan brukes til å skape et mer helhetlig bilde.⁴ Oppgaven vil belyse flere aspekter ved livene til kvinner på slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet og da vil vi komme opp i andre retninger enn bare kvinne- og kjønns historie. Med dette innblikket i fortiden blir det viktig å sette seg inn i forståelsen av samfunnet på denne tiden. Det er viktig, som i alle historieskrivninger, at vi har andre perspektiver nå enn hva man hadde tilbake i tiden. Spesielt innen kvinners liv har det skjedd drastiske endringer fra 1800-tallet til i dag, som vi skal se i kapittel 2.

Jeg har valgt å se på to gater i denne oppgaven for å kunne svare på problemstillingen. Dette blir grundigere forklart i metodedelene av oppgaven. Men hovedgrunnen for valget av to gater er fordi jeg ønsket å kunne sammenligne enker fra forskjellige sosiale posisjoner i samfunnet, i håp om at områdene i Trondheim Kjøpstad var såpass avskilte, mellom befolkningen. I Ingar Kaldals bok *Veit og gate. Daglegliv i Midtbyen i Trondheim 1880-1900* får vi skildringer som kan gi oss slike tanker om at det var denne typen skiller i Trondheim.⁵ Selv om dette kan vise seg å ikke stemme, eller at forskjellene kanskje ikke var så store som folk selv ville likt å tro, så ville det å velge to gater forhåpentligvis likevel gi meg nok enker til å se forskjeller og likheter mellom enker som var stilt forskjellig i samfunnet. Selv om kanskje linjene kan være noe mer flytende. Noen viktige underspørsmål vil bli stilt gjennom oppgaven. I hver innledning til empiri-kapitlene vil det bli stilt noen spørsmål som jeg håper og får svar på, gjennom forskningen som er gjort gjennom folketellingen og hva fokuset for hvert kapittel er. Ved å kartlegge enkene og forskjellige aspekter av livet deres håper jeg å få et helhetlig bilde av hvordan man kunne overleve som enslig kvinne etter å ha vært gift.

Historiografi

Det har med årene blitt skrevet en del om kvinner i historien, og derfor også en del forskjellige tema er tatt opp for å kunne sette kvinnen inn i historien. For å kunne skrive om enker er det ikke nok å bare se på litteratur om enker, man må sette seg en del inn i kvinner

---

⁴ Knut Kjeldstali, *Fortida er ikke hva den en gang var – innføring i historiefaget*, 1999, s. 124

⁵ Ingar Kaldal, *Veit og gate. Daglegliv i Midtbyen i Trondheim 1880-1900*, 1997, s. 50

generelt. Selv om det er noen forskjeller mellom enker, gifte og ugifte kvinner er alle til syvende og sist kvinner og det er også likheter, ting som hadde betydning for de alle. Når det kommer til norsk forskning på kvinner, kan vi si at startpunktet var på 1970-tallet. Selv om det allerede på tidlig 1900-tallet ble skrevet kvinnehistorie av blant annet Anna Caspari Agerholt, som var en av Norges første kvinnelige fagutdannede historiker.⁶ I 1940 var hun med på å skrive boka *Kvinna i arbeidslivet*, hvor hun hadde en historisk innledning. Agerholts arbeid blir på denne måten pionérearbeid og kan så bli brukt videre til inspirasjon, noe arbeidet hennes trolig ble på 70-tallet da den nye kvinnebevegelsen virkelig satte starten på det vi i dag forstår som kjønns- og kvinnehistorie. Fra denne tiden har vi blant annet Ida Blom som har jobbet lenge med kvinnehistorie i Norge. Blant annet var hun med på forskningsprosjektet som til slutt ble boka *Kvinner selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie* (1982), med blant andre Gro Hagemann. Disse to historikerne har også vært med på en del annet arbeid sammen som jeg ser på som viktige bidrag til norsk kvinnehistorie. Med boken *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (2005) viser de oss en ny kunnskap om norsk historie. En annen historiker som er med på denne boken er Sølvi Sogner, som også i samme periode har skrevet boken *Ut og søkje teneste* (2005) med Kari Telste, hvor de blant annet viser oss viktigheten av kvinnearbeid og hvordan tjenesteytingen i Norge blant annet gir Norge et spesielt giftemønster. Videre har også Ida Bloms artikkel *Widowhood: From the Poor Law Society to the Welfare Society: The Case of Norway, 1875-1964* (1992) vært til inspirasjon til denne masteroppgaven, da hun også har stilt seg spørsmålet hvordan enker klarer seg etter mannen døde, ved å se på enker i Bergen og fattighjelpen i Norge. Denne masteroppgaven prøver å svare på samme spørsmål i noe av samme tidsperiode, men med en annen vinkling da jeg har sett på andre strategier enkene kunne ha. På denne måten blir masteroppgaven en videreføring av annen norsk forskning og kan så bli brukt til videre forskning om samme spørsmål, men for eksempel i en annen by. Videre kan det derfor bli skrevet en mye mer detaljert historie om enker i Norge.

Et annet viktig tema for denne oppgaven er Trondheim. Innen dette området for perioden denne masteroppgaven skal omhandle, er en bok spesielt viktig og det er Rolf Danielsens arbeid *Det nye bysamfunn 1880-1914* som er en del av bind verke *Trondheims bys historie* (1958) hvor han har skrevet bind 4. I denne boken går han spesielt inn på hvordan Trondheim

---

⁶ Ida Blom, *Anna Caspari Agerholt*, i *Norsk biografisk leksikon* på snl.no. Aksessert 3. mai 2023, hentet fra: https://nbl.snl.no/Anna_Caspari_Agerholt

var på 1800-tallet og hvordan byen utviklet seg. Det eneste problemet med denne boken for mitt tema er at den har lite å si om kvinner, men det var heller ikke hva jeg trengte den til. Denne boken er brukt for å gi et innblikk i hvordan Trondheim var som by. Med dette kan man heller supplere med verk skrevet av Ida Bull som fokuserer mye på kvinner, og Trondheim. Blant annet kan artikkelen hennes *Handelskapitalismen og dens steder* fortelle oss en del om hvordan blant annet kvinner passet inn i Trondheim på 1800-tallet.

Det er viktig med norsk forskningslitteratur for å kunne si noe om det som faktisk skjedde i Norge flere plasser enn bare Trondheim, men det er også tema som har blitt for lite belyst i norsk forskning og derfor må man trekke inn internasjonal litteratur. Dette vil kunne gi videre forskning bedre perspektiv og mer sammenligningsgrunnlag. Jeg synes altså tema enker, generelt, er for lite forsket på i Norge. Bortsett fra Ida Blom sin artikkel finner jeg ingen norsk litteratur som har hovedfokuset på enker. Det blir derfor for denne masteren nødvendig å se på litteratur fra utlandet. Boken *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe* (1999) redigert av Sandra Cavallo og Lyndan Warner har gitt tilgang til mange artikler skrevet av internasjonale historikere som gir mange forskjellige perspektiv på enker gjennom lang tid, i mange forskjellige land. Disse artiklene sammen dekker det meste av tema som kan bli sett på som interessant i forhold til enker. I tillegg tar de opp enkemenn som har blitt enda mindre forsket på enn enker har. Dette kan komme av flere grunner, men spesielt er det antatt at det er fordi enkemenns liv ikke forandrer seg i like stor grad som enkers liv gjør etter bortgangen av en partner.⁷ Videre er forskningen til Olwen Hufton viktig når det kommer til enker og ikke bare kvinner generelt. Hennes kapittel *Widowhood* i boka *The Prospect Before Her: A History of Women in Western Europe 1500-1800* (1998) viser et lengre perspektiv på enker også videre som en del av livet til kvinner. Som det blir poengtert i dette kapittelet, men også i de andre bøkene, er enketilstanden noe de fleste kvinner i historien, måtte ta stilling til da det var vanlig at menn døde før kvinnen i et forhold.⁸ Disse to bøkene sammen gir et godt innblikk i livet til enker i Vest-Europa. I tillegg til disse to bøkene er bøker som *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400 – 1900* (2005), redigert av svenske Maria Ågren og engelske Amy Louise Erickson, viktig for å kunne sette kvinner inn i et økonomisk

---

⁷ Sandra Cavallo & Lyndan Warner, «Introduction». I Sandra Cavallo & Lyndan Warner, *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, 1999, s. 3

⁸ Wiesner-Hanks, 2008, s. 56

perspektiv. Også boken *Widows in European Economy and Society 1600-1920* (2017) skrevet av Beatrice Moring og Richard Wall er viktig for perspektivet på enker, og ikke bare kvinner, i økonomien. Jeg vil også trekke fram Merry E. Wiesner-Hanks bok *Women and Gender in Early Modern Europe* som en god bok for grunnleggende kunnskap om kvinners liv, og som også har et godt fokus på enker i tillegg.

Metode og kilder

I denne masteroppgaven har jeg valgt å bruke folketellinger som kilder, noe som gjør til at en naturlig metode for oppgaven vil være kvantitativ metode. Ofte går kvantitativ og kvalitativ metode hånd i hånd og det vil med dette også være naturlig å nevne den kvalitative metoden. Blant annet vil folketellingene i utgangspunktet være kvantitative kilder, dette fordi de er en samling av målbare opplysninger som er satt i system. Likevel kan nedskrivningene sies å ha vært kvalitativ på grunn av de valgene som ble tatt i samtiden om hva som faktisk skulle skrives ned. Det vil derfor være nyttig med begge metodene, da oppgaven vil basere seg på mye kvantitative data, men opplysningene som jeg trekker ut av disse kvantitative dataene vil bli analysert og supplert med annen litteratur, altså en kvalitativ metode.⁹

I tillegg til kvantitativ og kvalitativ metode vil det være nødvendig å bruke en komparativ forskningsmetode. Denne oppgaven skal se på enker og hvordan de «overlevde» etter mannens bortgang, og forskjellen dette kunne føre til i ulike sosiale strøk. Derfor vil oppgaven se på forskjeller og likheter mellom flere enker som i grunnen er komparativ metode. Når det kommer til komparativ metode tenker vi ofte på sosiologi, noe som kan komme av utsagn som blant annet sosiologen Émile Durkheim kom med på slutten av 1800-tallet «komparativ metode ikke var en del av sosiologien, den var selve sosiologien».¹⁰ Komparativ metode er kanskje brukt mye i sosiologien, men den blir brukt i annen vitenskap også. Komparativt i seg selv er, ifølge Dag Hundstad, en strengere måte å si sammenligning.¹¹ Komparativ metode kan trekkes tilbake til John Stuart Mills, en engelsk filosof som kom med «method of difference» (forskjellsmetoden) og «method of similarities» (samsvarsmetoden)

---

⁹ Astri Andresen, Sissel Rosland, Teemu Ryymin & Svein Atle Skålevåg, *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*, 2015, s. 100

¹⁰ Dag Hundstad, *Komparasjon i historieforskning - metodiske og teoretiske utfordringer*, 2013, s. 3

¹¹ Hundstad, 2013, s. 1

på starten av 1800-tallet.¹² Disse blir brukt for å vise hvordan man systematisk kan bygge opp en sammenligning. Komparativ metode er altså ikke noe helt nytt. I sosialantropologien blir det også brukt for å kunne sammenligne forskjellige kulturer. Dette fordi lange perioder i feltarbeid for en kultur kan bli brukt av andre forskere som jobber med en annen kultur. På denne måten samler de seg opp en bank med informasjon om forskjellige kulturer som så kan sammenlignes.¹³ Dette er noe vi også kan gjøre i historieforskning. Som i denne oppgaven, hvor jeg skal forske på et område, Trondheim, kan jeg bruke annen forskning som er gjort tidligere, om for eksempel Bergen, for å se om det er noen likheter eller forskjeller. På denne måten bruker jeg banken med informasjon allerede funnet til å støtte opp om egne funn. Videre vil denne oppgaven derfor bli en del av denne banken fordi man senere kan bruke disse funnene til videre sammenligninger. For denne oppgaven vil forskjellsmetoden komme mest til nytte da poenget er å finne ut om det er noen forskjeller på enkene i de to områdene, i en sammenligning, som en komparativ metode i grunnen er, vil det så klart komme fram både forskjeller og likheter.¹⁴ Det vil også bli brukt litteratur av andre forskere for å se om det er noen likheter med omverden. Ved å bruke en komparativ metode vil man kunne systematisk finne likheter og forskjeller, i tid og/eller rom og videre bruke det som et ledd for å kunne forklare hva som har skjedd. Ved å sammenligne flere faktorer til to eller flere grupper vil man kunne se om en av faktorene er mer viktig enn de andre.¹⁵ Vi må ofte innfinne oss med at sammenligningene ofte ikke gir noe en-faktors forklaring, men at flere faktorer går i samme retning sier en del. Vist vi ville hatt et helt konkret svar hadde vi måtte snakke med de vi forsker på, i dette tilfelle er ikke det mulig.¹⁶

Folketellinger som kilde er egentlig bare innsamling av informasjon som beskriver individer. Det er en opptelling av befolkningen på en spesifikk plass utført på et visst tidspunkt.¹⁷ Jeg skal bruke disse folketellingene som kilde for oppgaven. Ved å bruke folketellinger som kilde vil man kunne se utvikling over lengere tid, noe for eksempel testament ikke kan. På Digitalarkivet finnes det folketellinger fra 1769 til 1910, og disse finnes i både transkriberte og søkbare versjoner, og i skannet form. Det er noe variert hvem av de som er transkribert og

---

¹² Andersen, Rosland, Ryymin & Skålevåg, 2015, s. 104

¹³ Ludmilla Jordanova, *History in Practice*, 2019, s. 110

¹⁴ Andersen, Rosland, Ryymin & Skålevåg, 2015, s. 104

¹⁵ Andersen, Rosland, Ryymin & Skålevåg, 2015, s. 103

¹⁶ Andersen, Rosland, Ryymin & Skålevåg, 2015, s. 104

¹⁷ Ståle Dybvik, *Historiske demografi. Ei innføring i metodane*, 1983, s. 18

søkbar, men alle er i hvert fall skannet. Jeg skal i hovedsak bruke de transkriberte og søkbare folketellingene. I hovedfokuset er folketellingen fra 1900, men jeg bruker også de andre folketellingene både i 1910 og tilbake til 1865 for å finne informasjon om enkene jeg har funnet i 1900. I disse folketellingene kan man finne individenes adresse, navn, familiestilling, sivilstand, yrke, kjønn, alder (det står veldig sjeldent nedskrevet), fødselsår (her kan man derfor regne seg til alderen), fødselssted og bostatus. Som regel står det informasjon på alle punkter til alle individer, noen ganger mangler det yrke, men som jeg har sett, bare på barn eller kvinner, som da ble regnet til å ikke ha arbeid. I folketellingen i 1885 står det ikke annet enn yrke, derfor er det vanskeligere å se om de er gifte, ugifte eller enker. Det er også vanskeligere å finne familieforholdene innad i en husstand. Hvert hushold står samlet, slik at man ser individenes slektskap og da lettere kan bruke informasjonen i andre folketellinger til å fylle blant annet tomrommene man finner i 1885.¹⁸

Bruk av folketellinger som kilde

Jeg ønsket å bruke disse kildene til å finne informasjon om enkene i Trondheim på 1800-tallet for å kunne se på flest mulig enker, slik at jeg kunne se om det var noen tendenser og strategier til overlevelse som gikk igjen. Det var over 10000 kvinner i Trondheim i 1900, når man søker i folketellingene vil det bare gi deg 10000 treff, så dette forteller at det var over 10000 kvinner i Trondheim på denne tiden. Som også Gro Hagermann er inne på så hadde Trondheim det største kvinneoverskuddet på slutten av 1800-tallet – med 116 kvinner per 100 menn.¹⁹ I starten ønsket jeg egentlig å se på alle enkene jeg kunne finne i folketellingen fra 1900, men innså tidlig at dette ville være umulig tidsmessig, da det var rundt 1700 enker i Trondheim Kjøpstad i 1900.²⁰ Derfor begrenset jeg studiet mitt til å bare omhandle to gater som jeg trodde kunne gi meg to forskjellige sosiale stillinger i samfunnet og derfor et sammenligningsgrunnlag. Jeg bestemte meg først for Kjøpmannsgata etter å ha lest *Trondheim bys historie bind 4* av Rolf Danielsen. Hovedgrunnen for dette, var at Kjøpmannsgata ble framstilt som den gaten hvor flest rike familier bodde på 1800-tallet. Jeg

---

¹⁸ Digital arkivet, *Folketellinger*, Aksessert 2. januar 2023, hentet fra:

<https://www.arkivverket.no/slektsgranskning/folketellinger>

¹⁹ Gro Hagemann, «Del 3. Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi 1800-1900». I Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik & Ingvild Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 2020, s. 231

²⁰Folketelling 1900, søkbar i digitalarkivet, se bibliografien - enker bosatt i Trondheim kjøpstad

kunne også tenkt meg å se på Fjordgata og Sandgaten,²¹ men dette så jeg meg nødt til å droppe på grunn av tid. Videre valgte jeg meg ut Kongens gate, fordi den er en av de lengste gatene å finne i Trondheim Kjøpstad, og derfor håpte jeg på flere enker enn det var i Kjøpmannsgata. I tillegg strekker Kongens gate seg fra Kjøpmannsgata og ut til Ila, hvor Ila, og da spesielt Skansen-området, er sett på som et fattigstrøk på 1800-tallet.²² Siden Kongens gate er så lang, går den fra det «bedre» strøket, nærme Kjøpmannsgata, til det «dårlige» strøket, på Ila-området. Det er her sammenligningsgrunnlaget kommer inn, da jeg ville se på om det var forskjeller og likheter mellom de sosiale strøkene i Trondheim.

Da jeg hadde bestemt meg for den første gaten var det bare å finne alle enkene i gaten. Jeg fant alle telekretsene som Kjøpmannsgaten lå inn i og gikk gjennom alle husene for å finne enkene. Jeg fant til slutt tolv stykker som jeg førte inn i et Excel-ark med navn, fødselsår, boforhold, hvem de bodde med og hvilket yrke de var oppført med. Når jeg hadde enkene jeg ville analysere litt nærmere, var det bare å begynne å finne de i tidligere folketellinger. På dette tidspunktet hadde jeg funnet ut at man kan søke på spesifikke personer og dette gjorde arbeidet mye lettere da det ville blitt veldig krevende å finne alle enkene i de andre årene om det ikke hadde vært en mulighet, siden de flytter mye på seg innenfor Trondheim kjøpstad. Blant annet bruker jeg de tidligere folketellingene til å finne ut hvor mange barn de hadde og når de ble enker. Jeg har også brukt histreg.no, som er et historisk befolkningsregister som setter sammen blant annet folketellingene og kirkebøkene for historiske personer, så det er lettere å finne hele livsløpet deres. På denne måten kan jeg lettere finne ut når, for eksempel, ektemannen døde, ved at histreg.no kan vise meg til kirkeboken som har døden deres oppført. Den kan også vise meg til folketellinger andre plasser i landet enn bare Trondheim noe som gjør til at jeg lettere kan finne ut om de har flyttet til andre plasser i landet etter 1900.

Siden det bare var tolv enker i Kjøpmannsgata, fant jeg fort ut at jeg trengte en gate til for å kunne svare på spørsmålet mitt. Tolv kvinner er ikke nok for å kunne fastslå tendenser og strategier. Jeg ønsket også, som nevnt tidligere, å sammenligne fattige mot rike og om det er noe forskjell på hvordan de klarte seg og hva de gjorde. Derfor falt valget på Kongens gate, valget er allerede forklart tidligere. Da valget var tatt var det bare å begynne å finne alle enkene i denne gaten også. Det var på dette tidspunktet at jeg fant ut at man kunne søke på

---

²¹ Rolf Danielsen, *Trondheim bys historie: Det nye bysamfunn 1880 – 1914*, 1958, s. 22

²² Kaldal, 1997, s. 47

spesifikk informasjon i folketellingene, da jeg følte at det måtte være en lettere måte å finne de på enn å gå gjennom 100 og noen husholdninger. Derfor, for å finne enkene i Kongens gate, la jeg inn «kvinne», «e/enke» og forskjellige variasjoner av «kongens gate» da man kan få noe forskjellige resultater fordi de har skrevet gaten forskjellig i folketellingene. Jeg kom fram til hundre og tjuefire enker i 1900, hvor jeg har kategorisert 64 som boende i Kongens gate, fem stykker bor på sykehus som ligger i Kongens gate og 55 bor i Thomas Angells-stuer som også ligger i Kongens gate. Jeg førte så enkene jeg har kategorisert som boende i Kongens gate opp i et Excel-ark som jeg gjorde med enkene i Kjøpmannsgata. Jeg kategoriserte de også etter hvor de bor i gata, da om de bor i den vestlige delen av gaten (Ila-området) og den østlige delen av gaten (området som krysser torget). Jeg valgte å ekskludere de som bodde på sykehuset og de som bodde i Thomas Angells-stuer fordi oppgaven ikke skal handle om denne stiftelsen, eller støtte fra disse type stiftelser som enkene kunne ha fått. Det ville dog vært interessant å se på det om ikke det hadde vært for plass mangel i masteren. Det ville dessuten ikke være noe grunn til å nevne de i kapitlet om gjengifting eller livnæring, de ville derfor bare blitt nevnt i kapittel 5, boforhold. Det er likevel viktig å vite at de eksisterer og at dette var en del av mange enkers liv. Jeg begynte samme jobb med de 64 enkene kategorisert som boende i Kongens gate som jeg hadde gjort med enkene i Kjøpmannsgata.

Da jeg hadde funnet alle enkene jeg ville undersøke litt nærmere, var det bare å begynne å utforme tabeller som kunne gjøre funnene mine mer tydelige. Det ville ikke vært mulig eller fornuftig å skrive om alle enkene hver for seg, så med tabeller kan man få fram mye informasjon på veldig liten plass om alle enkene som er valgt å undersøke. Det gjør det også mer oversiktlig og gir eksemplene et festningspunkt. Undersøkelsen jeg har gjort gjør ikke krav på representativitet, men prøver å vise en del eksempler om hvordan det kunne være for enker i Trondheim på denne tiden. Dette kommer blant annet av at man måtte ha undersøkt absolutt alle enkene i Trondheim gjennom hele 1800-tallet for å kunne si, med sikkerhet, nøyaktig hvordan det var. Dette er ikke oppgaven stor nok for, verken i omfang eller i tidsbruk. Derfor kan heller denne undersøkelsen være med for videre arbeid, om man skal forske videre på enker i Trondheim i sent 1800-tallet og tidlig 1900-tallet.

Jeg synes det kan være viktig å forklare noen opplysninger som kommer til å komme fram senere i oppgaven. Da spesielt siden flere av opplysningene funnet i folketellingene ikke er helt allmenn kunnskap, og det er en del forkortelser det er greit å vite om når man jobber med

folketellingene, og som jeg bruker senere i oppgaven. Den første opplysningen som kan være viktig er familiestilling, denne opplysningen forteller oss hvilken plass i husholdet individet har. Som regel er dette en husfar (hf). Han står også øverst i husholdet og ble dermed regnet som husholdets overhode. Var husfaren gift, hadde som regel konen familiestillingen hustru (hu), og kommer rett etter i husholdet med barna følgene etter, deretter tjenestefolket (tj). En kvinne kan også være hovedpersonen/overhodet i husholdet i familiestillingen, og da vil det stå husmor (hm). Husmor kan ofte forbindes med begrepet godt brukt om kvinner på 60-tallet, som var hjemmemødre og drev med husstell og oppdragelse av barn. Her vil altså husmor for det meste brukes om en kvinne som overhode i en husstand. Videre vil også familielosjerende (fl), enslig losjerende (el) og besøkende (b) komme opp i oppgaven i forbindelse med hvem som bodde med hvem, og at ofte er leietakere «skjult» under disse tre familiestillingene. I tillegg kan ugifte kvinner som losjerte i andres hjem ofte bli registrert med «fl». Dette fordi de tilhørte kjernefamilien uten å nødvendigvis å være i slekt med familien, ellers kunne de bli registrert som «el» fordi de hadde eget kosthold. Dette er mest brukt for enken som ikke er husmor. Under bostatus er også midlertidig til stede viktig på grunn av det samme som «fl», «el» og «b» i familiestillingen. Videre når jeg skriver at noen jobber med eller hadde yrket som, mener jeg det som er oppført som «yrke» i folketellingen og dette kan være lønnet og ikke-lønnet arbeid som personene er oppført med.²³

Oppgavens oppbygning

Oppgaven er bygd opp av 6 kapitler: et introduksjonskapittel, et bakgrunns kapittel, tre empirikapittel og et konklusjonskapittel. Bakgrunns kapittel omhandler Trondheims oppbygning på 1800-tallet, og hvordan livet for kvinner stod til generelt i landet. Kapittel tre handler om gjengifting og om dette var noe enkene gjorde som en strategi etter ektemannen døde, med opplysninger hentet fra folketellingene 1865-1910. Kapittel fire handler om hvilke yrker enkene kunne ha og da hvilke yrker enkene i Trondheim hadde, hentet fra folketellingen i 1900. Kapittel 5 handler om enkenes boforhold i 1900 og om noe her kan fortelle oss om overlevelsesstrategier og tendenser. De tre empirikapitlene vil også alle ha en sammenligning som avslutning på kapittelet for å se om det er likheter eller forskjeller mellom enkene i Kjøpmannsgata og Kongens gate. I kapittel 6 drøfter jeg helheten av hva enkene gjorde for å klare seg.

---

²³ Digitalarkivet, *Forkortingar i søkbare folketeljingar*. Aksessert 9. januar, hentet fra:

<https://www.digitalarkivet.no/content/abbreviations-census>

Kapittel 2: Bakgrunn

Innledning

I dette kapitlet skal jeg sette min oppgave inn i en historisk kontekst. Det vil med dette komme fram hvordan det var i Trondheim generelt på denne tiden, og hvordan bybildet var. Bakgrunnen for dette er, blant annet, for å gi en følelse av hvordan Trondheim som by var og for å bygge under valgene tatt tidligere i oppgaven. Kapitlet vil også ta for seg hvordan det generelt var å være kvinne i Norge, da ikke bare enke, men også ugift og gift kvinne for å sette enkene inn i en kontekst. Det vil derfor komme fram en del forskjellige aspekter ved kvinnelivet, da spesielt med tanke på hva empirikapitlene tar for seg.

Trondheim

I dette delkapitlet skal jeg ta for meg hvordan Trondheim var under tiden oppgaven skal omhandle. Hvordan var det å leve i Trondheim på denne tiden? Hvordan så Trondheim ut? Trondheim hadde i 1875, 22.544 innbyggere, hvor det i 1801 bare var 8832 innbyggere. Dette var altså en økning på 155 % innbyggere.²⁴ Trondheim var altså en by som var i vekst ved å bare se på disse tallene. Ser man dog på utviklingen til Kristiania, som hadde om lag like mange innbyggere i 1801 som Trondheim, kan vi si at Trondheim stagnerte på 1800-tallet. Ser vi likevel på Bergen i samme tidsperiode, hadde Trondheim en større prosentøkning, da Bergen bare økte folketallet med 86%.²⁵

Trondheim som by var sentralisert rundt det vi i dag kaller Midtbyen. Det var her tyngdepunktet i befolkningen lå. Når man nærmet seg slutten av 1800-tallet hadde folk begynt å bosette seg østover, da spesielt arbeidsfolk. I denne oppgaven vil jeg ikke bruke Midtbyen som et begrep da dette begrepet egentlig ikke gjør seg gjeldene før ute på 1900-tallet, altså helt i slutten av tidsperioden som denne oppgaven omhandler. Man kan i store deler av 1800-tallet omtale områdene rundt dagens Midtby som landsbygda og midtbyen var derfor «byen».²⁶ Dette er også en av grunnene til at to av gatene jeg har valgt ligger i dagens Midtby, fordi oppgaven skal omhandle datidens Trondheim Kjøpstad som i utgangspunktet gjelder bare dagens Midtby. Så når jeg senere i oppgaven skriver Trondheim er det ment som det vi

---

²⁴ Danielsen, 1958, s. 9-10

²⁵ Danielsen, 1958, s. 10

²⁶ Kaldal, 1997, s. 27

kjenner som Midtbyen, også når jeg skriver «byen» er dette ment som Midtbyen. Utenfor dette området, om det blir nødvendig, vil jeg skrive navnet på området, som for eksempel Singsaker som lå utenfor byen og ble en del av Trondheim litt senere på 1800-tallet. I 1875 bodde 6258 mennesker eller 27,8% innbyggere øst for elven,²⁷ altså på Bakklandet og Møllenberg-området. De fornemme i byen bodde for det meste i sentrum av byen som i Kjøpmannsgaten og rundt torget.²⁸ På Singsaker holdt det på å vokse fram det vi kan kalle et klassisk overklassestrøk, men det hadde ikke helt slått gjennom enda, så det vanlige var at høyere samfunnslag holdt til i byen. Kjøpmennene bodde som regel i forretningsgårdene sine og statens tjenere i embetsgårdene sine.²⁹ Kongens gate var byens promonadestrøk med sin veldig brede gate og forbindelse mellom byens sentrum og Ila.³⁰ Som beskrevet i Arthur Knagenhjelm's bok *Erindringer fra min barndom i Trondhjem* var det flere store gater i Trondheim:

Med sine brede, mangesteds trebeplantede gater, hvorav flere, som f. Eks. Munkegaten, former sig som rene avenyer i europeisk forstand, og med sine mange gamle bygninger med en særpreget arkitektur er Trondhjem utvilsomt den av de norske byer, som har det mest fornemme og stilfulle preg.³¹

Ila var et arbeiderstrøk, og her kan vi si at hederlige arbeidsfolk og en løs eksistens levde side om side.³²

Bilde 1: Kart over Trondhjem 1868.

Trondheim skulle dog gå gjennom en kraftig endring i løpet av 1800-tallet, noe som er naturlig da industrialiseringen generelt forandret mye i hele landet. Både det økonomiske og sosiale i byen fikk en

²⁷ Danielsen, 1958, s. 14

²⁸ Arthur Knagenhjelm, *Erindringer fra min barndom i Trondhjem*, 1945, s. 20

²⁹ Danielsen, 1958, s. 14

³⁰ Danielsen, 1958, s. 13

³¹ Knagenhjelm, 1945, s. 78

³² Danielsen, 1958, s. 12

forandring. Ved 1800-tallets begynnelse var det lett å peke ut familiene som utgjorde det vi gjerne kan kalle byens elite, både økonomisk og sosiale, blant annet fordi de var noe færre familier enn på slutten av århundre.³³ Noe av grunnen til dette var at det blir vanskeligere å skille mellom gruppene. Hvor skal man trekke linjene mellom overklassen og den store sammensatte gruppen som strakk seg helt ned til arbeiderklassen? Det ble altså dannet en middelklasse som ikke så lett lar seg definere.³⁴ Blant annet hadde de som ble sett på som overklassen på tidlig 1800-tallet blitt færre familier, men hadde også en mindre formue. Det var nå også mindre sosiale tilstelninger i de gamle palelignende husene.³⁵ Det hadde med tiden blitt lettere for folk å bygge seg oppover, og de nye importgrossistene som bosatte seg i Fjordgaten og Strandgaten, utgjorde nå den økonomiske overklassen i byen. Det var disse som fikk varene til å strømmen gjennom byen og fikk varene til å forgrene seg utover landet.³⁶ I tillegg kom industrien til Trondheim og bare Kristiania og Drammen slår Trondheim i industrialisering. I 1880 var det bortimot 1000 industriarbeidere av begge kjønn i byen.³⁷ Gjennom dette kan vi se at Trondheim var en by i utvikling, både i den forstand at byen i areal vokste, folketallet økte og det sosiale livet forandrer seg.

Kvinner

I dette delkapittelet skal jeg se litt nærmere på hvordan det var å være kvinne på denne tiden. Da ikke bare i Trondheim, men generelt. Selve oppgaven skal handle om enker i Trondheim og det vil i resten av oppgaven komme fram et aspekt ved å være kvinne på 1800-tallet/tidlig 1900-tallet, så i denne delen vil jeg fokusere litt mer på hvordan det var generelt, for å kunne senere i oppgaven sette enkene jeg forsker på inn i denne konteksten. Kan vi se samme tendenser i Trondheim som i den generelle historien?

Å være kvinne i dag i forhold til å være kvinne på 1800-tallet var ganske forskjellig av mange grunner. Mye forandret seg i løpet av 1800-tallet. Med industrialisering over store deler av verden ble samfunnene forandret, og rollene i disse samfunnene ble nye. Videre ble også normer og tanker som hadde vært grodd lenge fast i samfunnet forandret utover 1800-tallet.

---

³³ Danielsen, 1958, s. 25

³⁴ Jan Eivind Myhre, *Norsk historie 1814-1905*, 2012, s. 125

³⁵ Danielsen, 1958, s. 19

³⁶ Danielsen, 1958, s. 22

³⁷ Danielsen, 1958, s. 24

Knut Dørum skriver blant annet om at offentligheten i Norge ble mer maskulinisert, før det skjedde en vending mot slutten av århundret. Normer som at menn skulle være husholdets overhode og representere husholdet utad ble moderert. Videre kom det tanker om at kvinner burde stilles likt med mannen, og kvinners interesser var særegne og de mente de hadde krav på å bli representert av kvinner. På denne måten presset man kjønnsrollene ved at man blant annet beviste at også kvinner kunne gjøre politisk arbeid. Et aspekt som Dørum trekker spesielt fram er at «kvinner maktet å oppfylle borgeridealet om økonomisk uavhengighet, kunnskap og opplysning og høy moral som ble lagt til grunn i Grunnloven av 1814».³⁸

Om vi ser på kilder fra middelalderen, også de kildene som peker tilbake til vikingtiden, kan vi se at kvinner ble omtalt og klassifisert etter hvilken familierolle og sivilstatus de hadde, da om de var hustruer, mødre, døtre, søstre eller enker.³⁹ Dette var noe som vi også kan se bli gjort på 1800-tallet; hvilken rolle mannen som rådet over kvinnen hadde bestemte hvilken sosiale klasse kvinnen var i, altså var du ikke gift og din verge fortsatt var din far så var din sosiale stilling i samfunnet bestemt ut fra din far. Når en kvinne giftet seg, fikk hun derfor mannen sin sosiale stilling.⁴⁰ På denne måten definerte vi kvinnens alder og status ut ifra forholdet til familien og ektemannen og ut fra biologisk utvikling. Dette forklarer oss også dersom en kvinne ville beholde sin sosiale stilling eller gjøre den bedre, måtte hun gifte seg med noen i samme sosiale stilling eller høyere enn seg selv.

Vi skriver gjerne at Norge moderniseres gjennom 1800-tallet, og da om man ikke spesifiserer dette noe, vil jeg gå ut fra at man mener hele Norge og hele dens befolkning. Gro Hagemann hevder imidlertid at det ikke gjelder hele befolkningen. Det er ifølge henne en kjønns spesifikk modernisering. Det var mennene som ble moderne, mens kvinnene i stor grad ble igjen. I den forstand at de ble i familie og husholdet, da som gifte husmødre, som hjemmевærende døtre eller som tjenestepiker.⁴¹ Det blir likevel gjort et unntak for yrkeskvinnen i industri og moderne tjenesteyting. Her mener Hagemann det har blitt et større handlingsrom og frihet,⁴²

---

³⁸ Knut Dørum, «Kvinnerollen i Norge 1814-1920 – kontinuitet og endring». I *Heimen*, ISSN 0017-9841, Bind 53, 2016, s. 261

³⁹ Ingvild Øye, «Del 1, Kapittel 1, Med kjønnsblikk på vikingtiden». I Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik & Ingvild Øye, *Med kjønnspektiv på norsk historie*, 2020, s. 43

⁴⁰ Øye, 2020, s. 43

⁴¹ Dørum, 2016, s. 265

⁴² Hagemann, 2020, s. 236

og med dette kunne også kvinner øke sin sosiale status uten å gifte seg til det. Det var dog ikke like lett for kvinnene i borgerskapet og embetsstanden hvor et liv som yrkesaktiv kunne bety statusfall. Yrkeslivet kunne likevel gi mange en ny selvbevissthet og nye fellesskap.⁴³

Med denne endringen i yrkeslivet ble det, ikke overraskende nok, flere kvinner som også var selvstendig næringsdrivende. Som Eirinn Larsen viser i artikkelen sin *Selvgjorte kvinner. Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900* (2012). Her dokumenterer hun at antall gifte kvinnelige entreprenører øker sterkt gjennom 1870-1900 årene. Hun viser til at kvinner åpner egne forretninger som matforretninger, frisørsalonger, klesbutikker, kafeer, vertshus og hoteller.⁴⁴ Som det videre kommer fram i artikkelen, var næringslivet det som gav ugifte og gifte kvinner best mulighet når det kom til å søke egen inntekt, økt fortjeneste og et bedre liv for seg selv og sine.⁴⁵ En viktig forutsetning for at kvinner skulle kunne drive med egen næring var blant annet forandringer i lov som gav en næringsfrihet, som den såkalte kvinneparagrafen i handelsloven av 1839, ved revidering av denne loven i 1866 fikk alle enslige kvinner over myndighetsalder rett til å drive håndverksproduksjon på lik linje med menn, blant annet fikk kvinner nå lov til å få hjelp fra svenner.⁴⁶ Dette gav kvinner en mulighet til å agere som næringslivsaktører og -entreprenører.⁴⁷ Videre var handelsloven av 1842 den første loven i Norge som ga kvinner, da uten en mann til å forsørge seg, individuelle næringsrettigheter.⁴⁸ Dette gjør til at ikke bare enker var de som kunne starte egen næring men også gifte og ugifte, på denne måten var ikke gruppen av næringskvinner ensbetydende med en spesialgruppe, men fordelt utover alle kvinnegrupper.

Det var ikke bare kvinners mulighet til å drive egen næring som forandret seg utover 1800-tallet. Også kvinners mulighet til utdanning gikk gjennom en endring. I 1848 kom lov om almueskolevæsenet i kjøpstedene,⁴⁹ som sa at det måtte være satt opp minst én skole i hvert

---

⁴³ Dørum, 2016, s. 266

⁴⁴ Eirinn Larsen, «Selvgjorte kvinner. Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900». I *Heimen*, ISSN 0017-9841, Bind 49, 2012, s. 132, 137, 139, se bilde tekst

⁴⁵ Larsen, 2012, s. 137-138

⁴⁶ Larsen, 2012, s. 130

⁴⁷ Larsen, 2012, s. 140

⁴⁸ Gerd Mordt, *Kvinner og næringsrett. Kvinneparagrafen i håndverksloven av 1839 og handelsloven av 1842*, 1993, s. 162

⁴⁹ Anna Brun Ekerhovd, *Trondhjems lærerinneforening gjennom 50 år: 1885-1935*, Trondheim 1935, s. 5

prestegjeld.⁵⁰ I 1878 kom det en lov som bygde videre på *Lov om Skoler for den høiere Almendannelse af 17de Juni 1869*. Her ble det bestemt at «kvinner fikk rett til å ta middelskoleeksamen ved at kommunale og private pikeskoler ble gitt adgang til å avholde middelsskoleeksamen for kvinner med samme virkning som offentlige middelskoler.»⁵¹ Før dette hadde kvinner måtte gå på pikeskoler, men denne nye loven gjorde det lettere for kvinner å få en lengre skolegang også. Videre ble det i 1882 bestemt at kvinner skulle få adgang til å ta examen artium, og kort tid etter dette fikk de også studere ved Universitetet i Kristiania.⁵² Rundt 1900-tallet var det for det meste kvinner fra de øverste sosiale lagene som tok eksamen, men enkelte fra lavere lag tok også eksamen etter hvert.⁵³ Det var ikke bare at kvinner nå kunne utdannes bedre enn før, men også hva de kunne bruke utdanningen sin til, forandret seg. Et yrke som ble veldig populært for kvinner på slutten av 1800-tallet var lærerinne-yrket. Noe vi kan se når Trondheims lærerinneforening melder at det i 1885 var 30 lærere i byen mot 39 lærerinner i byen, hvorpå det bare noen år tidligere hadde vært ansatt 10 nye lærere og bare ei lærerinne som for så vidt var byens første lærerinne Mina Geelmuyden.⁵⁴ Videre ble det også i 1860 lovlig for kvinner å være lærerinne i allmueskolevesenet på landet, og i 1869 fikk de lov til å være lærere ved de mindre klasser både på land og i by, og til pikeklasser hvor skolen hadde skilt kjønnene. De måtte imidlertid først ha avlagt prøve bestemt av kongen eller på annen måte ha godgjort sin dyktighet.⁵⁵ Det var først i 1890 at kvinner fikk tilgang til statens lærerskole,⁵⁶ og med dette fikk de tilgang selv til å lære hvordan å være lærer. Det var også først i 1905 at kvinner fikk «rett til å utnevnes til alle stillinger i den høyere skole.»⁵⁷

Den siste tingen som dette bakgrunnskapittelet skal ta for seg er endringer i lover som skiller enker fra ugifte og gifte kvinner, og lover som endrer seg som hadde direkte innvirkning på enker. I 1839 fikk ugifte og enker som var over 40 år mulighet til å drive med noe håndverk,

---

⁵⁰ Myhre, 2012, s. 274

⁵¹ Ida Blom & Anna Tranberg, *Nordisk lovoversikt. Viktige lover for kvinner ca. 1810 – 1980*, 1985, s. 153

⁵² Dørum, 2016, s. 266

⁵³ Myhre, 2012, s. 277

⁵⁴ Ekerhovd, 1935, s. 5

⁵⁵ Blom & Tranberg, 1985, s. 151-152

⁵⁶ Blom & Tranberg, 1985, s. 154

⁵⁷ Blom & Tranberg, 1985, s. 161

noe de ikke hadde fått gjøre tidligere på grunn av laugene.⁵⁸ Dette vil bli mer skrevet om i kapittel 4, under enker som hadde håndverk som yrke. I 1854 ble det 31. juli opprettet en ny lov som omhandlet arv, der det ble bestemt at «kvinne og mann skulle arve likt (§8).» Det var tidligere slik at kvinner bare arvet halvloddet. I tillegg ga denne arveloven «gjenlevende ektefelle rett til 1/3 av arven hvis avdøde ektefelle var uten livsarvinger. Vedkommende fikk rett til hele arven hvis det ikke fantes andre arvinger. Fantet det livsarvinger, falt ektefelles arverett bort.»⁵⁹ Den delen i loven som omhandler livsarvinger gjør til at om de hadde barn, eller barnebarn, hadde disse arvingene også rett på en del av arven. Var den avdøde uten dette fikk altså den gjenværende parten 1/3. Dette gjør altså til at en enke hadde rett på en arv etter at ektemannen døde, noe som kunne beskytte de en del etter at mannen hadde gått bort. Så lenge det var noe å arve da. I 1860 forandret håndverksloven seg igjen og nå kunne alle enker, skilte og ugifte kvinner over 21 år få næringsbrev og dette gjorde til at de kunne drive med håndverk på lik linje med menn.⁶⁰ Dette gjorde det, for eksempel, mulig for yngre enker å også livnære seg av håndverk. Det var ikke før i 1894 at gifte kvinner også kunne drive med handel og håndverk.⁶¹

En annen lov som endret seg som skiller enker fra, for eksempel, gifte kvinner var at i 1884 fikk kvinner «adgang til å bestyre og drive apotek sålenge de fylte de lovbestemte betingelser for dette.» Loven sa også at «gift kvinne kunne ikke gis bevilling til å drive eget apotek med mindre hun hadde full råderett over sin egen formue. Hvis kvinnelige apoteker giftet seg uten å sikre seg full råderett over sin formue, mistet hun bevillingen.» Denne loven avløste loven av 1836 som ikke direkte forbød kvinner til å utdanne seg som farmasøyter eller det å drive apotek, det var bare alminnelig forstått at loven bare ga denne retten til menn. Derfor, med den nye loven, ble det lovfestet at kvinner hadde denne retten også. Dette vises blant annet i en beretning Marie Holst, født 1861, har etterlatt seg; da hun var doktor på 1890-tallet hadde hun en gang en mannlig pasient i 60 åra fra Åfjorden som hadde vært til en del doktorer som ikke kunne fortelle han hva som var galt, så han hadde funnet ut at nå «måtte han prøve et

---

⁵⁸ Elisabeth Lønnå, *Kvinnens rettigheter i Norge fra 1814 til 1913* i *Store norske leksikon* på snl.no. Aksessert 3. mai 2023 hentet fra: https://snl.no/Kvinnens_rettigheter_i_Norge_fra_1814_til_1913

⁵⁹ Blom & Tranberg, 1985, s. 151

⁶⁰ Elisabeth Lønnå, *Kvinnens rettigheter i Norge fra 1814 til 1913* i *Store norske leksikon* på snl.no. Aksessert 3. mai 2023 hentet fra: https://snl.no/Kvinnens_rettigheter_i_Norge_fra_1814_til_1913

⁶¹ Elisabeth Lønnå, *Kvinnens rettigheter i Norge fra 1814 til 1913* i *Store norske leksikon* på snl.no. Aksessert 3. mai 2023 hentet fra: https://snl.no/Kvinnens_rettigheter_i_Norge_fra_1814_til_1913

kvinnfolk». Når hun var ferdig med undersøkelsen spurte mannen ««Er det lenge siden mainen din dødd?»» Jeg måtte da skamfull bekjenne at jeg aldri hadde opnådd å være gift, hvorpå han forferdet utbrøt: «Har du ikke vært gift. Hvordan er du blitt doktor da?»». ⁶² Her vises det at denne mannen ikke var vant til at kvinner kunne være doktor og at normen tidligere, selv om loven ikke direkte forbød kvinner fra å være det, gjorde til at kvinner ikke utdannet seg til farmasøyt, doktorer og så videre. Den videre responsen til mannen var «Å, jeg tenkte du hadde arvet det etter mannen din.» ⁶³ viser videre til loven om at enker kunne fortsette ektemannens arbeid om de tok over borgerskapet. Dette kommer til å bli mer skrevet om i kapittel 4 under enker som hadde tatt over mannens jobb.

---

⁶² Marie Holst, «Dengang». I Norske kvinnelige akademikers landsforbund, *Kvinnelige studenter 1882-1932*, 1932, s. 142

⁶³ Holst, 1932, s. 142

Kapittel 3: Gjengifting

Innledning

That Lady Russell, of steady age and character, and extremely well provided for, should have no thought of a second marriage, needs no apology to the public, which is rather apt to be unreasonably discontented when a woman does merry again, than when she does not; but Sir Walter's continuing in singleness requires explanation.⁶⁴

Dette kapittelet skal handle om enkene i Trondheim i 1900, og om de brukte å gjengifte seg etter ektemannen døde. Siden det ville være for mange enker å ta for seg på én masteroppgave, da det var rundt 1700 enker i Trondheim Kjøpstad, har jeg valgt meg ut to gater å fokusere hele oppgaven på. Dette er også forklart i kapittel 1. I dette kapittelet skal jeg altså se på om enkene i Kongens gate og Kjøpmannsgata brukte å gifte seg på nytt etter endt ekteskap. Først vil det komme litt generelt om enker brukte eller ikke brukte å gifte seg på nytt. Det vil være naturlig at enkemennene også blir noe omtalt for å kunne sette det i perspektiv. Det vil så bli sett på gatene hver for seg og det vil bli trukket fram konkrete eksempler fra disse to gatene. Deretter vil jeg prøve å sammenligne disse to gatene, for å kunne se om det var noe forskjell på de enkene som bodde i «bedre» strøk i forhold til de som bodde i de «dårligere» strøkene.

Gjengifte seg?

På grunn av en del skjønnlitteratur eller fiktive oppdiktninger basert på hverdagen, som Franz Lehárs operete *Den glade enke* som er basert på Henri Meilhaces komedie *L'attaché d'ambassade* fra 1861 og popkultur som vi selv enten har lest, sett eller hørt om, er det mange av oss som tror at det første en enke eller enkemann gjorde etter å ha mistet ektefellen før i tiden var å gifte seg på nytt. Etter en viss lengde med sørgeperiode var det på tide å finne seg en ny ektefelle. Sitatet i starten av kapittelet fra Jane Austins roman kan få oss til å tenke annerledes enn mye annen litteratur. Men her er poenget at selv om Austin mente at Lady Russell ikke trenger gifte seg på nytt, gjør samfunnet det. Men stemmer egentlig dette? Et eksempel på denne typen popkultur er vist i *Nanny MacPhee* filmen fra 2005, hvor Mr. Brown mistet sin kone og sitter igjen med syv barn. Handlingen utspiller seg i viktoriansk tid, og Mr. Brown jobber mye for å kunne forsørge barna. Siden han er så mye på jobb, trenger han hjelp til å passe på barna. Dette er en av grunnene til at samfunnet rundt han mener at han

---

⁶⁴ Jane Austen, *Persuasion*, 1818, Kapittel 1

burde skaffe seg en ny kone; noen til å passe barna, gi de en oppvekst, men også passe på husholdningen. Mr. Brown prøver så å gifte seg med enken Mrs. Selma Quickly som er fjollete og i overkant seksuell, noe som kommer fram som veldig upassende. Det ender til slutt med at Mr. Brown ikke gifter seg med Mrs. Selma Quickly, men med sin gamle tjenestepike Evangeline. Mange av aspektene her er typiske for hvordan man også ville ha framstilt enker og enkemenn på 1800-tallet.⁶⁵ Det var tydelig en balanse mellom om man burde gifte seg eller ikke. Enker ble ofte framstilt som for seksuelle og flere mente at de burde «stenge seg inne» og leve i sølibat. Noen teologer mente for eksempel at enkene burde søke seg til religiøse hus, som kloster. Dette kom av blant annet tanken om at en enke ikke hadde noen til å kontrollere seg etter at ektemannen hadde dødd. En kvinne som hadde opplevd sex var en farligere kvinne å ha fritt i samfunnet. Derfor burde de leve et mindre sosialt liv. Enken burde bruke livet på å hedre minnet hun og samfunnet hadde av den avdøde partneren.⁶⁶

For en enke ville det være et stort spørsmål om man skulle gifte seg på nytt eller ikke. Som enke fikk man en del rettigheter og «frihet» som man ikke hadde som gift kvinne, dette er sett noe på i kapittel 2. Som også nevnt i kapittel 2, lå kvinnen som regel under en mann som bestemte over henne. Når ektemannen, som var den siste til å være hennes overhode, døde kunne hun bli sitt eget overhode. Men ikke alle enker hadde friheten til å velge. Noen enker måtte gifte seg på nytt av nødvendighet, mens noen giftet seg så klart også av ønske. Selv om stereotypen i populærlitteratur og drama var at rike enker giftet seg på nytt, viser det seg at dette ikke er helt rett. Rike enker som giftet seg på nytt er merkbar fordi det var så få av de som gjorde det. Dette kommer av, som så vidt nevnt over, at de satte den økonomiske friheten som enkesituasjonen førte med seg for høyt til å ville underkaste seg en ny mann. På den andre siden var det få fattigere enker som giftet seg på nytt fordi mennene i disse situasjonene ser på enkene som for store økonomiske byrder.⁶⁷ Av de som faktisk giftet seg på nytt, mener Owen Hufton, at det var mer sannsynlig at yngre enker, da før de ble 30 år og ikke hadde flere enn to barn, giftet seg på nytt.⁶⁸ Dette bør dog strekkes litt når vi snakker om Norge og gjengifting, dette fordi norske kvinner giftet seg for første gang som regel sent i 20-årene. Til

---

⁶⁵ Owen Hufton, *The Prospect Before Her: A History of Women in Western Europe 1500-1800*, 1998, s. 226

⁶⁶ Hufton, 1998, s. 226

⁶⁷ Elizabeth Foyster, "Marrying the experienced widow in early modern England: the male perspective". I Sandra Cavallo & Lyndan Warner, *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, 1999, s. 112

⁶⁸ Hufton, 1998, s. 222

forskjell fra mange andre plasser i Europa, hvor det var tenåringer som giftet seg, eller mye eldre menn som giftet seg med veldig unge jenter.⁶⁹ Dette vil si at de fort ikke var enker før etter alderen Hufton har gitt oss. Videre var det vanligere at menn giftet seg på nytt enn kvinnene.⁷⁰ I sitt kapittel i boken *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe* skriver Barbra Todd om hvordan kvinner ikke giftet seg på nytt. Som Sandra Cavallo og Lyndan Warner skriver i introduksjonen til samme bok så «avliver» Todd myten om at enker var desperate etter å gjengifte seg, og at de gjorde dette fort etter endt ekteskap.⁷¹

Hvis vi ser på landet som helhet var det relativt sett flere menn enn kvinner som levde i ekteskap. Dette kommer blant annet av at kvinner levde lengre enn menn, men også at menn oftest giftet seg med kvinner yngre enn seg selv.⁷² Siden kvinner levde lengre enn menn ble det med tiden et kvinneoverskudd som gjorde det enda vanskeligere for kvinnene som ble sittende som enker å gifte seg på nytt.⁷³ Dette gjorde blant annet til at i 1875 var hver femte bykvinne mellom 45 og 55 år og hver tredje mellom 55 og 65 år enten enke eller fraskilt. Det var også på 1800-tallet færre menn som giftet seg igjen enn tidligere.⁷⁴ En annen viktig faktor på denne tiden var at kvinneoverskuddet ikke bare kom av at kvinner ble eldre enn menn, men det var også flere menn som emigrerte til Amerika.⁷⁵

Kjøpmannsgata

I Kjøpmannsgata var det tolv enker i 1900. Dette kan så klart by på problemer i sammenligningen da det er så få av de. Men Kjøpmannsgata er også en ganske liten gate hvor det bare bor folk på ene siden av veien da den andre siden, den mot elva, ikke var bebodd fordi alle husene som står der var lagerhus og foreningshus.⁷⁶ Av disse tolv kvinnene var det ingen av de som giftet seg på nytt etter ektemannen døde. Dette kan komme av flere grunner, men det er ingen åpenbare grunner som folketellingen kan vise oss i hvert fall. Men en faktor,

---

⁶⁹ Wiesner-Hanks, 2008, s. 77

⁷⁰ Lyndan Warner, «Widows, widowers and the problem of “second marriages” in the sixteenth-century France» in the sixteenth-century France». I Sandra Cavallo & Lyndan Warner, 1999, s. 86

⁷¹ Cavallo & Warner, 1999, s. 10

⁷² Hagemann, 2020, s. 231

⁷³ Hagemann, 2020, s. 231

⁷⁴ Hagemann, 2020, s. 231

⁷⁵ Hagemann, 2020, s. 230

⁷⁶ Ida Bull, «Handelskapitalismen og dens steder». I *Heimen*, Vol. 53, No. 4, 2016, s. 256

alder, som er en faktor folketellingene kan gi oss statistikk på og derfor et lite grunnlag for en konklusjon. Den yngste av de var Henriette Marie Bye som var bare 29 år da hun ble enke, og den eneste som ble enke under en alder av 30.⁷⁷ Den neste etter Henriette var Marie Lossius som ble enke mellom en alder på 33-36 år. Jeg har litt problemer med å finne ut når mannen til Marie nøyaktig døde, men siden de fikk et barn sammen i 1872 og jeg fant Marie som enke i Trondheim i 1875 tror jeg han må ha dødd imellom disse årene. Da er tidligste dødsår satt som 1872 og seneste satt som 1875.⁷⁸ Den som var eldst, var Anna Sophie Christie som var 75 år gammel da hun ble enke.⁷⁹ Som man kan se i tabellen under, ble resten av enkene enker i løpet av 40 - 60-årene. Om vi tenker på Huftons teori om alder og barn, ville disse enkene være for gamle til å gifte seg på nytt. Men hva var egentlig for gammel om det var helt nødvendig?

Tabell 1

Navn på enke	Alder de ble enke	Antall barn de hadde når de ble enke
Henriette Marie Bye f. Buzzi	29 år	Finner ingen barn
Beret Witzø	Mellom 31 år og 54 år	2 barn
Marie Lossius f. Gram	mellom 33 år -36år	3 barn
Fredrikke Parelius f. Gram	42	Ingen barn
Gunelia Marie Johnsen	Mellom 42 år og 44 år	5 barn
Hanna Jacobsen	45	5 barn
Christine Holtermann	49	7 barn
Petra Marthine Larsen Biørn	50	2 barn
Jørgine Nicoline Eriksen	51	7 barn
Martha Klingenberg f. Lysholm	61	12 barn
Anne Sophie Christie f. Knagenhjelm	75	8 barn
Lorentzine Brønne	Mellom gifte alder og 45 år	Finner ingen barn

- På de enker som har nøyaktig alder har jeg klart å finne dødsdatoen til ektemannen.
- På de som har alder de ble enke mellom to år har jeg enten ikke funnet mannen i det hele tatt eller så har jeg ikke funnet nøyaktig dødsår og har derfor måtte bruke fødselsåret til siste fødte barn og året jeg først fant de som enke. Fordi jeg ikke finner noen barn til Lorentzine Brønne, og ikke finner ut hvem mannen hennes var har jeg ingen andre tall å gå ut fra enn første gang jeg fant henne som enke.
- På de det står ingen barn har jeg ikke funnet noen barn, det kan godt være de har barn men ikke som jeg finner, bortsett fra Fredrikke som faktisk ikke har noen barn.

En annen grunn til at disse enkene kanskje valgte å ikke gifte seg igjen var fordi de hadde barn. Som Marry E. Wiesner-Hanks nevner i boken sin *Women and Gender in Early Modern*

⁷⁷ (St. Jørgens Stiftelsen), *St. Jørgens Stiftelse: Trondheim 1607-1957*, 1957, s. 42

⁷⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359004588>

⁷⁹ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000001123371>

Europe, var det flere enker som var yngre med få barn som giftet seg enn det var eldre med mange barn. Fattige enker med mange barn var rett og slett ikke attraktive på giftemarkedet, og for de enkene i middel- og overklassen var det ofte deres eget valg at de ikke giftet seg.⁸⁰ Som vi kan se i tabellen over var det bare Fredrikke Parelius som helt sikkert ikke hadde barn. Men da Fredrikke ble enke var allerede søsteren hennes, Marie Lossius, med sine 3 barn boende til henne.⁸¹ Blant annet valgte Fredrikke å gi noe av formuen sin til søsteren og hennes datter, Fredrikke Lossius.⁸² Det er tydelig, siden begge var nevnt i testamentet, at de hadde et godt forhold og at kanskje Fredrikke P. følte litt at tantebarna var hennes barn også. Med denne formuen som vi kan se i testamentet var det også tydelig at Fredrikke ikke trengte å gifte seg på nytt. Dette er svar man kunne fått om man hadde brukt flere testament, noe som burde bli gjort i en annen studie.

Som vi kan se i tabellen over, varierer det noe hvor mange barn enkene hadde, men de fleste hadde rundt 5-8 barn. For de fleste enkene så var barna voksne og hadde flyttet ut på den tiden moren ble enke, eller så var barna relativt voksne. Martha Klingenberg, som var 61 år da hun ble enke, hadde 12 barn hvor yngstemann var 19 år da faren døde og eldste datter var 41 år, altså var alle hennes barn å regne for å være voksne og i stand til å klare seg selv.⁸³ I tillegg siden hun hadde så mange voksne barn, hadde Martha en mulighet til å klare seg som enke fordi hun blant annet kunne bo hos barna eller at barna bodde hos henne og betalte leie eller generelt hjelpe til hjemme med midler. Dette skal vi se var ganske normalt i kapittel 5.

Jørgine Nicoline Eriksen og Anna Sophie Christie, som også var to av de eldre enkene, henholdsvis 51 år og 75 år gammel, hadde mange voksne barn og var litt i samme situasjon som Martha var. Annas situasjon minner veldig om Marthas og jeg vil derfor heller fokusere mer på Jørgine. I 1900 ble Jørgine enke.⁸⁴ På dette tidspunktet var hennes yngste barn 14 år, og den eldste var 31 år. Hennes eldste sønn hadde flyttet til Oslo for å studere. Både Jørgines eldste og nest eldste barn, ugifte Else Ulrikke (31 år) og ugifte Ivara Kristine (24 år) bodde fortsatt med moren. Else Ulrikke hadde yrke oppført som husgjerning. Med dette yrket

---

⁸⁰ Wiesner-Hanks, 2008, s. 95

⁸¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359004585>

⁸² Magnus Lie & B.M. Tvette, *Stiftelser og legater i Trondhjem. Statuer, fundatser, gavebrev, utdrag av testamenter. Ugift efter foranstaltning av Trondhjems formandskap*, 1932, s. 224

⁸³ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000000766858>

⁸⁴ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg000000004653425>

oppført betyr det at Else hjalp til hjemme med husstell. Ivara hadde yrket musikkunderviser oppført, men om hun var det privat eller på skole står det ingenting om. De neste tre Einar (20 år), Harald (19 år) og Trygve (16 år) hadde alle yrket stud.art. oppført, mens minstemann Bjarne (14 år) fortsatt var oppført som skolebarn.⁸⁵ Jørgine hadde altså en del barn som hun måtte forsørge siden de fortsatt studerte. Dette kan være en av grunnene til at de to jentene ikke hadde giftet seg og derfor heller ikke hadde flyttet ut, for å være hjemme å hjelpe til i stedet. Men som nevnt tidligere i dette kapittelet, giftet ikke norske kvinner seg så tidlig, så det kan være de ventet med å finne seg en mann. Strategien med å holde en datter hjemme for hjelp er noe vi ser enkemenn gjøre ofte. På denne måten ga fedre døtrene sine jobben å være husmor, og med dette trengte ikke fedrene å gifte seg på nytt. Pamela Sharp skrev om dette i sin artikkel *Survival strategies and stories: poor widows and widowers in early industrial England*, hvor hun trekker fram en rettssak fra 1820, hvor Ann Lowe hadde blitt kalt tilbake fra gårdsjobben sin for å være en «miniature wive» for sin far som trenger henne hjemme til å passe på småsøsknene mens han jobber i stedet. Da måtte hun gjøre alle de huslige gjøremålene som moren hadde måtte gjøre tidligere.⁸⁶ Senere i dette kapittelet, skal vi se at en enkemann i Trondheim, Anton som giftet seg med Serine, gjorde dette ved å holde datteren Marie hjemme til han giftet seg. Selv om det var en strategi som enkemenn brukte, er det nærliggende å trekke konklusjonen at også enker kunne gjøre det for å slippe å ansette tjenesteytende. Dette vil komme fram under kapittel 5, at ganske mange av enkene hadde ugifte døtre, i alle aldre, boende hjemme til seg, og kunne bruke disse til husstell, og hjelp i sin eldre tilstand. Det vil da i kapittel 5 komme fram flere døtre som hadde yrker som tjenesteytende. På denne måten kunne både enke og datter hjelpe hverandre. I tillegg til hjelpen Jørgine fikk av døtrene i huset, vil jeg tro at Jørgine fikk en del inntekt fra mannen sitt gamle virke. Ektemannen Johan Odin Eriksen jobbet som Dampskibsexpeditør og Jørgine var i 1891 ikke oppført med noe yrke, men i 1900, etter mannens død, var Jørgines yrke oppført som «indehvaer ad Damskibsexpeditionen».⁸⁷

Hvis vi ser på den andre siden av tabellen, så har vi Henriette som for øvrig var ganske ung da hun ble enke, og hun hadde heller ingen barn som jeg kan finne. Man kan jo da, om man bare

---

⁸⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426007137>

⁸⁶ Pamela Sharpe, "Survival strategies and stories: poor widows and widowers in early industrial England". I Sandra Cavallo & Lyndan Warner, *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, 1999, s. 222

⁸⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073000016>

ser på disse to faktorene lure på hvorfor hun ikke giftet seg igjen? Jeg skal komme litt tilbake til Henriette i neste kapittel, *Livnæringsmuligheter*, da hun var en av de få enkene jeg fant i Kjøpmannsgata i 1900 folketellinga som ikke var familiens overhode og heller ikke bodde med familie, og som aldri gjennom folketellingene hadde yrke som var «egne midler» eller «midler».⁸⁸ Marie Lossius fant jeg også som en yngre enke enn resten. Hun hadde heller ikke så mange barn, bare tre stykker. I tillegg var barna hennes alle under 8 år (uansett når ektemannen Johan Jørgen Lossius må ha dødd i løpet av 1872-1875). En måte å forbli enke på var om man hadde et godt nettverk rundt seg og om man kjente mange i området; med venner eller familie som var villige til å hjelpe så livet ville bli lettere.⁸⁹ Da Marie ble enke bodde hun i Molde med mannen sin Johan, som var handelsmann. De bodde trolig i Molde på grunn av mannens jobb, da de begge egentlig var fra Trøndelag - John var fra Hemne og Marie var fra Trondheim.⁹⁰ Derfor kan det være at Marie ikke hadde så mange kjente i Molde og følte at hun ville få det lettere i hjembyen hvor hun hadde egen familie. Som vi også kan se fra tabellen er jeg ikke helt sikker på når Johan dør, men jeg har regnet meg fram til at det må ha skjedd i løpet av 1872 til 1875, da minstebarnet Lorents ble født i 1872 og Marie flyttet med barna til Trondheim før eller i løpet av 1875. Jeg ser for meg at Marie flyttet med barna ikke så alt for lenge etter at mannen døde, da hun flyttet inn i samme hus som søsteren bodde i. Som nevnt tidligere i kapittelet, var dette Fredrikke Parelius.⁹¹ De bodde ikke i bare samme hus, men også leilighet, som viser til at de var i samme hushold, selv om begge enkene var satt som overhode. Dette kommer av at Marie bodde til Fredrikke, men også ungene til Marie bodde der som gjør Marie til barna sine overhode. Det kommer mer om dette i kapittel 5. Fredrikke var på dette tidspunktet oppført med yrket «rentenist (huseierske)» mens Marie var oppført med yrket «rentenist». Noe som jeg tolker som at Fredrikke leide ut noen rom for å tjene litt penger og at Marie hjalp Fredrikke med dette.

Kongens gate

I Kongens gate var det 64 enker som jeg skal se litt nærmere på i dette delkapittelet. Grunnen til at ikke alle enkene jeg fant i Kongens gate blir med her er forklart i kapittel 1, da de andre ikke bodde permanent i Kongens gate, men bodde der fordi de var lem i Thomas Angels

---

⁸⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000865>

⁸⁹ Sharpe, 1999 s. 237-238

⁹⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053365000366>

⁹¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359004588>

stuene eller var på sykehuset. Jeg har i dette kapittelet gått ut fra det ekteskapet som gjorde at kvinnene var enker i 1900. Da viser det seg at 40 enker ikke giftet seg på nytt. Det var dog en av disse enkene som var enke for andre gang i 1900. Videre var det 23 stykker som jeg ikke med sikkerhet kan si forble enker. Det var ei som var enke i 1900 som giftet seg på nytt. Dette gjør at det var ei som giftet seg på nytt etter 1900, i tillegg var det ei som giftet seg på nytt før 1900, og disse to skal jeg se litt nærmere på. Grunnen til at jeg er usikker på de 23 er fordi jeg ikke har funnet ut når de døde, men jeg har heller ikke funnet de under nye etternavn. Et nytt etternavn ville hintet til et nytt ekteskap da det var vanlig at kvinner tok etternavnet til mannen. Dette ble til og med en lov i 1923, og kvinner kunne kun bruke sitt slektsnavn foran ektemannens slektsnavn eller søke om bevilling til å bruke slektsnavnet i visse tilfeller.⁹² Dette kan tyde på at dette tidligere var normen da mange lover ble til av tidligere normer, i tillegg til at lover ofte utvikler seg saktere enn samfunnet.⁹³ I tillegg var det 5 av disse 23 som jeg fant veldig lite informasjon på generelt, blant annet fordi jeg kun fant dem i folketellingen fra 1900.

For å prøve å finne ut om det er sannsynlig at de 23 enkene forble enker, har jeg prøvd å finne alle disse så sent som mulig, men som nevnt over er det noen jeg bare har funnet i 1900. Noen av de 23 har jeg klart å spore helt tilbake til 1865 og til 1925 i folketellingene, men bare ikke funnet nøyaktig dødsdato. Med dette har jeg funnet ut at de fleste av disse 23 var hvert fall enker fram til alderen mellom 50-90 år. Videre syns jeg det er sannsynlig å si at de fleste av disse derfor forble enker, med tanke på faktorene som har blitt skrevet om tidligere. Da med tanke på hvor mange barn de hadde, hvor lenge de hadde vært enker og den siste alderen jeg fant de i. Det er så klart mer sannsynlig at Ingeborg-Anna Berg forble enke da jeg fant henne i 1925 som enke i en alder av 89 med samme etternavn som tidligere.⁹⁴ Anna Holte kan sies å være i noe samme situasjon som Ingeborg-Anna, da jeg fant henne som enke i 1925 i en alder av 86 år. Hun hadde da vært enke i 43 år, og hadde to barn.⁹⁵ Jeg syns det er vanskeligere å si med sikkerhet at for eksempel Regine Skjetlein forble enke da jeg kun fant henne i folketellingen i 1900 som enke i en alder av 43.⁹⁶ Siden jeg bare fant henne i 1900

---

⁹² Blom & Tranberg, 1985, s. 170

⁹³ Ida Blom, «Noen hovedlinjer gjennom lovverket fra 18- og 1900-tallet». I Ida Blom og Anna Tranberg, *Nordisk lovoversikt. Viktige lover for kvinner ca. 1810 – 1980*, 1985, s. 5

⁹⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01063300032279>

⁹⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01063300007880>

⁹⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005461>

folketellingen fant jeg heller ikke ut om hun hadde noen barn, så sjansen for at hun giftet seg på nytt er til stede. Det samme kan vi si om Marie Daae som jeg fant for siste gang i 1910 som enke i en alder av 49 år. Hun hadde et barn, Hans Lemmick Daae som ble født i 1881, fem år før mannen døde og hun ble enke i en alder av 25 år.⁹⁷ Hun hadde hvert fall forblitt enke en stund, men om hun giftet seg på nytt etter 1910, blir vanskelig å si noe på. De siste enkene ligger på en skala mellom disse fire om hvor sannsynlig man kan si det er at de forble enker.

Siden det var en del flere enker i Kongens gate enn det var i Kjøpmannsgata har jeg valgt å lage tabellen noe annerledes. Dette fordi det ikke ville vært oversiktlig å ramse opp alle 64 navnene som er i denne kategorien. Ved å kategorisere de inn i tiår, kan man få fram de samme faktorene som ble gjort i delkapittelet om Kjøpmannsgaten. Som vi kan se i tabellen under, ble de fleste enkene funnet i Kongens gate, enker i alderen mellom 40-70 år. Så hvis vi tenker på det som ble skrevet helt i starten av kapittelet, var de fleste enkene i denne gaten også for gamle til å passe inn i Huftons teori i forhold til alder. Dette viser videre at denne teorien ikke passer for Norge. På grunn av giftemønsteret i Norge ville enkene som nevnt tidligere i kapittelet være ute av den giftealderen Hufton skriver om. Det vil ikke si at teorien er feil, at det var større sjanse for at yngre enker og enker med færre barn var de som giftet seg på nytt, var til stede. Det var videre en del yngre enker i denne gaten i forhold til Kjøpmannsgata. Alder var som nevnt bare en faktor, og jeg vil også si en ganske liten faktor. Større faktorer kan være blant annet religion. I følge Hufton var den katolske kirken en stor pådriver for at kvinner ikke skulle gifte seg på nytt. Selv om gjengifting i kirka var lov, så de det som bedre at enken forble enke. Selv om ikke Norge på 1800-tallet var katolsk lenger etter reformasjonen på 1500-tallet, var de aller fleste i Norge religiøse også på 1800-tallet. Alle enkene jeg har studert i Trondheim var en del av den norske statskirken. I den protestantiske kirken var det ønskelig at alle kvinner skulle være gift, det var den ønskelige tilstanden, men det ble anerkjent at dette gjaldt kvinner som var i fertil alder. De ønsket derfor at den eldre enken skulle overlates til barna.⁹⁸ I boken sin *The Prospect Before Her. A History of Women in Western Europe 1500-1800* har Hufton et eksempel på hva en norsk prest mente om enker som gjengifter seg; «the remarriage of the mother caused much hurt to her children. I tried to stop this marriage as she is over fifty and is going to her ruin». Videre nevner presten, et

---

⁹⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806020368>

⁹⁸ Hufton, 1998, s. 225

ekteskap mellom en eldre enke og en tjenstedreng; «Marriage between old widows and young servants I feel to be almost sodomy and therefore I try to stop it as much as possible.».⁹⁹ Dette viser at selv om det var lov å gifte seg på nytt i kirken, var det ikke helt ønskelig. Dessverre kan jeg ikke si noe mer om enkens religiøse ideer enn at alle enkene i denne studien var oppført som medlem av den norske statskirken i folketellingene. Dette viser til at Norge var et religiøst land, men sier ikke så mye om hva enkeltindivider måtte tenke. Det ville så klart ha vært interessant å se på denne faktoren i en annen studie hvor det ville vært plass til andre kilder.

Tabell 2

Alder når de ble enker	Antall
20-29	7
30-39	9
40-49	16
50-59	15
60-69	10
70-79	1
80-89	1
Finner ikke alder	5

det er 18 enker i Kongens gate som er kategorisert under bor i gata som jeg ikke finner den nøyaktige alderen de ble enke. Derfor har jeg i denne tabellen gått ut fra den yngste alderen de kunne blitt enke i.

Som nevnt giftet en av kvinnene seg på nytt av dem jeg fant som enker i 1900. Serine Klefstad var enke i 1900 etter at mannen Sivert Klefstad døde i 1897.¹⁰⁰ Dette gjør at Serine ble enke i en alder av 42. På dette tidspunktet hadde Serine tre barn med Sivert; Lauris som var 25 år, Sigrid som var 17 år og Valborg som også var 17 år.¹⁰¹ Om alder og barn var de eneste faktorene som bestemte om en enke giftet seg på nytt eller ikke, er den eneste forskjellen på Serine og mange av de andre at hun faktisk giftet seg på nytt. I denne oppgaven, som alt nevnt over, er det bare disse faktorene jeg skal se på, på grunn av plassmangel. De andre giftet seg altså ikke selv om de hadde samme alder og hadde like

⁹⁹ Hufton, 1998, s. 231-232

¹⁰⁰ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000005605520>

¹⁰¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073014467>

mange eller færre barn. Helt sikkert hvorfor vet jeg ikke, for det finner man ikke ut av folketellingene, så det kunne vært interessant og lagt et annet studie som forsket på andre kilder som kunne gitt flere grunner for dette. Men man kan uansett trekke noen sannsynlige slutninger. I 1900, etter at Sivert døde, fant jeg Serine boende i Kongens gate 72 med datteren Sigrid. Serine hadde yrket «sigarforretning» oppført og Sigrid hadde yrket «kontordame» oppført. De bodde sammen i leilighet 2, bare de to.¹⁰² Om Serine eide sigarforretningen står det ikke noe om, men bygningen de bodde i hadde oppført en butikk, og ingen andre i det bygget jobbet i noe forretning. Dette får meg til å tro at Serine eide butikken som tilhører bygget og at dette var grunnen til at hun flyttet til Kongens gate, da hun bodde i Kristiansfeldt gate i 1891.¹⁰³ Jeg tror videre at Sigrid, som hadde yrket kontordame oppført, jobbet for moren i sigarettforretningen. I 1902 giftet altså Serine seg på nytt, med enkemannen Anton Christian Olsen.¹⁰⁴ Anton var bare 5 år eldre enn Serine og hadde hvert fall fem barn fra sitt tidligere ekteskap.¹⁰⁵ I folketellingen i 1900 var det bare ett av barna, Marie Kristine Olsen, som bodde med faren. Marie var på dette tidspunktet 23 år gammel og hadde yrket «husbestyrerinde».¹⁰⁶ Hun hjalp nok til hjemme i huset da faren måtte ta seg av sin egen jobb, som jeg nevnte at datteren til Jørgine Nicoline Eriksen også gjorde. Marie var, som skrevet, bare 23 år gammel og håpte kanskje på å få gifte seg etter hvert og starte et eget hushold. Denne tanken slår meg fordi i 1910 bodde ikke Marie lengre med faren og Sigrid bodde ikke lenger med moren, Serine og Anton bodde så klart sammen. De to hadde flyttet sammen i Kongens gate 42, altså nærmere bysentrum enn hva Serine bodde før. Anton fortsatte med yrket «Haandværkerunderofficer (skomager) statens bestillingsmand» og Serine hadde da yrket «handlerske kortevare». De bodde i et bygg hvor det bare var oppført en leilighet og et forretningslokale, som jeg går ut ifra var et lokale hvor Anton og hans svenner jobbet. Jeg vil også tro at Serine jobbet i forretningslokalet sammen med svennene og «butikjomfru», Nikoline Emilie Kvernberg.¹⁰⁷ Serine blir med dette et eksempel på kvinner som hjalp til i mannens forretninger, som blir skrevet mer om i kapittel 4. I 1925 fant jeg fortsatt Serine og Anton boende i Kongens gate 42, men de var da oppført som «pensionist» og «husmor».¹⁰⁸ Så

---

¹⁰² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012660>

¹⁰³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073014467>

¹⁰⁴ <https://www.digitalarkivet.no/view/327/pv00000006643467>

¹⁰⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073005736>

¹⁰⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426010708>

¹⁰⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806016605>

¹⁰⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01063300033469>

hvorfor giftet Serine seg på nytt, når gjengifting ofte representerte oppgivelse av frihet og makt over egne affærer, og underkastelse til en ny ektemann?¹⁰⁹ De hadde begge relativt voksne barn som var klare for å komme seg ut av huset og klare seg selv. På grunn av dette ville begge partene, enken og enkemannen, blitt helt alene, noe som kanskje ikke var mulig økonomisk for å overleve, mulig at bedriften til Serine ikke gikk så bra. Som nevnt ønsket kanskje Marie å gifte seg eller bare finne noe utenfor farens hushold og med dette ville Anton trenge noen som kunne passe hus og hjelpe til i forretningene som Marie sikkert hadde gjort tidligere. Serine på sin side trengte kanskje det stabile livet som kommer med å være en kone. Ikke alle syntes at friheten de fikk av å være enke var noe positivt, det kunne være en veldig stor overgang for mange.¹¹⁰ Om Serine kunne fortsette å hjelpe til i en forretning uten at hun selv hadde hele ansvaret kunne dette kanskje være lokkende. Det kan jo også så klart være at de forelsket seg og ønsket å gifte seg av denne grunn, men dette har jeg null grunnlag for å si med sikkerhet.

Som jeg også nevnte tidligere, hadde også ei enke til giftet seg på nytt. Jeg velger å skille disse to fra hverandre fordi Serine giftet seg etter det originale ekteskapet jeg så på mens Augusta hadde giftet seg før 1900 og derfor var det egentlig ekteskap nummer to jeg så på. Men hun hadde like fullt vært enke og giftet seg på nytt, og derfor vil jeg bruke litt tid på å se på hennes livshistorie gjennom folketellingene. Augusta Krogness, som jeg fant henne i 1900, var født Augusta Lindemann i 1850. Hun var datter av Peder Tangen Lindeman som var lege og Louise Augusta Lindeman som ikke hadde noe yrke oppført i folketellingen fra 1865, som var første gang jeg fant Augusta og familien.¹¹¹ Hun var ugift i folketellingen fra 1870 mens i folketellingen fra 1875 var hun gift med Jacob Hirsch som hadde yrket «pharmaceut» oppført.¹¹² Det er trolig at de møtes gjennom faren til Augusta. Noe som er interessant her er at Augusta giftet seg med sønnen til Eduarda Hirsch som jeg også fant som enke i Kongens gate i folketellingen fra 1900. I 1875 bodde disse kvinnene sammen i Kongens gate 6, datteren til Augusta, som var oppkalt etter Jacobs mor (Eduarda) var enda ikke født.¹¹³ Da jeg fant Augusta i folketellingen fra 1885 hadde hun en datter, Lovise Eduarda Hirsch som var

---

¹⁰⁹ Foyster, 1999, s. 117

¹¹⁰ Hufton, 1998, s. 234

¹¹¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310006842>

¹¹² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359005806>

¹¹³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359005806>

oppført som stedatter til Ole Andreas Tangen Krogness. Så på årene mellom 1875 og 1885 hadde Augusta fått et barn med Jacob, blitt enke og giftet seg på nytt med Ole Andreas som hadde yrket «resid. Capellan» oppført. I tillegg hadde Augusta og Ole Andreas fått et barn, Anna Karite Krogness (1884).¹¹⁴ Allerede i folketellingen fra 1891 fant jeg Augusta som enke igjen, hun hadde også fått et barn til; Ole Krogness (1886).¹¹⁵ Ole Andreas døde i 1887 noe som gjorde at Augusta ble enke for andre gang i en alder av 37 år.¹¹⁶ Augusta giftet seg ikke på nytt etter dette da jeg har funnet ut at hun døde som Augusta Krogness i 1928, 78 år gammel.¹¹⁷ En forskjell på Augusta og Serine, som vi kan se med en gang, er at Augusta var noe yngre da hun ble enke for første gang, og bare hadde ett barn. Dette barnet var også så lite at det ville være naturlig at barnet skulle fortsette å bo med moren, noe som ikke alltid skjedde. Blant annet i Italia var det vanlig at omsorgen av barna ble foreldrene til den avdøde faren sitt ansvar, dette kom blant annet av at kvinnen hadde flyttet inn i familien til mannen og barna var da en del av denne familien og ikke kvinnen sin familie. Om hun giftet seg på nytt steg hun med dette ut av familien til den avdøde mannen og inn i familien til den nye mannen og mistet med dette retten til sine egne barn.¹¹⁸ I tilfelle til Augusta hadde dette betydning at Eduarda skulle ta seg av barnebarnet, men som kilden viser skjer ikke dette. Norge og Italia hadde veldig forskjellige skikker når det kommer til enker. Men det kan jo tenkes at om ikke Ole ville adoptere Lovise så kunne dette ha blitt et utfall, om Augusta av nødvendighet trengte å gifte seg. Men som vi kan se i folketellingen hadde Ole Andreas tatt til seg datteren til Augusta, som sin stedatter. Dette blir også en forskjell fra Serine fordi hennes barn var så gamle at de kunne klare seg selv og trengte ikke være med moren inn i et nytt hushold. En annen forskjell var også at Ole Andreas ikke hadde noen barn fra før av, slik som Anton hadde. Det vil derfor være naturlig at Ole Andreas ville ha sine egne barn. I tillegg var Augusta som nevnt yngre, så hun var jo da i stand til å kunne gi Ole Andreas egne barn. Dette kan så klart føre til problemer senere med hvem som skal arve hva etter foreldrene. Dette var i flere land i lang tid store problemer, for en enke kunne ende opp med å gi for mye til den nye ektemannen og da ville ikke barna fra det første ekteskapet arve like mye som de egentlig var lovet. Dette kan vi blant annet se var et problem i Frankrike helt tilbake på 1500-tallet når de

---

¹¹⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300014271>

¹¹⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073007264>

¹¹⁶ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000000155602>

¹¹⁷ <https://www.digitalarkivet.no/view/15/pa00000000571642>

¹¹⁸ Hufton, 1998, s. 229

måtte komme med en lov som gjorde til at enker ikke kunne gi for store gaver til en mulig ny ektemann.¹¹⁹ Det kan dog se ut som det ordnet seg greit for denne familien da det står som kommentar i dødsfallet til Augusta «ektefelle O. A død 1887. Arvingene har i erklæring av 19289825 overtatt arv og gjeld».¹²⁰ Det står også at arvingene til Augusta var «2 barn, 1 særkullsbarn» som jeg vil tro sikter til Lovise som særkullsbarnet, og Anna og Ole som de to barna. At Ole Andreas også hadde ført opp Lovise som stedatter kan vise til at han tok henne til seg som en egen datter, som igjen ville skape mindre problemer. Om arven gikk stille for seg da Augusta døde kan jeg ikke si, men det hadde i hvert fall ordnet seg.

Tabell 3

Antall barn	Antall enker med barn
Finner ikke barn	8
0	6
1-2	16
3-4	19
5-6	8
7-8	6
9-10	1
10-12	0

Enkene jeg har satt i «finner ikke barn» er enker jeg ikke har funnet nok informasjon om til å si om de har eller ikke har barn. De som ligger i kategorien 0 er enker jeg har funnet i mange nok til alle folketellingen mellom 1865-1925 og ikke har barn boende til seg på noen av de.

Sammenligning

Den tydeligste forskjellen på Kongens gate og Kjøpmannsgata var at det for sikkert var ingen enker i Kjøpmannsgata som giftet seg på nytt, og det var for sikkert at hvert fall to stykker i Kongens gate giftet seg på nytt. Den tydeligste tendensen var derfor at de fleste i denne studien ikke giftet seg på nytt. Med tanke på litteraturen som er tatt opp i dette kapittelet viser det seg at ikke så mange enker brukte å gifte seg på nytt i andre land heller. Dette kommer så klart av flere faktorer, men som nevnt tidligere i dette kapittelet så er det kun alder og barneantall jeg har sett på.

¹¹⁹ Hufton, 1998, s. 228

¹²⁰ <https://www.digitalarkivet.no/view/15/pa00000000571642>

Dersom vi først ser på alderen kvinnene hadde når de ble enker kan vi se at det var ganske likt i begge gatene. De fleste uansett gate ble enke i en alder mellom 40-60 år. Her har vi i begge gatene halvparten av enkene. Dette blir jo ikke så unormalt om man tenker på at norske kvinner ikke giftet seg før i midten til sent i 20-årene. Men likevel må mennene deres ha dødd i en ganske ung alder. En forskjell vi kan merke oss er at det var noe flere enker i Kjøpmannsgata som ble enke i 30-årene i forhold til enkene i Kongens gate, henholdsvis 25 prosent av enkene i Kjøpmannsgata mot 14,06 prosent i Kongens gate. Det er også merkbart at i Kjøpmannsgata var ingen over 75 år mens i Kongens gate har vi ei som var over 80 år. Det var også betraktelig mange flere enker i begge gatene som var over 30 år i forhold til kvinner som ble enker under 30 år. De som ble enke i en alder under 30 år må kommenteres at var veldig unge enker, da igjen med tanke på at kvinner ofte ikke giftet seg før midten til sent i 20-årene. Disse kvinnene hadde enten ikke vært gift veldig lenge før de mistet mannen, ei vi vet om var Augusta Krogness, eller så giftet de seg veldig ung, noe som går mot tendensen i Norge.

Når det kommer til hvor mange barn enkene i disse to gatene hadde er det første man kan legge merke til at det var ganske mange flere enker i Kongens gate som hadde 1-2 og 3-4 barn enn hva det var i Kjøpmannsgata. Dette gjør til at i Kjøpmannsgata var det mange flere barn per enke enn hva det var i Kongens gate. I Kjøpmannsgata (om vi fjerner prosenten som skulle vært på «finner ikke barn», fordi jeg ikke kan si noe om eventuelt hvor mange barn de hadde) var det 30 prosent som hadde 0-4 barn, og da 70 prosent som hadde flere enn fire barn, mens i Kongens gate var det motsatt, da var det 26,79 prosent som hadde over fire barn og 73, 21 prosent som hadde fire eller mindre barn. Kan dette være en forklaring på hvorfor det i Konges gate var to stykker som hadde giftet seg og ingen i Kjøpmannsgata? Mulig, men i så fall en veldig liten faktor. Om en enke var rik nok så hadde det ikke noe å si hvor mange barn hun hadde, og om hun måtte gifte seg fordi hun var for fattig spilte det igjen ingen rolle hvor mange barn hun hadde. I tillegg må vi tenke på at barna kunne ha vært godt voksne og ikke trengte morens hjelp lengere og da hadde det heller ingenting å si hvor mange barn enken hadde.

Dette med alder og barn burde ha blitt sett på i forhold til andre faktorer, men som nevnt tidligere i kapittelet så var det på grunn av plassmangel ikke mulig å trekke inn andre kilder. Denne studien kan dog brukes til videre forskning da dette grunnarbeidet er gjort. Da kan man bruke disse tallene til å videreføre en bredere analyse, og finne ut om alder og barnetall hadde

noe å si eller om det var en liten faktor som jeg påstår. Da kan man for eksempel finne ut ved hjelp av testament om enkene var økonomisk godt stilt eller om de var religiøse og om dette hadde en innvirkning. I alt vil nok alle faktorene spille inn og den ene er trolig ikke viktigere enn den andre.

Kapittel 4: Livnæringsmuligheter

Innledning

I dette kapittelet skal jeg se litt nærmere på hva enkene livnærte seg av. Hvordan hadde de råd til å leve uten en mann? Også her som i det forrige kapittelet skal jeg bruke enkene jeg fant i Kjøpmannsgata og Kongens gate i 1900 folketellingen. Var det mange av de som måtte finne seg annet arbeid? Hva var de vanligste måtene å livnære seg på? Hvilke strategier hadde de? Jeg vil da se på yrker de hadde oppført både før og etter de ble enker. Antagelsen er at de fleste ikke var oppført med noe eget yrke før de ble enker. Med noe eget yrke mener jeg at de fleste til alle enkene mest sannsynlig vil være oppført som husmor, kone, hustru eller ikke hadde noe yrke oppført i det hele tatt i yrkes seksjonen av folketellingene. Dette fordi gifte kvinner for det meste skulle stelle i huset og mannen var den som skulle tjene pengene. Det er også en antagelse om at det vil være forskjellige yrker for de som bodde i Kjøpmannsgata og de som bodde i Kongens gate, dette fordi forskjellige sosiale stillinger i samfunnet gav forskjellige muligheter. Bare det å være arbeidsaktiv for kvinner i borgerstanden og embetsstanden kunne bety sosialt statusfall.¹²¹ Jeg kommer til å dele yrkene opp i noen kategorier også kommer jeg til å trekke fram eksempler til kategoriene, og kommer til å trekke fram eksempler til kategoriene i hvert delkapittel, under Kjøpmannsgata og Kongens gate. Jeg kommer også til å dele kategoriene i to, og skrive om de i hver sin del så det ikke blir så gjentakende da flere av kategoriene er i begge gatene. Jeg skal derfor prøve å skrive om kategoriene som er mest gjeldende for hver sin gate.

Kvinnearbeid i siste halvdel av 1800-tallet

Som enke gikk man fra å være en gift kvinne, tilbake til å være en ugift kvinne - men bare til en viss grad. Som enke hadde man andre muligheter når det kom til arbeid enn hva gifte og ugifte kvinner hadde. Gifte kvinner på 1800-tallet arbeidet som regel i hjemmet, og jobben besto da i all hovedsak av å stelle huset og oppdra barna. I større husholdninger hvor arbeidet ble for mye for den gifte kvinnen selv, hadde man tjenestefolk som kunne lette på arbeidet.¹²² Tjenestefolket kunne ha en rekke ulike stillinger i hjemmet. Noen var svært spesifikke, som kokkepике, stellepике eller stuepике, mens mange også hadde stillingen tjenestepике som

---

¹²¹ Dørum, 2016, s. 265

¹²² Sølvi Sogner, «Kapittel 7. Ungjenta og den voksne kvinnen». I Ida Blom, Sølvi Sogner & Bente Rosenbeck, *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag. Renaissance, reformasjon og revolusjon*, 2005, s. 93

betydde at de arbeidet i hele huset.¹²³ Det kom bare an på hvor mange tjenestefolk husholdet trengte og hadde råd til. Det er her de ugifte kvinnene kommer inn. Det var som regel ganske unge ugifte kvinner som var tjenestefolk. Det finnes så klart også eldre kvinner som ikke giftet seg, disse kunne også arbeide som tjenestepiker.¹²⁴ Det var også så klart tjenestegutter (tjenestedrenger som de ofte var kalt). Men det var som regel rikere hushold som hadde råd til å ha tjenestedrenger i husholdet. Det var dyrere å skulle ansette menn til tjenesteyting enn kvinner.¹²⁵ Når man ble tjener til et hushold gikk man fra å være en del av sin egen families hushold, til å være en del av arbeidsgiverens familie og bodde da med denne familien i stede. Man fikk som tjener kost, losji og lønn.¹²⁶ Det finnes også enker som var tjenestefolk som vi skal se senere i dette kapittelet. Men det var mye flere ugifte som var tjenestefolk enn for eksempel enker.

Yrker enker kunne ha, som skilte seg mest fra gifte eller ugifte kvinner, var muligheten de hadde til å ta over borgerskapet til sin avdøde mann - og dermed jobbe med det han hadde jobbet med. Dette kommer vi tilbake til i delkapittelet «Kjøpmannsgata», da jeg skal se nærmere på Jørgine Eriksen, samt når jeg skal se nærmere på håndverksyrkene i «Kongens gate» delkapittelet. Enken kunne også som sagt gå tilbake til yrker som flere ugifte hadde, hvilket yrke de da tok seg, hadde nok noe med hvilken sosial stilling de hadde i samfunnet. Utover 1800-tallet kom det også flere yrker som var vanlige for folk av høyere sosiale lag å ta på seg, som lærerinne og telegrafistinne.¹²⁷ Det var mindre vanlig at borgerskapet eller middelklassen tok på seg små sysseljobber som syng, søm og vask, det er det nok flere dårlige stilte som gjorde. Dette var så klart yrker også ugifte gikk for om de ikke var tjenestejenter.¹²⁸ Videre i delkapittelet «Kjøpmannsgata» skal vi se at ei enke hadde oppført yrket «midler» og dette trekker jeg konklusjonen til at hun hadde arvet en del penger fra enten faren sin eller den avdøde ektemannen. Det var ikke uvanlig at mannen skrev testament som

---

¹²³ Sølvi Sogner & Kari Telste, Ut og søkje teneste. Historia om tenestejentene, 2005, s. 50

¹²⁴ Sogner & Telste, 2005, s. 34

¹²⁵ Bente Rosenbeck, «Kapittel 15. Industrisamfunnet vokser fram». I Ida Blom, Sølvi Sogner & Bente Rosenbeck, *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag. Renessanse, reformasjon og revolusjon*, 2005, s. 202

¹²⁶ Sogner, 2005, s. 83

¹²⁷ Myhre, 2012, s. 134

¹²⁸ Sogner & Telste, 2005, s. 77-78

kunne gi enkene en arv.¹²⁹ Det kunne også være at enkene hadde betydelig summer når de inngikk ekteskapet som de skulle ha tilbake når ektemannen døde.¹³⁰ Videre var det en del av enkene som livnærte seg på å leie ut rom. Dette komme vi tilbake til i neste kapittel, «boforhold». Jeg har valgt å putte denne strategien under der fordi den samspiller mye med hvem man bodde med og hvor store hus man hadde. Siden det var så få av enkene som hadde oppført telegrafistinne og ingen som hadde lærerinde oppført valgte jeg å skrive om disse yrkene under kapittel 2, «bakgrunn», og kommer ikke til å gå noe mer inne på disse yrkene i dette kapitlet. Det var derimot flere av enkene sine døtre som hadde dette oppført som yrke, og det er også derfor jeg har valgt å nevne det her, da dette ble yrker som gjorde til at enkene sammen med døtrene kunne ha en betydelig inntekt.

Kjøpmannsgata

I dette delkapitlet skal vi se nærmere på hvilke yrker enkene i Kjøpmannsgata hadde. Jeg kommer til å se på om de hadde arbeid før de ble enker, og hvilke yrker de var oppført med i folketellingene etter at de hadde blitt enker. Forandrer dette seg noe, hvilket yrke de hadde, hva var de mest vanlige yrkene, og de som fortsatt ikke hadde et yrke oppført - hva gjorde de for å overleve? I hovedsak har jeg valgt å se på yrkene oppført i folketellingen fra 1900, da jeg er sikker på at alle enkene var enker i 1900. Når jeg ser nærmere på visse enker kan det komme fram yrker de hadde hatt før 1900 og yrker de hadde hatt etter 1900. Dette for å gi et helhetlig bilde av hvordan enkene over tid kan ha tjent penger for å overleve. Grunnen til at jeg velger i hovedsak 1900 er som nevnt fordi jeg med sikkerhet vet at alle var enker da, men også fordi jeg mener at jeg vil komme borti de aller fleste yrker som enker i Trondheim hadde i løpet av siste halvdel av 1800-tallet og starten av 1900-tallet. På denne måten vil oppgaven få sjansen til å trekke fram flere yrker, og jeg håper med dette at vi kan få sett noen tendenser.

---

¹²⁹ Isabelle Chabot, «Lineage strategies and the control of widows in Renaissance Florence». I Sandra Cavallo & Lyndan Warner, *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, 1999, s. 144-142

¹³⁰ Beatrice Moring & Richard Wall, *Widows in European Economy and Society 1600-1920*, 2017, s. 68

Tabell 4

Yrker før de ble enker	Antall	Yrker de hadde i 1900	Antall
Ingen oppført/hustru/husmor/kone/fru	8	Tatt over mannens jobb	1
Usikkert	4	Egne midler/midler/formue	1
Oppført arbeid i samspill med mannens	0	Arbeider/gardeier	1
		Pensionist/pension	2
		Rentier/restratørise	3
		Støtte fra offentligheten/privat	0
		Husholderske/husgjerning/tjenestepige	2
		Ingen oppført	2
		Håndverk/ div. sysel uten for eget hus	0
		Telefonistide	0
		Jobb på institusjon	0
		Lem	0

I tabellen har jeg vært nødt til å ta i bruk kategorien «usikkert» under «yrker før de ble enker». Dette kommer av at det var tre av enkene som jeg ikke fant før de var blitt enke. Derfor kan jeg ikke si noe med sikkerhet om yrke de hadde før de ble enker. Beret Witzø som jeg ikke fant før hun var enke i 1900, var da oppført som husholderske i huset hvor også hennes to barn Eirik og Ingeborg bodde.¹³¹ Henriette Marie Bye fant jeg heller ikke før i 1885, og da var hun allerede husbestyrer til Carl Lorentzen.¹³² Trolig hadde hun tatt denne jobben etter hun ble enke, da vi vet at mannen til Henriette jobbet som smedmester.¹³³ Hun var derfor trolig oppført som husmor, hustru eller kone før hun ble enke. Ofte når kvinnene var oppført med disse titlene som yrke betyr det ikke at de bare var dette, ofte så var de også viktige for selve produksjonen eller driften, da spesielt om mannen hadde et eget foredrag eller produksjonen hjemme.¹³⁴ Lorentze Kristine Brønne var også oppført som usikkert. Fordi hun var enke i 1870 når jeg først fant henne - og da hadde hun alt yrket oppsynsbetjent oppført.¹³⁵

¹³¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000844>

¹³² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300003722>

¹³³ (St. Jørgens Stiftelsen), 1957, s. 42

¹³⁴ Bull, 2016, s. 250

¹³⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053367020556>

Det første vi kan merke oss er en forskjell mellom før de ble enke og enkelivet i 1900, var at de fleste hadde oppført en måte å forsørge seg på. Ingen var lenger bare oppført som hustru, kone eller husmor. Dette er jo ikke rart da ingen var gift lenger. Jeg har delt enkene inn i forskjellige kategorier i 1900, for å kunne skrive om de forskjellige kategoriene, da det er disse jeg ser går igjen som yrker enkene hadde i Trondheim på denne tiden. Kategoriene har jeg utformet etter en del litteraturlæsning, sånn at de passer med tendenser som har blitt forsket på tidligere. Den første kategorien jeg har tenkt å fokusere på er «tatt over mannens jobb», som vi kan se er det bare en person som passer inn i denne kategorien. Dette er Jørgine Nicoline Eriksen, hun hadde i 1900 tatt over mannens jobb, og i folketellingen var det oppført «Indehaver ad Dampskibsexpeditionen» som nevnt i kapittelet før.¹³⁶ Det var en mulighet for en enke å kunne ta over jobben til ektemannen. Dette kommer av at det formelle borgerskapet som gav mennene rett til å drive med internasjonal handel som kjøpmenn, eller høkere og innlandshandlere som nordlandshandlere, videre også håndverksmestere og skipsborgere. Dette borgerskapet omfattet også hele deres hushold, da også kvinnene. På den måten tok enken over ektemannens borgerskap, og kunne derfor fortsette hans virke etter han døde. Ifølge Ida Bull er det godt vist at det var mange enker som tok over virksomheten til mannen i de overnevnte yrkene.¹³⁷ Under her finner vi Jørgine og hennes fortsettelse av mannens virke som «dampskibsexpeditør». Dette viser til at også i Trondheim var dette en strategi som enkene kunne bruke for å overleve. For at Jørgine skulle kunne fortsette mannens virke måtte hun ha hatt kjennskap til driften før mannen døde, en del kunnskap og erfaring må til. Det er derfor vanlig å trekke konklusjonen blant kvinnehistorikere at kvinnene måtte ha vært involvert i driften før mannen døde, og med dette skaffet seg den erfaringen og kunnskapen de trengte. Det er også vist at enker som kunne fortsette driften etter ektemannens død hadde lettere for å opprettholde en akseptabel inntekt, enn enker som ikke hadde denne muligheten. Dette er sett i en undersøkelse av en norsk by på slutten av 1700-tallet.¹³⁸

I kategorien «egne midler/midler/formue» er det også bare en enke som passer inn, Martha Klingenberg. Helt hva som ligger i «egne midler» eller bare «midler» og «formue» som det noen gang står oppført i folketellingen, er litt usikkert, da det ikke kommer fram noe forklaring på yrkene. Men i tilfelle med Martha vil jeg tro det betyr at hun hadde en del

---

¹³⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426007137>

¹³⁷ Bull, 2016, s. 246

¹³⁸ Bull, 2016, s. 246

formue liggende. Denne konklusjonen kommer av flere grunner, men den første tanken er at Martha kan ha arvet noe av formue etter sin far Jørgen Bernhoft Lysholm, som var fabrikkveier.¹³⁹ Det var for eksempel vanlig at menn skrev i testament at datteren skulle arve midler bare for henne, selv om hun var gift. Dette ble da hennes egne midler som manne ikke kunne røre.¹⁴⁰ Hun var også gift med Halfdan Fredrik Klingenberg som var kjøpmann, og kunne ha satt av en betydelig formue til sin kone før han døde.¹⁴¹ Både Lysholm og Klingenberg (sammen med Gram, Parelius, Holtermann og Angell) slektene var blant de mest innflytelses rike av Trondheims familier på 1800-tallet. Dette kan vi blant annet se fordi de slektene var så sammenflettet i hverandre, og det var ikke uvanlig for borgerfamilier eller embetsstand familier, å gifte bort barna sine til hverandre.¹⁴² Som Hilde Sandvik nevner i sitt kapittel *Decision-making on marital property in Norway, 1500–1800* var det mange av de norske handelshusene (handelsfamiliene) som startet sin suksesshistorie ved å gifte en norsk datter av gode midler til en utenlandsk mann med gode talenter og nettverk.¹⁴³ Dette kommer av blant annet nettverksbåndet dette kunne føre med seg. Et nettverksbånd var viktig for kjøpmennene blant annet, og dette kunne skapes ved slektsbånd, da ble kvinnene også viktige for disse nettverkene.¹⁴⁴ Disse familiene var også gamle handelsfamilier som går et stykke tilbake, som regel til en handelsmann som ankom Norge på 1600-tallet fra kontinentet.¹⁴⁵ Disse familiene gjorde det stort i internasjonal handel, og ble sett på som de siste store grossistene før det nye samfunnet tok over på slutten av 1800-tallet.¹⁴⁶ På grunn av dette hadde trolig ikke Martha noe problem med penger etter mannes død. Vi kan jo heller stille spørsmålet ved, hvorfor ikke Martha, som Jørgine, tok over mannes drift - som vi var inne på over, kunne enker ta over kjøpmanns handelsdrift etter ektemannen døde. I dette tilfelle tror jeg det er et enkelt svar, og det er at sønnen Halfdan tok over farens drift før faren døde.¹⁴⁷

---

¹³⁹ Terje Bratberg, *Trondheims byleksikon*, 1996, s. 346-348

¹⁴⁰ Amy Louise Erickson, «Property and widowhood in England 1660-1840». I Sandra Cavallo & Lyndan Warner, *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, 1999, s. 159

¹⁴¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310005842>

¹⁴² Ole Holtermann, *Slægtsbog for familien Holtermann*, 1902, s. 104-106

¹⁴³ Hilde Sandvik, «Decision-making on marital property in Norway, 1500–1800». I Maria Ågren & Amy Louise Ericson, *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*, 2005, s. 123

¹⁴⁴ Bull, 2016, s. 257

¹⁴⁵ Holtermann, 1902, s. 3

¹⁴⁶ Danielsen, 1958, s. 19

¹⁴⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073006715>

Med dette var allerede driften satt over til sønnen og Martha kunne derfor ikke arve den fra mannen. Det var veldig vanlig at sønnene fikk opplæring i farens drift, nettopp for dette og for at de selv skulle kunne fortsette med det samme yrket, for å føre familiearven videre. De ble sendt ut i verden på en dannelsesreise for å kunne knytte kontakter og for å lære av andre kjøpmenn og handelsmenn.¹⁴⁸ Videre om Martha ikke hadde noen problemer med penger fra før av, så ville hun kanskje heller at sønnen skulle fortsette farens virke, på denne måten kan sønnen heller hjelpe moren med midler, om hun skulle trenge det. Det var flere grunner til at enker ikke ville ta over mannes drift, blant annet fordi de ikke følte de hadde nok kunnskap og at det var for mye arbeid.¹⁴⁹

Kategorien «ingen oppført» i 1900 delen av tabellen, er interessant fordi hva gjorde enkene om de ikke hadde noen jobb etter at mannen var borte? Derfor skal vi se litt nærmere på Hanna Jacobsen og Christine Holtermann som ikke hadde valgt å føre opp noe yrke i 1900. Her vil det være interessant å se på litt flere faktorer for å kunne forstå hva det var de livnærte seg av. Hanna var gift med Philip Jacobsen som var pianist fra Stockholm. De hadde 5 barn sammen; Ida (1867), Fredrikke (1869), Johan (1872), Jacob (1873) og Agnes (1878). Alle barna bodde med paret i 1885 da faren fortsatt var i live, og alle, bortsett fra Ida, var å regne som barn da Ida var den eldste og hun var 18 år.¹⁵⁰ Philip døde i 1886,¹⁵¹ noe som gjorde til at Hanna var enke i folketellingen fra 1891. Her hadde hun yrket «underholdes av barna» ført opp. Ida jobbet som «telegrafistinde», og Fredrikke jobbet som «lærerinde». Agnes var bare 13 år og hadde derfor ingen yrke oppført. Johan bodde ikke lenger med familien mens Jacob var blitt «handelsbetjent».¹⁵² Altså hjalp barna til med midler sånn at moren kunne holde hushold. I 1900 da Hanna ikke hadde noe yrke oppført var familien i samme posisjon som i 1891, dette får meg til å tro at i folketellingen fra 1900 kunne Hanna like så godt vært oppført med yrket «underholdes av barna» sånn som hun var i 1891. Vi har tidligere også vært inne på at flere av enkene hadde mange av barna fortsatt boende hos seg etter at de var blitt enker. Dette var definitivt en måte for de å samle sammen nok midler til å klare seg sammen. Ofte var barna som fortsatte å bo med moren, døtre som var ugifte, og hadde klart å få seg arbeid.

---

¹⁴⁸ Bull, 2016, s. 249

¹⁴⁹ Hufton, 1998, s. 234

¹⁵⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300012403>

¹⁵¹ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000000155518>

¹⁵² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073009694>

Dette vil jeg komme mer innpå i neste kapittel. Christine som vi kan se fra etternavnet og som er nevnt over, var en del av de eldre grossist-slektene i Trondheim. I 1885 var hun bare oppført med yrket «fru enke efter Kjøpm. H.»,¹⁵³ og i 1891 var hun oppført med yrket «midler».¹⁵⁴ Hun var som nevnt ikke oppført med noe yrke i 1900, men i 1910 var hun igjen oppført med «husmor midler».¹⁵⁵ Dette får meg til å trekke konklusjonen at hun, som Martha, egentlig levde av arv og formue hun hadde klart å samle sammen. Christine hadde også flere barn, 7 stykker, det var dog bare et av barna som bodde med henne i 1900 - datteren Fredrikke som var «lærerinde».¹⁵⁶ Hun hadde altså ikke like mye hjelp i barna som Hanna hadde, men det kan også godt være at barna fortsatt hjalp til med midler, selv om de ikke bodde med moren. De fleste av barna til Christine hadde giftet seg før 1900, og det var derfor de ikke bodde med moren lenger.¹⁵⁷ De hadde laget sine egne husholdninger, men de fleste bodde fortsatt i Trondheim og kunne derfor hjelpe moren om det trengtes.

Den siste kategorien jeg skal skrive om i Kjøpmannsgata er tjenesteyrke, altså kategorien kalt «husholderske/husgjerning/tjenestepige». Selv om det bare er to stykker som går under denne kategorien i Kjøpmannsgata i 1900, i forhold til tolv stykker i Kongens gate, var prosentandelen av enkene i hver gate som hadde dette yrket veldig likt. I tillegg, som skrevet i kapittel 3, skulle jeg komme tilbake til Henriette i dette kapittelet - og siden hun var en enke i Kjøpmannsgata blir det naturlig å ta det i dette delkapittelet. Yrket, tjener, var det største yrket for kvinner på 1800-tallet. For det meste var det ugifte unge jenter, som nevnt i kapittel 2, som arbeidet med dette. Men som vi skal se her var det også enker som var tjenesteytende. Tjenesteyrket var ifølge Sølvi Sogner og Kari Telste helt klart det viktigste kvinneyrket i byen, og jentene utgjorde 46 prosent av den yrkesaktive kvinnelige befolkningen. Neste hvert fjerde hushold hadde ei tjenestejente, men tjenestestaben var vanligvis ikke så stor. 70 prosent av husholdene hadde ei tjenestejente, 20 prosent hadde to stykker og 10 prosent hadde tre eller flere i tjeneste.^{158, 159} De to enkene som bodde i Kjøpmannsgata i 1900 og var tjenesteytende var Gunelia Marie Johnsen og Beret Witzø, begge to hadde oppført «husholderske» som

---

¹⁵³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300026252>

¹⁵⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073010997>

¹⁵⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806022766>

¹⁵⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000876>

¹⁵⁷ Holtermann, 1902, s. 68-69

¹⁵⁸ Sogner & Telste, 2005, s. 50

¹⁵⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036747001252>

stilling.¹⁶⁰ Jeg kommer også til å skrive om Henriette som var oppført som «husholderske» i 1891, dette fordi hun skiller seg noe ut fra Gunelia og Beret som hadde relativt like historier i folketellingene, selv om Henriette ikke var oppført som husholderske i 1900.

Både Gunelia og Beret var oppført som husholderske i 1900, da var de også oppført med familiestilling hm og var derfor husholdets overhode. De var altså husholderske i sitt eget hjem. De hadde i tillegg to barn boende til seg på dette tidspunktet. I begge husholdene hadde barna jobb, Marie Caroline Johnsen jobbet som syerske, Gustav Johnsen jobbet som handelsbetjent, Eirik Witzø jobbet som bakersvend og Ingeborg Witzø jobbet som syerske. Jeg tolker det derfor slik at det i disse husholdene var barna (selv om det var moren (enkene) som var husmor) som betalte for leie, mat og så videre og støttet moren. Videre fortsetter enkenes historie likt, for i neste folketelling, som jeg fant de i, var ingen av de lenger oppført som husholderske, og de hadde begge flyttet fra Trondheim. De hadde begge flyttet inn i husholdet til en sønn som hadde flyttet og giftet seg. Gunelia fant jeg i 1920 og da hadde hun flyttet inn til sønnen Johan Johnsen som hadde blitt folkeskolelærer og bodde på Assgaard skole i Eidsbergs herrd. Gunelia bodde da med sønnen, hans kone og deres tre barn. Oppført på Gunelias yrke sto det at hun da ble forsørget av sønnen.¹⁶¹ Jeg fant Beret i folketellingen fra 1910, Molde kjøpstad, hun bodde da i husholdet til sønnen Eirik Witzø som fortsatt var bakersvend. Hun som Gunelia hadde da oppført at hun forsørges av sønnen og bodde med ham, hans kone og deres tre barn.¹⁶²

Henriette på den andre siden hadde ingen barn som jeg har klart å finne, og kunne derfor ikke bruke barna som et sikkerhetsnett. Etter at mannen hennes Johan Christian Bye døde i 1862, måtte Henriette finne seg en jobb.¹⁶³ Henriette var i tillegg bare 29 år da hun ble enke, og sånn sett går hun under det Sogner og Telste kaller unge jenter som jobber som tjenestepiker. Nå vet jeg ikke om Henriette begynte som tjenestejente rett etter hun ble enke, for jeg fant henne ikke før folketellingen fra 1885, da hadde hun blitt 52 år. Men siden hun var husbestyrer til Carl Lorentzen vil jeg tro hun hadde jobbet til Carl tidligere.¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000904>

¹⁶¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01073655004820>

¹⁶² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036747001252>

¹⁶³ (St. Jørgens Stiftelsen), 1957, s. 42

¹⁶⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300003722>

Husbestyrere/husholderske var ofte eldre damer som var mer selvstendige og ofte i tjeneste i hushold der hvor det manglet en husmor.¹⁶⁵ I tillegg til Henriette hadde Carl også «tjenestepigen» Ana Hatle som var 21 år. Husholderskene var dessuten som regel fra byen hvor de var i tjeneste, noe Henriette var. Dette passer bra til Sogner og Telste sin forskning. Pikene på den andre siden var som regel nederst i hierarkiet, og kunne jobbe seg oppover i husholdet når de hadde fått mer erfaring og kunnskap. De kunne da jobbe seg videre til å bli kokker eller husjomfruer. Dette får meg til å tro at Henriette hadde jobbet til Carl lengere enn bare fra 1885. I 1891 var Henriette fortsatt husholderske hos Carl, og da var det bare Henriette som jobbet for Carl.¹⁶⁶ En forklaring på dette, kan være at Carl ikke lenger hadde råd eller behov for to stykker. I 1900 var Henriette ikke lenger ansatt hos Carl, men hun jobbet da som «arbeider i fru strøms vaskeri».¹⁶⁷ Hun var på det tidspunktet blitt 67 år, og det kan være at hun ikke jobbet til Carl lenger fordi hun hadde blitt for gammel til den jobben han trengte henne til. Det var også kanskje vanskelig å finne seg ny tjenestepost som 67 åring. Det er vanskelig for oss å kunne forestille oss hvor tung jobben som tjenestejente måtte ha vært på denne tiden, da de ikke hadde alle de maskinene vi har i dag til hjelp. Så å være i tjeneste som 67 åring måtte ha vært veldig tungt, og det er derfor lett å se for seg at Henriette ikke kunne fortsette som husholderske. I 1910 hadde Henriette havnet på St. Jørgens hus.

---

¹⁶⁵ Sogner & Telste, 2005, s. 50

¹⁶⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073006941>

¹⁶⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000865>

Kongens gate

Tabell 5

Yrker før de ble enker	Antall	Yrker de hadde i 1900	Antall
Ingen oppført/hustru/husmor/kone/fru	46	Tatt over mannens jobb	8
Usikkert	16	Egne midler/midler/formue	5
Oppført arbeid i samspill med mannens	2	Arbeider/gårdseier	8
		Pensionist/pension	6
		Rentier/restratorise	4
		Støtte fra offentligheten/privat	6
		Husholderske/husgjerning/tjenestepige	12
		Ingen oppført	4
		Håndverk/ div. sysel uten for eget hus	10
		Telefonistide	1
		Jobb på institusjon	1
		Lem	0

En måte for enkene å skaffe seg midler på var ved å gjøre små jobber, som blant annet omfattet, vask til andre, stryking, sying, baking ved salg på torget og så videre. Det var ganske normalt at kvinner både ugifte, gifte og enker livnærte seg ved å veve eller sy for andre.¹⁶⁸ Denne kategorien har jeg valgt å kalle håndverk/diverse sysel utenfor eget hjem. Dette fordi denne typen håndverk ikke var i organisert form, som i et laug eller på en fabrikk. De går ikke under «arbeidere», fordi de ikke jobbet i en butikk eller på en fabrikk. Det var dessuten ikke under organiserte former at de var ansatt som en tjenestepike til et hushold for å gjøre vaskejobb, eller reparering av klær, og går derfor ikke under kategorien «husholderske/gusgerning/tjenestepige». Trolig når de skrev opp vask, eller søm som yrke i folketellingen var det fordi de drev for seg selv, men ikke i stor nok grad til å gjør det organisert med andre. Syingen skjedde i små former hjemme til seg selv og var trolig reparasjoner av klær for andre. Det kan så klart ha vært i større skala også, at de sydde klær som de solgte eller tok oppdrag på. Noen kan også ha vært ansatt i en fabrikk, og sydde hjemme i stede for på fabrikk,¹⁶⁹ men da vil jeg tro det ville vært oppført på noe vis. Enten i form av at fabrikken hadde vært oppført med navn ved siden av yrket, eller at det bare hadde

¹⁶⁸ Anna Caspari Agerholt, «Historisk innleiing». I Agerholt, Anna C., Reutz, Johanne, Sunde, Gudrun, Arctander, Signy, Tomter, Liv, Aas, Ingeborg, Swensson, Signe & Bonnevie, Margarete, *Kvinna i arbeidslivet*, 1940, s. 9

¹⁶⁹ Sidsel Vogt Moum, *Kvinnfolkarbeid. Kvinners kår og status i Norge 1875-1910*, 1981, s. 51

stått fabrikken som arbeidsplass - og da ville de blitt ført inn under «arbeidere». Derfor er de som er oppført i denne kategorien sett på som alenearbeidere, at dette arbeidet var i en så liten skala at dette var noe de gjorde alene, og for seg selv. Ved å gjøre disse små jobbene fikk de muligheten til å tjene inn noe midler uten å trenge noe spesiell form for skoleutdanning, eller å bli ansatt over en lengere periode. Dette var også noe de kunne holde på med i lang tid, også da de ble eldre.

Det eneste problemet med dette arbeidet var laugene, de hadde enerett på salg av sitt fag i byen. På denne måten var laugene sikret inne i byen, da spesielt siden markedet for laugene var byens befolkning. For eksempel så hadde ikke bønder eller bygdehåndverkere lov til å selge sine produkter i byen, med mindre det var helt spesielle tilfeller. Dette gjaldt også folk inne i byen. Man måtte søke om borgerskap for å kunne starte opp håndverk i et laug. Man måtte også gå i lære hos en mester.¹⁷⁰ Som jeg har vært inne på tidligere var det kun menn som kunne søke om borgerskap, og viderefører borgerskapet til resten av husholdet. En kvinne kunne ikke alene søke om et borgerskap, og med dette kunne ikke kvinnene bli tatt opp i laugene. Dette førte til at kvinner ikke hadde mulighet til å drive håndverksbedrifter, om ikke mannen gjorde det før de døde. Håndverksloven av 1839 gjorde det fritt å selge håndverksvarer i fag som ikke hadde et laug det var knyttet til. Men for de håndverkene som fortsatt var knytte til et fag, som hadde laug i byen, var det fortsatt laugmestrene som hadde enerett på å selge.¹⁷¹ På grunn av dette kunne det oppstå problemer med å selge håndverk. Det var imot loven, og laugene var ikke redde for å passe på sine egne interesser og gikk ofte til sak mot andre som solgte samme eller lignende varer. For det meste, som Ida Bull har vist i hovedoppgaven sin *Håndverk i omdanning. Håndverksforhold i Trondheim 1850 til 1900*, går laugene som oftest etter større bedrifter, kjøpmenn og bygdehåndverkere som skapte stor konkurranse for dem.¹⁷² De kunne gå etter småkårsfolk fra byen også, snekkerlaugets kopibok, som Bull har brukt i sin forskning, viser til flere kopier av brev skrevet til politimesteren med anmeldelse av «uberettigede» mot enkelt individer. De som solgte håndverk utenfor laugene, kunne altså bli dømt i retten til å betale mulkt til blant annet

---

¹⁷⁰ Ida Bull, «Håndverk i omdanning. Håndverksforhold i Trondheim 1850 til 1900». I *Trondhjemske samlinger, Bind 11, Hefte 1*, 1979, s. 16

¹⁷¹ Bull, 1979, s. 16

¹⁷² Bull, 1979, s. 22-28

fattiggassa. Noe som igjen viste seg å kanskje ikke fungere så godt, da de samme individene ble anmeldt flere ganger.¹⁷³

Som det vises i tabell 5, er det ti enker jeg har valgt å kategorisere under denne kategorien av yrker. Innenfor kategorien kan vi igjen dele dem i fem grupper; syerske, håndarbeid, vask, fransk stryking og steller i huset. Inger Dorthea Sandberg, Ida Olsen og Mette Sverke hadde yrkene syerske og søm oppført. Videre hadde Augusta Henning og Ovedie Holst «haandarbeid» og «forskelligt haandarbeid» oppført. Vask var det to stykker som hadde oppført Gurine Vibe med «vask & rengjøringsarbeid» og Marit Foslund som hadde oppført «husvask og klæsvask». «Fransk stryking» var det bare Elen Gundersen som hadde oppført som jobb, mens de to siste Jonetta Sand og Caroline A. Moe hadde «steller i huset» oppført. Først vil jeg se nærmere på Inger, Ida, Ovedie og Augusta, da de hadde rene håndverksyrker oppført, da det er det denne kategorien baserer seg mest på. Det er også det som er mest interessant da de andre yrkene i denne kategorien ikke byr på noe utfordring i samfunnet. Som vi allerede har sett med tanke på laugene over. Jeg kommer også til å se litt på enkene oppført under «vask» og de under «steller i huset». Jeg er interessert i å se om det er noe forskjell her, eller om de kunne alle ha skrevet «steller i huset» eller bare «vaskekone». Jeg kommer ikke til å gå noe mer inne på Elen som hadde «fransk stryking» oppført da jeg kun har funnet Elen i folketellingen fra 1900 og 1910, og da hadde hun samme yrke oppført i begge folketellingene.¹⁷⁴¹⁷⁵

Før Inger ble syerske i 1900 var hun telegrafist ved jernbanen.¹⁷⁶ Det var mulig hun var blitt for gammel til å fortsette som telegrafist, eller at de ikke trengte henne lenger og at hun derfor måtte finne seg noe annet å gjøre. Som skrevet tidligere var det å sy klær for andre en beskjeftigelse kvinnene kunne gjøre også når de ble eldre. Da fordi dette var en jobb de gjorde hjemme for seg selv, og da kunne heller ingen arbeidsgiver eller lov si at de var for gammel for arbeidet. Det er ingen som kan si opp stillingen din når man ikke har noe sjef. I 1900 var Inger enslig losjerende i en leilighet for seg selv.¹⁷⁷ Enten hadde Inger klart å spare nok fra sitt

---

¹⁷³ Bull, 1979, s. 19

¹⁷⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005613>

¹⁷⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806026955>

¹⁷⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073005610>

¹⁷⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012719>

tidligere yrke og hadde syngen bare på siden for litt ekstra inntekt, eller så tjente hun bra nok på syngen sin til å klare seg helt fint alene. Augusta som drev med håndarbeid, hadde tidligere jobben som vaskekone.¹⁷⁸ Det kan være at Augusta legger vask inn under håndarbeid og at det var vask hun fortsatt holdt på med i 1900, men da tror jeg heller det hadde blitt oppført som vask. Det kan også være at Augusta fortsatt holdt på med vask, men at hennes største inntekt kom av håndarbeid og at hun gjorde begge deler. Hun som Inger, var enslig losjerende i en leilighet for seg selv, noe som viser til at de kan ha tjent nok til å klare seg helt alene med den jobben de gjorde.¹⁷⁹ Det kan også være tilfeldig at de bodde alene i denne folketellingen, kanskje noen flyttet ut rett før folketellingen var eller at de leter etter noen andre som kunne tenke seg å leie med dem. Det var en vanlig strategi å bo med sammen med andre, for da ble leia billigere. Det var ikke uvanlig verken for kvinner eller menn å losjere sammen i veldig små trange leiligheter. Men dette kommer vi mer tilbake til i neste kapittel. Ovedie som holdt på med «forskjellig håndarbeid» i 1900, hadde i 1891 oppført «skreddersøm» som yrke.¹⁸⁰ Noe som får meg til å tro at hun også holdt på med søm i tillegg til annen sysselsetting i 1900. Ovedie i motsetning til de to andre nevnt her, bodde sammen med en del andre mennesker. Blant annet Ole A. Schefstad som var hf og jobbet som sadelmager og Anne B. Schefstad som var hans hustru. I tillegg bodde F. Nilsen som var ugift mann og enslig losjerende, og jobbet som agent, og Maria Bjurgren som også var ugift kvinne og enslig losjerende, og jobbet som «bestyrerinde ved modeforretning».¹⁸¹ Her kan vi se at det var normalt for ugifte og enker å bo sammen med andre for å spare på midlene. Igjen kan vi også se at handarbeid var nok til å klare seg selv til en viss grad, men her bodde tross alt Ovedie sammen med andre, som igjen får meg til å tro at Inger og Augusta enten var imellom leiere ellers så hadde de mulig spart seg opp på forhånd. Noe som forsterker denne troen, er at i 1910 hadde Ovedie flyttet sammen med familien Strand og da ble hun forsørget av husfaren Henrik Strand som jobbet som folkeskolelærer.¹⁸² Hun hadde da trolig endt opp med å ikke kunne forsørge seg av bare håndarbeidet sitt. Ida som levde av søm i 1900 levde av å være en gjørtlerskei 1891, og sønnen som bodde i samme leilighet med moren på den tiden var gjørtlermester.¹⁸³ Siden yrket gjørtlerske - laging og restaurering av gjenstander i messing og

---

¹⁷⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073010266>

¹⁷⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012748>

¹⁸⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073011928>

¹⁸¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005174>

¹⁸² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806008950>

¹⁸³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073010329>

bronse,¹⁸⁴ var noe helt annet enn det som ble sett på som typisk kvinne arbeid som for eksempel å bake, tror jeg dette var grunne til at Ida ikke var mesteren og sønnen var det. Ida og sønnen hadde trolig lært av den avdøde ektemannen som var i 1885 gjørtlermester.¹⁸⁵ Dette kunne ha puttet Ida i kategorien «tatt over mannes jobb» om jeg hadde gått ut fra 1891 folketellingen, men også ikke helt da det var sønnen som var mesteren, men Ida som var husmoren. Ida fortsetter helle ikke som gjørtlersker i 1900, da hun ikke bodde med sønnen lengere – og jeg vil derfor anta at det var sønnen som hadde tatt over borgerskapet til faren. I 1900 bodde Ida kun med Olga Olsen som var svigersøsteren til Ida, da hun var født i 1825 og var ugift. I tillegg hadde hun familiestillingen, familie losjerende. Olga sammen med Ida levde av søm, og igjen viser dette til at det lønnet seg for enkene å bo med andre for å lette kostnadene.¹⁸⁶ I 1910 hadde Ida som 77 åring havnet på gamlehjem og derfor blitt hospitalslem.¹⁸⁷ Mette Sverk deler mye av den samme historien til de over. Hun levde av «søm og privat understøttelse» i 1900. Hun var enslig losjerende i husholdet til familien Helland, som hadde en tjenestepike boende hos seg i tillegg til Mette selv.¹⁸⁸ Tidligere hadde Mette hatt yrkene «vaskekone»¹⁸⁹, «arbeidskone (enke)»¹⁹⁰ og «dagarbeiderske».¹⁹¹ Dette viser til mye av det samme som de foregående enkene i denne kategorien. Det var altså ikke uvanlig å leve av lettere håndarbeid, og trolig mer vanlig å bo sammen med andre enn alene for å lette på kostnadene.

Man kan jo spørre seg hvorfor enkene ønsket å ta sjansen på dette om det var imot loven og det kunne få økonomiske konsekvenser? Blant annet er det vist i Bull sin hovedoppgave at laugene ved flere tilfeller prøvd å få politiet til å slå hardere ned på folk som solgte håndverksvarer uten å være i et laug. Dette kan igjen vise oss at det kanskje ikke ble tatt så seriøst som laugene ønsket.¹⁹² Med dette gis det en indikasjon på at det var helt normalt å bøye loven litt på dette feltet. I tillegg, som skrevet over, så hadde laugene trolig nok med å ta

---

¹⁸⁴ Utdanning.no, *Gjörtler*. Aksessert 13. april 2023, hentet fra: <https://utdanning.no/yrker/beskrivelse/gjortler>

¹⁸⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300004652>

¹⁸⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012841>

¹⁸⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806007488>

¹⁸⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005604>

¹⁸⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073012494>

¹⁹⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300009468>

¹⁹¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359014566>

¹⁹² Bull, 1979, s. 17

de større aktørene. De som faktisk var en konkurranse. Før 1800-tallet hadde mannlige skreddere enerett på å sy klær til menn og kvinner, kvinnene på sin side fikk bare lov til å sy linnen og luer. Etter hvert utover 1800-tallet klarte kvinnene å kjempe seg til retten til å sy alle slags klær for eget kjønn.¹⁹³ Med dette ble disse jobbene som enkene gjorde, som kan regnes som håndverk, som for eksempel sying, allerede i stor grad ansett som kvinnearbeid. Dette gav da heller ikke skredderlaugene stor konkurranse, da de i all hovedsak lagde klær til menn. Dette ble heller en konkurranse mot syerskene enn skredderne, og det går utover industrien i stede og her var det ikke samme regler. Dessuten var håndverkslaugenes kunder som regel litt rike familier, som hadde råd til å betale det som det måtte koste å få det gjort av lauset i stede for billigere varer som enken lagde, den store konkurransen her var importen som kjøpmennene drev med.¹⁹⁴ Jeg trekker derfor konklusjonen at arbeidet disse enkene gjorde i all hovedsak var for eget nabolag, og da de litt fattigere som kanskje ikke hadde tid til å fikse klærne selv grunnet annet tidkrevende arbeid. Vasking som ekstra syssel konkluderer jeg med det sammen. Her var det jobb for andre, som ikke hadde råd til å ansette tjenestepike på heltid. I tillegg kom loven «Lov anngaaende Haandverksdriften» i 1839, hvor det ble bestemt at enker og ugifte kvinner fikk:

«rett til å drive et håndverk hvis de kunne tilveiebringe bevis for dyktighet i håndverket. De måtte i tillegg være enten over 40 år eller på grunn av svakelighet eller annen spesiell årsak savne mulighet til å ernære seg på annen måte. De måtte drive håndverket alene uten hjelp av drenger eller svenner. Ved vevning, sying av barne- og kvinneklær, lagning av pynt, baking av grovt brød, ølbrygging, lysestøping og annet arbeid som vanligvis ble utført av kvinner eller som var en gren av husfliden, skulle det være enhver fritt å ernære seg sålenge det var uten ved hjelp av drenger eller svenner.»¹⁹⁵

Det viser seg derfor at enkene i denne kategorien ikke trengte bekymre seg noe særlig, da de alle var over 40 år, hvor den yngste av de ti var Ovedie, som var 46 år i 1900. I tillegg betyr det at alle var over 40 år når de drev med disse type arbeid de tidligere årene også. De som vasket, trengte heller ikke bekymre seg da det går under gren av husfliden. Dette kan også forklare hvorfor ingen av enkene hadde noe hjelp fra sønnene sine, men bare døtre. Videre forklarer dette at det aldri kunne bli like stort som laugene, med mindre mange kvinner gikk sammen og lagde seg en systue.

---

¹⁹³ Agerholt, 1940, s. 9

¹⁹⁴ Bull, 1979, s. 23

¹⁹⁵ Blom & Tranberg, s. 146-147

Gurine som i 1900 hadde «vask & Rengjøringsarbeide» oppført som yrke var enslig losjerende hos Sørensen-paret,¹⁹⁶ i 1891 var hun enslig losjerende hos Moe-paret og drev med klesvask.¹⁹⁷ Det bodde dessuten to familie losjerende hos Moe-paret i 1891, så Gurine drev sikkert med klesvask for disse pluss flere i huset og omegn. Marit bodde i 1900 i leilighet 1b hvor det var Ole Stenseth som var husfaren, og furer, og han var gift med Beret Stenseth som hadde yrket «styrer med hush. (har 18 Underofficersel. i Kosten)». Beret sitt yrke forklarer hvorfor alle de som bodde i leilighet 1a og b hadde familiestillingen, familie losjerende. Marit som hadde «Husvask & Klæsvask» oppført som yrke, og jobbet nok for familien og vasket generelt for offiserene, dette kommer jeg fram til da de fleste andre var unge gutter som hadde «Underofficeresskoleelev» oppført som yrke.¹⁹⁸ Mens de andre som Marit bodde med, som for eksempel Katherine Danielsen, hadde yrket «Ude i Husene og syr Gutteklær» oppført.¹⁹⁹ I 1910 var Marit også blitt hospitalslem på samme gamle hjem som Ida Olsen.²⁰⁰ Marit og Katherine hadde bodd sammen siden Marit ble enke og begge hadde holdt på med henholdsvis klesvask og syng hele veien. På den andre siden har vi da de som «Steller i Huset». Jonetta Sand bodde i 1900 sammen med datteren Kristine Sand, som var syerske i egen forretning.²⁰¹ Jeg tror derfor at det var datteren som tjener pengene i denne husholdningen også hjalp moren til hvor hun kunne. Dette gjorde de begge også i 1891.²⁰² Jonetta hadde altså drevet med vasking og stell for datteren en stund og blitt understøttet av henne i enkestanden sin. Caroline A. Moe som også drev med stell i huset i 1900²⁰³ var gårdseier i 1891,²⁰⁴ og var igjen gårdseier i 1910.²⁰⁵ Caroline eide altså en gård og det hadde hun gjort siden hun ble enke. Sammen med Caroline bodde en del av barna, deriblant de to ugifte døtrene hennes Edvarda og Henriette, som var «behjelpelige i Hjemmet», og Olga som var «butikdame» og sønnen Emil som var «Uhrmagersvend». Som med Jonetta bodde altså Caroline med familie og hjalp egentlig bare til hjemme i eget hus. Jeg tenker derfor at

---

¹⁹⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005246>

¹⁹⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073011972>

¹⁹⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001032>

¹⁹⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426004945>

²⁰⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806007575>

²⁰¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005674>

²⁰² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073012141>

²⁰³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005685>

²⁰⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073002967>

²⁰⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806022156>

forskjellen på å «vaske» - slik som Gurine og Marit gjorde, og «steller i huset» - slik Jonetta og Caroline gjorde - var om de gjorde det i eget hus eller om de gjorde det for andre husstander. Å ha yrket «vask», «klæsvask» og så videre, indikerer til at man fikk betalt for akkurat den jobben man gjorde. Mens å «stelle i huset» var egentlig til en vis grad det samme som å være husmor. Man fikk ikke direkte betalt for dette, men sysler hjemme i eget hus og får hjelp av barna, som blant annet hadde egne jobber og kunne hjelpe til med midler på denne måten.

Videre har vi en rekke enker som hadde oppført at de var pensjonister eller levde av pensjon som yrke i 1900. Det er vært å nevne her at det kun var Augusta Krogness, både fra Kongens gate og Kjøpmannsgata, som hadde oppgitt dette som yrke før 1900.²⁰⁶ Enker kunne få pensjon om ektemannen jobbet som kommunaltjenestemann, og ble syk eller døde på grunn av jobben. I tillegg kunne man få kommunalhjelp i form av fattighjelp om man hadde barn man måtte forsørge, som man ikke hadde råd til å forsørge selv. Som regel var dette ført inn som offentlig støtte i folketellingene.²⁰⁷ Ida Blom nevner blant annet i sin artikkel *Widowhood: From the Porr Law Society to the Welfare Society: The Case of Norway, 1875-1964*, at på slutten av det nittende århundre så bidro utvidelsen av det politiske demokratiet, den voksende sosialistiske bevegelsen og omfattende studier av levekår for fattige til å svekke oppfatningen av at fattigdom var selvforskyldt. Det var ikke lenger et tegn på personlig svikt.²⁰⁸ Å skaffe seg fattighjelp kunne være ganske nedverdige da man måtte gå gjennom flere undersøkelser om man var verdig dette.²⁰⁹ Så etter den økende bevissthet rundt fattiges stilling ble det mer normalt på slutten av 1800-tallet for nasjoner å blande seg mer inn med hjelp til blant annet å beskytte arbeidstakere mot ulykker, sykdom og arbeidsledighet dette hjalp en del mot fattigdommen. Videre i Norge var det normalt at kommunen hjalp til med velferdstiltak, i stede for fattighjelp, før staten var klar for å ta ansvar. Noe av dette hjalp også enkene, og videre ble pensjon et middel.²¹⁰

---

²⁰⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073007264>

²⁰⁷ Ida Blom, "Widowhood: From the Porr Law Society to the Welfare Society: The Case of Norway, 1875-1964". I *Journal of Women's History*, Vol. 4 NO. 2 (Fall), 1992, s. 60-62

²⁰⁸ Blom, 1992, s. 62

²⁰⁹ Blom, 1992, s. 61

²¹⁰ Blom, 1992, s. 62

Som Blom viser videre i teksten var det helt på starten på 1900-tallet at en liten gruppe med enker fikk litt hjelp uansett om de hadde barn de måtte passe på eller ikke. I 1907 følger Bergen etter blant annet Oslo, Stavanger og Trondheim med å gi enker alderspensjon for kommunale tjenestemenn. Altså om mannen hadde betalt hans årlige innskudd til en kommunal pensjonskasse, og ekteparet hadde vært gift i minst fem år før mannen sluttet i jobben, ville enken få denne pensjonen. Videre var den pensjonen ment for bare henne som et individ og ikke som en forsørgende mor.²¹¹ Siden Bergen i 1907 fulgte etter blant annet Trondheim, og flere av enkene som jeg har funnet hadde oppgitt andre yrker før 1900, og pensjon etter 1900 antar jeg at Trondheim startet med dette mellom 1891-1900. Som er en forklaring på den «nye» yrkes-stillingen som hadde oppstått. Denne pensjonen var regnet ut fra hvor mye penger ektemannen hadde tjent tidligere, i tillegg var det på en glideskala. De enkene som hadde hatt menn som tjente mindre ville få en høyere prosent av den gamle inntekten enn hva enker etter menn med høyere inntekt.²¹² Man kan anta at denne pensjonen ikke var nok til å fortsette den samme livsstilen som når mannen var i live, men det hjalp nok på, og noen slapp muligens også å ta i bruk fattighjelp, og lettet kanskje litt på hjelpen barna måtte gi.

Blant de seks enkene i Kongens gate som hadde ført opp pensjon som yrke var det ingen som bodde alene mens de hadde dette yrket oppført. Dette kan være et tegn på at pensjonen i seg selv ikke var nok til å dekke utgiftene deres. Derfor trengte disse enkene også ekstra strategier for å overleve. En strategi var å leve sammen, at enker bodde sammen med andre enker, ugifte kvinner eller barna sine. I denne kategorien bor faktisk to av enkene sammen i 1900 da de hadde pensjon oppført som yrke. Dette var Caroline Trampe og Augusta Krogness. De bodde i samme leilighet i Kongens gate 21. Sammen med disse to enkene bodde også Louise Lindeman som også var enke. Louise var Augusta sin mor, som skrevet i kapittel 3 var Augustas pikenavn Lindeman. To av Augusta sine barn bodde også med de tre enkene, Anna og Ole, og de hadde ei tjenestepike Randi som var 25 år gammel. Det som er interessant er at både Caroline, Augusta og Louise var oppført som husmor under familiestilling. Noe som egentlig betyr at de alle var i forskjellige hushold, Louise var dessuten rentier og de andre to levde av pensjon. Tjenestepiken Randi står under Augusta sine barn i folketellingen noe som egentlig betyr at Randi var Augustas husholderske, men dette er ikke helt sikkert, Randi kan

---

²¹¹ Blom, 1992, s. 62

²¹² Blom, 1992, s. 62

ha vært hele husholdets tjenestepike. Videre var barna til Augusta ikke oppført med noe yrke, de var henholdsvis 16 år og 14 år, og hjalp derfor ikke til med noe midler, hvert fall ikke som man kan se i folketellingene. Dette får meg derfor til å tro at enkene, sammen, fikk nok pensjon til å klare seg selv uten noe ekstra strategi. Jeg tror videre at Louise leide ut til Caroline, og at Caroline brukte deler av sin pensjon til å betale leie, siden Louise hadde oppført seg som rentier.²¹³ Louise døde i 1906²¹⁴ og Caroline døde i 1908²¹⁵ begge som enker, og dette betyr at jeg ikke finner de i folketellingen fra 1900, det viser seg også i disse to ministerialbøkene at Louise og Caroline var født med samme etternavn, de var mest sannsynlig søstre.²¹⁶ Men Augusta var fortsatt i live og hadde flyttet til Oslo på dette tidspunktet, og bodde da i Elisenbergvegen 20 hvor hun leide en leilighet med barna sine. Anna som da hadde fått seg en kontorpost på musikkonservatoriet fram til nyttår og sønnen Ole som var midlertidig privat assistent hos Brofeller-Birkeland og student. De hadde i tillegg en tjenestepike, Olivia Nilsen som var 22 år. Husleien var dessuten 800 kr,²¹⁷ om dette var i året eller i måneden står det ikke, men en leilighet som Berith Eriksen leide i Kongens gate 35 i Trondheim på samme tid hadde leiesummen 35 kr i måneden.²¹⁸ I følge SSB's priskalkulator ville 35 kr tilsvare 2686,25 kr i dag.²¹⁹ For å sammenligne denne prisen med noe mer relevant enn dagens, så var lønningen til en syerske (på systue) i snitt på 9-13 kr i uken i 1914 som vil si en lønn på 36-52 kr i måneden.²²⁰ Jeg går ut fra at lønna kan ha steget på disse 4 årene som skiller leieprisen og lønningen. Så en syerske med minste snittet på lønn ville altså ikke hadde råd til leiligheten til Berith eller Augusta i 1910, en syerske med topplønn ville brukt sirka 67 prosent av lønna si på Berith sin leilighet, noe som ikke ville vært gunstig. Det vil altså si at en syerske alene ikke hadde klart å leie disse leilighetene, men de kunne klart det om de for eksempel gikk tre stykker sammen. Som det allerede har blitt poengtert bodde ingen av

---

²¹³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005011>

²¹⁴ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000001125333>

²¹⁵ <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000001125611>

²¹⁶ Dette vil i så fall gjøre til at Caroline er ført feil i statistikken og skulle vært ført under bodde med familie heller en bodde til andre

²¹⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036392080427>

²¹⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806021269>

²¹⁹ denne «beregningen viser utviklingen i kroneverdi når en tar utgangspunktet i konsumprisindeksen.

Kalkulatoren viser ikke hva enkeltvarer bør eller skal koste når prisen reguleres med konsumprisindeksen»

<https://www.ssb.no/kalkulatorer/priskalkulator>

²²⁰ https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_157.pdf

enkene alene og dette resulterte i en leiepris fordelt på flere personer. Så det kan være de klarte å betale så mye i leie på grunn av pensjonen, men mer trolig var det at barna hjalp til en del. Som alt skrevet så hadde barna til Augusta på dette tidspunktet begynt å tjene penger, også Berith bor med barn i 1910. Forskjellen her var at Berith bodde i Kongens gate 35 hele tiden, også da hun var gift. Da jeg først fant Berith som enke i 1900 bodde hun altså fortsatt i ekteparets hus. Der bodde dessuten sønndatteren Tordis Eriksen sammen med henne, Tordis hadde dog ingen yrke oppført, og Berith var oppført som husmor i familiestillingen. I 1910 hadde Berith sin sønn Bernh. Eriksen flyttet inn med sin familie i Kongens gate 35 og han var da blitt husholdets overhode. I dette tilfellet vil jeg tro at det var sønnen som for det meste betalte leia. Hvor tidlig etter moren ble enke og han flyttet inn, vet jeg ikke, da Berith ble enke i 1900 og det ikke er noe folketelling imellom til å fortelle meg dette. Her ser vi også, at når en gift sønn bor med sin mor, som var enke, ble sønnen overhode og ikke enken.

Sammenligning

Gjennom dette kapittelet har jeg sett på en del forskjellige yrker. Det første vi kan merke oss er at i Kjøpmannsgata var det ingen av enkene som jobbet i kategorien «håndverk/div. syssel utenfor eget hus», mens i Kongens gate var det hele 10 stykker som utgjør 15,6 prosent av enkene tatt med i denne statistikken fra Kongens gate. Dette er muligens ikke så rart siden denne typen arbeid ikke var sømmelige for kvinner i middelklassen eller overklassen å ta til takke med. Håndverksarbeid som dette var dessuten veldig dårlig betalt.

I tillegg var det to personer i Kjøpmannsgata som var plassert i tjenesteyting kategorien i forhold til 12 personer i Kongens gate, som allerede forklart tidligere i dette kapittelet under Kjøpmannsgata så var prosent andelen ikke så forskjellig, henholdsvis var det 16,67 prosent som var husholderske i Kjøpmannsgata og 18,75 prosent som var tjenesteytende i Kongens gate. Forskjellen her blir at de to som var husholderske i Kjøpmannsgata var husholderske for sitt eget hushold, og det er nærliggende å tro at disse egentlig ble underholdt av barna. I motsetning til i Kongens gate hvor flere var tjenesteytende til andre. Som det vil bli vist i kapittel 5 var de fleste som bodde hos andre i Kongens gate tjenesteytende mens det bare var to stykker som bodde hos andre i Kjøpmannsgata og det var ikke de to som var tjenesteytende i folketellingen fra 1900. I Kjøpmannsgata var det bare Henriette som kunne blitt sett på som tjenesteytende, men det var hun ikke i 1900 bare tiden før, og blir med dette et lite unntak.

En annen forskjell vi kan se i tabellene er at det var en del flere enker som hadde tatt over mannen sin jobb i Kongens gate enn det var i Kjøpmannsgata. Dette kan komme av flere grunner, men som skrevet under blant annet Martha Klingenberg som lever av egne midler så var det flere av barna til de i Kjøpmannsgata som hadde tatt over driften etter faren. Kan dette komme av et sterkere ønske i familiene i Kjøpmannsgata om å opprettholde en form for ettermæle, en arv som må føres videre? Som da bare kan føres videre i form av at en sønn tar over driften og leder bedriften videre? Det er dessverre ikke spørsmål som lar seg besvare med bruk av folketellingen. Men kanskje kunne testamenter som ektemennene mulig hadde lagt igjen gjort dette.

Det finnes også likheter i gatene når det kommer til livnæring. Prosenten av enker som levde av egne midler/midler/formue i gatene var veldig like, i Kjøpmannsgata var det 8,33 prosent som hadde dette oppført som yrken mens det i Kongens gate var 7,81 prosent. Her var det altså nesten helt likt. Det var dessuten ikke så stor forskjell på arbeidere/gårdseier i gatene heller. Her er det vært å merke at arbeideren i Kjøpmannsgata var Henriette som hadde yrket «arbeider i fru strømers vaskeri» hun hadde altså en jobb som minner mye om håndverksjobbene flere av enkene i Kongens gate hadde. De som er i denne kategorien i Kongens gate var flere gårdseiere og levde av gårdens inntekter, enn industri arbeidere, disse enkene tjente sine inntekter ved å for eksempel leie ut rom som var mer likt rentier yrket. Så her er altså gatene mer like.

Kapittel 5: Boforhold

Innledning

I dette delkapittelet skal jeg se nærmere på hvordan enkene bodde. I dette kapittelet vil jeg i hovedsak ta i bruk folketellingen fra 1900, men eksemplene kan gå over flere folketellinger – da dette vil bidra til å gi et bilde av utviklingen, i tillegg til at flere folketellinger kan gi oss svar på ting et år ikke kan gi oss svar på. Kapittelets mål er å beskrive hvordan enkene bodde, hvem de bodde med eller om de bodde alene. Som nevnt flere steder i denne masteroppgaven var det en generell strategi å bo med andre for å redusere utgiftene. Videre vil jeg trekke inn et av yrkene som kunne blitt skrevet om i kapittel 4, som passer bedre inn i analysen rundt boforhold. Rentier yrket, dette fordi en del som kunne ha ført seg opp som rentier ikke hadde det. Som nevnt i kapittel 1 er det flere familiestillinger som kan vise til skjulte inntekter, som familie losjerende (fl) og enslig losjerende (el). I dette kapittelet skal jeg prøve å svare på om det var vanlig å bo med andre? Var det mange av enkene som bodde alene? Er mange av enkene overhode i sitt hushold?

Bosituasjon i Norge 1800-tallet

Utover 1800-tallet, kan en se en økning i flytting i Norge. Det betyr ikke at folk tidligere ikke hadde flyttet på seg, men flytteveksten på 1800-tallet - da særlig siste halvdel av 1800-tallet - var stor i forhold til hva man kunne se tidligere. Den største forflytninga skjedde fra bygd til by, og to av grunnene for dette mener Jan Eivind Myhre var tjenestetvangen som sluttet i 1854 og passtvangen som varte til 1860.²²¹ På den måten ble det lettere blant annet for tjenestefolk å flytte inn til byene for å finne seg jobb, - da gjerne i påvente av å gifte seg og stifte egen familie.²²² Dette førte naturligvis til at byene vokste. I tillegg ble sosial hjelp mer gjeldene de siste 10 årene av 1800-tallet, som førte til at dødeligheten sank.²²³ Kapittel 1, viser at denne utviklingen også gjorde seg gjeldende i Trondheim. Selv om veksten ifølge Rolf Danielsen var så liten at den var stagnerende, fra midten av 1800-tallet, vokste Trondheim - og dette kan vi se i byens utvidelse. Flere hus måtte bygges for den økende befolkningen, og områder som Møllenberg og Singsaker ble begynt bygget mot slutten av 1800-tallet (se kapittel 1). I dag er det ikke uvanlig at familier på fire, kan bo i store hus, som

---

²²¹ Myhre, 2012, s. 104

²²² Sogner & Telste, 2005, s. 7

²²³ Myhre, 2012, s. 256-259

gjærne strekker seg over flere etasjer. Noe av grunnen for dette er velferdsstaten og den hjelpen vi derfor får av staten. Eldre og pensjonister er ikke lenger like avhengige av kjernefamilien, og kan klare seg i mye større grad alene. Slik har det ikke alltid vært. Det var først i 1845 at staten tok grep og innførte fattigloven, men det skulle fortsatt være kommunalt, og ikke nasjonal hjelp.²²⁴ Dette er hva jeg tror Gro Hagermann sikter til som nevnt om i kapittel 4 under delkapittelet Kongens gate. Dette gjorde til at den sosiale utbygningen tok lengere tid, og den var dermed også veldig svak. Det var først i 1913 at sosialsaker fikk et departement. Det var en forståelse at hver person måtte klare seg selv,²²⁵ og dette gjorde så klart til at familie måtte støtte familie i større grad enn det vi må i dag. Om din mor var syk på 1800-tallet, var det du som måtte hjelpe.²²⁶ Det er dog vist i en komparativ studie gjort av David Gaunt, om arvepraksis, at omsorgen for de eldre ikke alltid var et ansvar som den yngre generasjonen tok på seg frivillig.²²⁷ Som nevnt i kapittel 4, kunne det være nedverdige å søke hjelp hos fattigkassen. Dette kommer blant annet av at man ofte måtte være syk og gammel, for å være en verdig fattig som burde få støtte. De som var fattige på grunn av moralsk svik var uverdige, og ifølge staten fortjente ikke hjelp. Likevel skulle folk i akutt nød få hjelp.²²⁸ Derfor kunne enker (og andre fattigere folk) trenge hjelp fra familie, kommunen eller andre organisasjoner som Thomas Angels stiftelsen med plass å bo.

John Rogers har i sin artikkel *Nordic Family History: Themes and Issues, Old and New* blant annet skrevet om hvordan familier vanligvis bodde sammen på 1700-tallet og framover. Han trekker blant annet frem folketellinger som gode kilder, da disse kan fortelle oss hvilke folk som bodde i hvert hus i et område. Det kommer også fram at det både i Danmark og Norge på 1700-tallet, 1800-tallet og starten av 1900-tallet var mest vanlig at et hushold besto av kjernefamilien. I Danmark var det få andre enn barna til husholdets overhode som bodde der, altså en/to forelder/foreldre og barna. I Norge var også dette hovedtendensen, men her finner vi flere eksempler på at andre slektninger bodde sammen med kjernefamilien. I 1801 var det en tredjedel av husholdene som hadde én eller flere slektninger boene hos seg. Ofte var dette foreldre av husfaren eller husmoren. Det var videre vanlig med tjenere uansett hvor mange det

---

²²⁴ Myhre, 2012, s. 258

²²⁵ Myhre, 2012, s. 258-259

²²⁶ Blom, 1992, s. 65

²²⁷ John Rogers, "Nordic Family History: Themes and Issues, Old and New". I *Journal of Family History*, Volume 18, Number 4, 1993, s. 300

²²⁸ Myhre, 2012, s. 260

var i husholdet, selv om mange av husholdene var små og de fortsatte å være det.²²⁹ Dette var en forskjell fra typiske hushold i Sør-Europa og Øst-Europa. Dette, mener Merry E. Wiesner-Hanks, kommer av det noe uvanlige giftemønstre i Nordvest-Europa, som forskere har kommet fram til, som kommentert i kapittel 3.²³⁰

Noe som kan fortelle oss noe om hvordan husene så ut, er etterlevninger, som for eksempel brev, dagbøker eller muntlige kilder. I boka til Sogner og Telste har de fått tak i en fortelling fra en kvinne på 90 år, som forteller om hvordan det var å være i tjeneste rundt 1910. Denne fortellingen forteller oss litt om hvordan huset var: «Værelser var kaldt, og vaskevannet frøs om natta... Ommen var dårlig og jeg fikk ikke fyre på den... Jeg måtte stå opp i kulde og legge meg i kulde.»²³¹ Dette forteller oss ikke bare om hvordan det var å være tjenestepike, men også om hvordan værelset som tjenestepiken bodde på var. Videre kan kildemateriale som forsikringer fortelle oss hva husene besto av. I 1767 ble det innført brannforsikringsordninger, og dette innebar at alle hus skulle takseres. Som følge av dette finner vi beskrivelser av husene som skulle forsikres hos taksasjonsforretningene. Videre ble skifter etter den avdødes eiendom oppført ved at man gikk rom for rom, og med dette kunne man lage seg et bilde av hvem som brukte hvilke rom, og hva de ble brukt til. Ida Bull har funnet ut at kjøpmannsgårdene som var en familiebedrift, ofte besto av våningshus og sidebygninger. Disse sidebygningene kunne inneholde ulike typer uthus. Blant annet kunne de inneholde bryggerhus, fjøs, stall og lagerlokaler. Våningshuset var for en av de middelsstore eller store kjøpmennene på 1700-tallet i to etasjer, og disse husene inneholdt i hvert fall krambu, kontor, stue, kjøkken og loft, samt diverse rom for familiemedlemmer og tjenesteytende.²³²

I dette kapittelet vil jeg kommentere på en del ulike aspekter ved boforholdene til enkene, blant annet hvor mange som bodde i bygningen - da flere av bygningene er delt inn i leiligheter. Dette vil fortelle noe om hvordan bofordelingen var i Trondheim i 1900. Jeg kommer også til å kommentere på hvor mange værelser det er husholdene hadde å disponere. Selv om det står i folketellingene «antall værelser i etasjen» kommer det fram av folketellingsskjemaet at det er snakk om antall værelser hver husstand disponerer. Dette kan

---

²²⁹ Rogers, 1993, s. 299

²³⁰ Wiesner-Hanks, 2008, s. 77

²³¹ Sogner & Telste, 2005, s. 71

²³² Bull, 2016, s. 6-7

dermed fortelle oss noe om hvor store leiligheter enkene bodde i. Jeg vil her argumentere for at antall værelser fordelt på de som bor i husholdet, kan fortelle noe om velstanden til husholdningen. Dette er et godt sammenligningsgrunnlag, da jeg har lite lønn og leiepriser å gå på i 1900. Kjøkken er også noe jeg kunne ha fokusert på, da noen av enkene delte kjøkken med andre. Dette er også kommentert i folketellingene, hvor det står 1/2 om to familier i bygget delte kjøkken, og 1/3 om tre familier deler kjøkken og så videre. Om de ikke hadde kjøkken står det 0, og om de ikke deler kjøkken, men hadde et eget til disposisjon, står det 1.²³³ Dette, sammen med antall værelser, viser til en sammenlignbar velstandsfaktor. Men siden de fleste hadde et eget kjøkken til disposisjon (i Kjøpmannsgata er det ei enke som deler kjøkken med et annet hushold, og i Kongens gate er det 3 enker som ikke hadde kjøkken, det er 8 stykker som deler med annet hushold) ser jeg ikke noe grunn til å kommentere det noe ytterligere.

Kjøpmannsgata

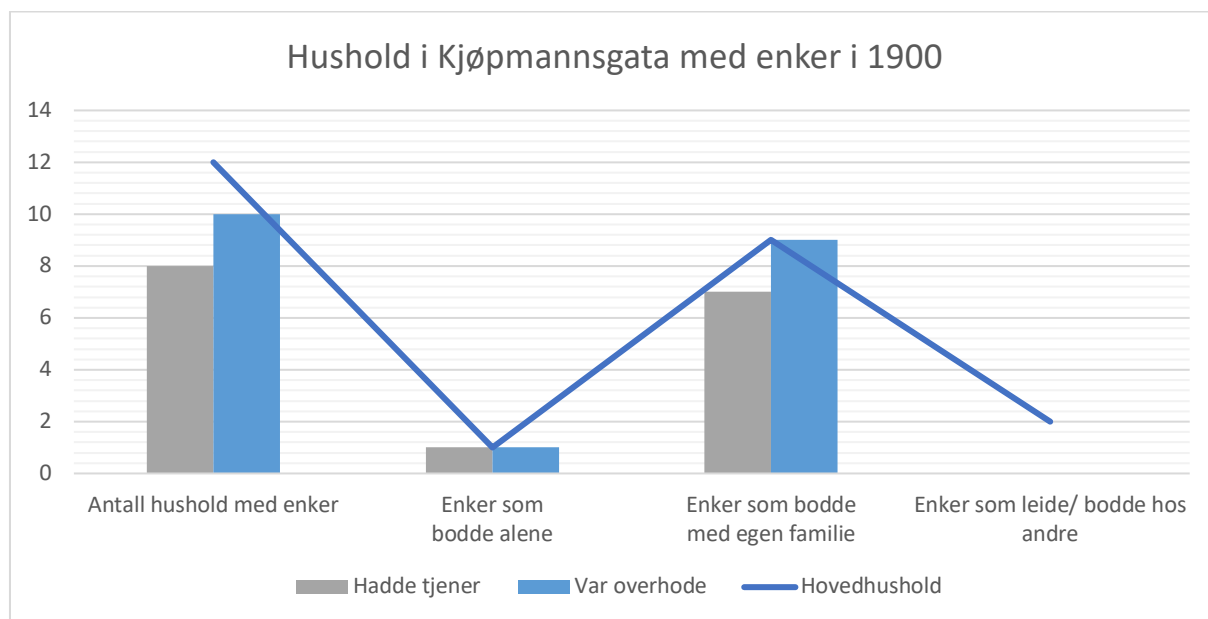

Diagram 1: Hushold i Kjøpmannsgata i 1900 med enker

Diagram 1, viser en rekke faktorer. Hovedhusholdet (den mørkeblå grafen) skal vise hvor mange av enkene som bodde sammen med familie, leide hos andre eller bodde alene. De grå stolpene viser hvor mange av disse husholdene som hadde tjenere. Videre viser de lyseblå stolpene hvor mange av enkene som var overhode i disse husholdene. Altså viser den først

²³³ Digitalarkivet, *Folketelling for Norge 3 Desember 1900*. Aksessert 5. april 2023, hentet fra:

<https://media.digitalarkivet.no/view/37426/541>

trioen (den første prikken og de to stolpene under) den totale mengden hushold i Kjøpmannsgata som inneholdt en enke, som er 12. Av disse 12 husholdene hadde åtte tjenere, og ti av husholdene hadde en enke som overhode. Den andre kategorien, «enker som bor alene» viser at det var en enke som bodde alene, hun hadde en eller flere tjenere og hun var overhode i sitt hushold. Trioen, nummer 3 fra venstre, viser at det var ni enker som bodde med familie, av disse ni enkene var det sju av dem som hadde tjenere og det er ni av dem (altså alle i denne kategorien) som var husstandens overhode. Den siste kategorien «enker som leide/bodde hos andre» viser at det var to stykker som leide plass å bo hos noen andre, og at disse ikke hadde noen tjenere og heller ikke var husstandens overhode. Det kan merkes med en gang at det var flere enker som bodde med familie, enn det var som bor alene, eller hos noen andre. Det er også interessant at alle de som bor med familiemedlem var husstandens overhode. Som sett i delkapittelet over «bosituasjon i Norge 1800-tallet», viser litteraturen som er brukt, at det var mest vanlig at menn var overhode. Dette ville endre seg i det mannen døde, men som hovedregel, var det gjerne sønnen som tok over denne stillingen.²³⁴ Noe som vises i diagram 1 at ikke stemmer for de husholdene jeg har undersøkt i Kjøpmannsgata.

For å kunne si noe mer om bosituasjoner til enkene tenkte jeg å se litt nærmere på noen av husholdene. Det vil da være interessant å trekke fram den ene enken i denne gaten som bodde alene, og de to som bodde hos andre. Det vil også være interessant å trekke fram en eller to av de som bodde med familie, som hadde tjenere, samt en eller to som ikke hadde tjenere fra kategorien «enker som bor med familie». Petra Marthine Larsen er den første enken jeg skal se nærmere på i dette kapittelet. Hun var den eneste enken som bodde alene i Kjøpmannsgata, det betyr dog ikke i dette tilfelle, at hun bodde helt alene, da hun hadde tre tjenestepiker boende hos seg. I Petras hushold bodde altså Christine Prytz (58 år), Rasmine Johansen (49 år) og Johanne Johnsen (31 år) som alle sammen var husgjerninger.²³⁵ Disse var altså i tjeneste til Petra, noe som vil si at hun måtte stille med lønn, losji og kost til disse tre – og det er derfor jeg har valgt å kategorisere henne under «bodde alene». I leiligheten som Petra disponerte var det 8 værelser, hvor et av de var et rom oppe på kvisten/loftet.²³⁶ Med så mange værelser til rådighet, hadde Petra muligheten til å leie ut til flere losjerende, og

---

²³⁴ Myhre, 2012, s. 123-124

²³⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426007103>

²³⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001479>

folketellingen viser at Petra gjorde nettopp det. I folketellingen fra 1900 var Petra oppført med yrket «rentenist», noe som viser til at Petra tjente penger på å leie ut rom til losjerende. I akkurat denne folketellingen var det dog ingen som leide til Petra. Det betyr bare at det ikke var noen som bodde der akkurat når folketellingen ble gjort, noen kunne nettopp ha flyttet ut eller så kunne hun ha ventet på at noen skulle flytte inn. Petra må derfor ha tjent nok på å leie ut rom til andre, til at hun hadde råd til å ha tre tjenesteytere. Siden alle de tre tjenesteytende jentene hadde samme stilling gjør de mye av det samme arbeidet i denne husholdningen, og en del av jobben var å hjelpe Petra med å holde hus for losjerende.

De to enkene bodde sammen med andre, eller leide til noen andre, var Henriette Marie Bye og Lorentzine Kristine Brønne. Henriette som i 1900 var «arbeider i fru strøms vaskeri», leide hos eller leide sammen med den ugifte kvinnen Jørgine Marie Dahl. Jørgine var dette husholdets husmor og hadde oppført yrket «Lærerinde ved Thjems folkeskole». De to kvinnene bodde sammen i en leilighet i Kjøpmannsgata 6, i andre etasje og hadde 3 værelser å disponere sammen.²³⁷ Huset hadde til sammen 5 leiligheter hvor alle var bebodde. Det står dessverre ikke hvem som faktisk eide huset,²³⁸ og jeg kan derfor ikke si med sikkerhet at de leide sammen eller om Henriette leide til Jørgine. Fordi Jørgine i dette tilfelle var oppført som husmor og var husholdets overhode, har jeg satt Henriette som leide/bodde med andre, da hun ikke bodde med familie eller bodde alene. Hun bodde dessuten en plass som ikke var arbeidsplassen. Noen andre i denne kategorien er plassert i «enker som leide/bodde hos andre» fordi de blant annet var tjenesteytende selv i 1900, og bodde derfor til arbeidsgiver. Eksempler på dette finnes bare i Kongens gate, og ikke et tilfelle i Kjøpmannsgata. Lorentzine var enslig losjerende i Kjøpmannsgata 3, hvor hun bodde med husfaren Gulbrand Vaaler, hans kone Laura Vaaler og den enslig losjerende, arbeidenske Laura Nossum.²³⁹ I dette huset, i motsetning til huset Henriette bodde i, var det bare en leilighet. Dette forteller oss at Lorentzine leide til Vaaler paret, selv om det heller ikke her står noe om hvem som eide huset.²⁴⁰ I tillegg var de to stykker som var enslig losjerende, noe som igjen kan vise til at de leide. Leiligheten, eller huset i dette tilfelle hadde 5 værelser til sammen, hvor 2 av de var

---

²³⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000174>

²³⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000061>

²³⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000829>

²⁴⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000059>

kvistrom.²⁴¹ Lorentzine var oppført som «pensionist», og kunne derfor bruke disse inntektene til å betale leia. Det som er interessant med Lorentzine var at hun ikke hadde yrket «pension» oppført men «pensionist» dette kommer av at Lorentzine selv var «oppsynsbetjent» i 1870,²⁴² og «betjent i tugthuset» i 1875,²⁴³ hun levde altså ikke av mannens pensjon - men egen pensjon.

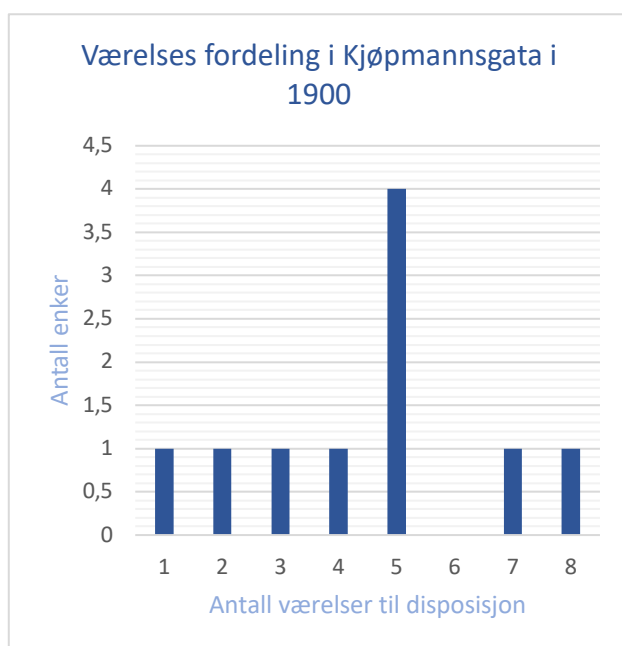

Diagram 2: Værelses fordeling i Kjøpmannsgata i 1900. Dette diagrammet viser hvor mange rom hver husstand som det bor en enke i har til disposisjon.

En av enkene som bodde i et hushold med familien sin, var overhode og hadde tjener - var Hanna Jacobsen. Hun bodde i Kjøpmannsgata 18,²⁴⁴ sammen med sine ugifte døtre Ida (33 år), Fredrikke (31 år) og Agnes (22 år), i tillegg var sønnen Johan (28 år) til stede. Han var styrmann han var derfor bare midlertidig til stede, og ikke fast boende på plassen, slik døtrene var. I tillegg bodde tjenestepiken Anna (20 år) sammen med familien. Hanna, i motsetning til de enkene nevnt over, hadde ingen yrke oppført. I kapittel 4, skrev jeg at jeg trodde dette kom av at Hanna ble understøttet av barna som bodde sammen

med henne, da Ida og Fredrikke står oppført som «telegrafistinde» og Agnes «kontorist».²⁴⁵ I dette huset var det 5 leiligheter som alle var bebodd. Det bodde altså til sammen 21 personer i huset, fordelt på 2 etasjer og 5 leiligheter. Det var Hanna sitt hushold som hadde flest boende personer i en leilighet, i dette huset. Leiligheten hadde 4 værelser til disposisjon.²⁴⁶ Som vi kan se var det altså 6 personer som bodde i en leilighet med 4 værelser. En annen enke som også bodde med familie, var overhode og hadde tjener var Martha Klingenberg. Som nevnt i kapittel 4 hadde Martha yrket «lever af egne midler» oppført. Hun bodde i Kjøpmannsgata

²⁴¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000166>

²⁴² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053367020556>

²⁴³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359011860>

²⁴⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000064>

²⁴⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000911>

²⁴⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000186>

22²⁴⁷ med sin datter Inghild (39 år),²⁴⁸ og sine barnebarn, Martha (17 år), Inghild (5 år) og Frieda (3 år). I tillegg til disse jentene bodde også tjenestepikene Jonetta Audal (87 år) og Regine Larsen (33 år) her.²⁴⁹ I Kjøpmannsgata 22 var det 2 leiligheter, hvor Martha og husholdet bodde i den første leiligheten, som lå i andre etasje og hadde åtte værelser.²⁵⁰ Mens Nilsen familien bodde i første etasje, i portnerboligen som hadde to værelser.²⁵¹ Dette vil si at Marthas husholdning som var på sju personer, hadde over et værelser hver. Dette viser til en forskjell mellom Hanna og Martha som tilsynelatende var i ganske lik posisjon. Noe annet som jeg legger merke til i denne husholdningen er at tjenesteytende Jonetta var veldig gammel til å være tjener. Kan dette sees på som en måte å passe på eldre? I stede for å sende de ute for å passe seg selv?

De to som bodde med familie, som ikke hadde tjenere var Beret og Gunelia. Begge disse har jeg skrevet en del om i kapittel 4, da jeg skrev om enker som var tjenesteytende i Kjøpmannsgata. Der blir det blant annet nevnt at de begge bodde med to barn, som oppført i folketellingen fra 1900. Alle barna var ugifte, og dette kommer også fram i kapittel 4. I tillegg nevnes det der at enkene flyttet inn til en av sønnene, etter at sønnene hadde giftet seg. I folketellingene skiftet de med det fra å være oppførte med yrket «husholderske», til «forsørges av sønnen». Ved denne flyttingen ble de heller ikke overhodet i husholdet lenger, det gikk over til sønnen, og enkene bodde heller til sønnen enn med sønnen. Dette viser til at så lenge sønnen de bodde med var ugift så bodde de i morens hushold, men i det sønnen giftet seg flyttet han ut, og laget sitt eget hushold. Da dette skjedde kunne enken, slik som Beret og Gunelia, flytte inn til sønnen og bli en del av hans hushold. Berets hushold i 1900 hadde en leilighet som bare hadde et værelse, mens Gunelia var den eneste enken i Kjøpmannsgata som delte kjøkken med et annet hushold i bygningen sin. Gunelias hushold hadde 2 værelser til disposisjon.²⁵²

---

²⁴⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000066>

²⁴⁸ Jeg tror her at det kan være en feil i folketellingen og at Inghild egentlig er en enke, da hun har nytt etternavn, samme som barna har. Men hun står som ugift, men hun har tydelig tre barn, da hun er oppført som Marthas datter, og de andre tre er oppført som Marthas barnebarn. Inghild har dog ikke blitt brukt i statistikken da hun ikke er oppført som enke og jeg derfor ikke kan si dette for sikkert.

²⁴⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000948>

²⁵⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000193>

²⁵¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000194>

²⁵² <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000184>

Kongens gate

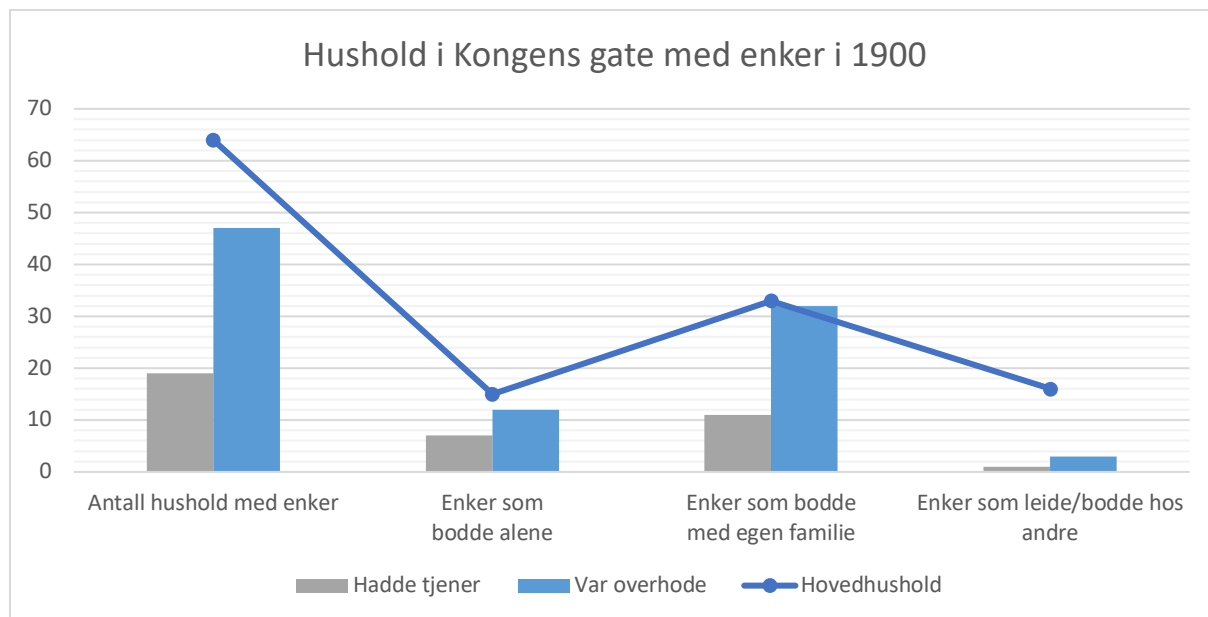

Diagram 3: Hushold i Kongens gate i 1900 med enker

Jeg har laget diagram 3 på samme måte som jeg lagde diagram 1 slik at de skulle vise samme sammenhenger og være lettere å sammenligne. Det vil si at den første trioen, her også, viser totalen for husstander i Kongens gate med enker. Diagrammet viser at det var 64 enker, hvor det var 19 stykker som hadde tjenere, og 47 stykker som var husholdets overhode. Den neste trioen viser hvor mange av enkene i Kongens gate som bodde alene (mørkeblå graf), hvor mange av de som hadde tjenere (grå stople) og hvor mange av disse enkene som var overhode i sitt hushold - også videre som forklart under diagram 1 i delkapittelet «Kjøpmannsgata» rett over. I dette diagrammet er jeg dog nødt til å forklare at det i kategorien «enker som leide/bodde hos andre» er oppført ei enke som hadde tjener. Grunnen til dette er at Caroline Tempe (se kapittel 4), bodde sammen med to andre enker. En av disse enkene hadde ei tjenestepike, men jeg er ikke sikker på hvem sin tjenestepike det var da alle tre enkene i denne leiligheten var oppført som husmor i familiestillingen. I samme kategori var det også to enker som var oppført som overhoder, noe som kan virke feil, da det å bo til andre signaliser at det var et annet overhode i dette husholdet. Forklaringen blir da at de bodde hos en annen, som var overhode i husstanden, men at de i tillegg bodde sammen med en datter eller sønn, som de igjen var overhode til. Når det kommer til kategorien «enker som bodde alene» var det her tre enker som ikke var overhode, selv om de bodde alene. Dette kommer av at de var oppført som enslig losjerende eller familie losjerende i familiestillingen selv om de bodde i en leilighet alene.

Siden det er flere i hver kategori i denne gaten så kommer jeg til å trekke fram enker som jeg vil argumentere for både viser til forskjeller og likheter i denne gaten når det kommer til boforhold. Først vil jeg starte med kategorien «enker som bodde alene» og her var det, som diagram 3 viser, 15 enker som passer i kategorien. Av disse 15 var det 7 stykker som hadde tjenere og 12 stykker som var overhode. Blant disse har vi enken Petronelle Bergem, hun hadde yrket «lever af sine midler», og hadde ei tjenestepike Berntine Tiller (33 år).²⁵³ Petronelle bodde i Kongens gate 102,²⁵⁴ og var med det en av de som bodde nærmest Skansen – som i kapittel 1 ble nevnt som et av de fattigste områdene i Trondheim på den tiden. Hennes leilighet var den eneste i dette huset på to etasjer, og hadde fire værelser.²⁵⁵ Det er trolig at Petronelle leide ut rom også i 1900, selv om hun ikke var oppført med yrket «rentenist» i denne folketellingen, var hun oppført med dette yrket i 1910.²⁵⁶ Hun bodde dessuten i det samme huset gjennom alle folketellingene fra 1875 til 1910.²⁵⁷ Mannen hennes Ole Nielsen Bergem var tidligere bytjener, og i 1891 folketellingen var også Petronelle oppført med dette yrket.²⁵⁸

I denne kategorien har vi også Eduarda Hirsch som bodde alene, hadde tjenere og var overhode. Hun bodde i Kongens gate nr 6, hvor det var tre leiligheter fordelt på to etasjer, det var også et apotek i dette bygget, og i sidebygningen som hørte til huset lå det et laboratorium.²⁵⁹ Eduarda eide apoteket og i leiligheten med henne bodde husjomfruen, Cornelia Olsen (59 år), kokkepiken Anna Øien (42 år) og drengen Lorents Røkke (22 år).²⁶⁰ Det interessante med dette bygget, er at sønnen til Eduarda bodde i leilighet 1, i første etasje med sin familie - som består av han, kona, deres fire døtre og to sønner, pluss deres tre tjenesteytende.²⁶¹ Eduarda bodde i andre etasje, altså var de ikke i samme husstand, men

---

²⁵³ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012811>

²⁵⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426001001>

²⁵⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002592>

²⁵⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806014832>

²⁵⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359011136>

<https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300002969>

²⁵⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073005115>

²⁵⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000360>

²⁶⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426004811>

²⁶¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001010>

bodde i samme bygg. Man kan derfor si at Eduarda på ett vis bodde sammen med familie, men ikke helt.²⁶² I tillegg til å være eieren av apoteket hadde Eduardas husstand seks værelser til disposisjon, det kommer dessuten fram at Eduarda eier bygget. Sønnen som hadde leilighet i første etasje hadde åtte værelser, som sier litt om hvor stort bygg Eduarda faktisk eide. I den tredje leiligheten som også lå i andre etasje bodde familien Sæthre, hvor husfaren (Thor Sæther) var lege, dette nevner jeg fordi i sidebygget, som skrevet, var det et laboratorium.²⁶³ Siden Eduarda eide apoteket som lå i bygget og Thor trolig jobbet på laboratoriet, hadde familiene en del å gjøre med hverandre utenfor at de bodde i samme bygg. I dette bygget var det altså 24 personer som bodde.

Jeg vil trekke fram en til enke, i denne kategorien, blant de som bodde alene - og det er Anne Brunnick. Grunnen til dette var at også hun eide bygget hun bodde i. Anne hadde yrket «Gaardeierske Lever af gaardens indtægt» som forteller meg at hun eide dette bygget.²⁶⁴ Bygget besto av fem leiligheter, hvor alle var bebodde og det var til sammen 16 personer i dette bygget, dette ga Anne en viss leieinntekt.²⁶⁵ Hennes egen leilighet besto av tre værelser, hvor hun i tillegg til seg selv huset skræddersvenden Elling Vike, uhrmagersvenden Anton Vike, lagerbetjenten Jens Bruaas, gaardsdrenge Iver Bruaas og Margrete Bruaas som var «Tjenestepige f.t. uden beskæftigelse.». Disse var alle oppførte som enslig losjerende og var derfor ikke å regne som Anne sinne tjenere eller svender. Anne var altså ikke deres mester i den forstanden at hun lærte bort disse håndverkene. Margrete var dessuten bare midlertidig til stede så hun bodde der fordi brødrene bodde der og var mellom arbeid.²⁶⁶

---

²⁶² <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001011>

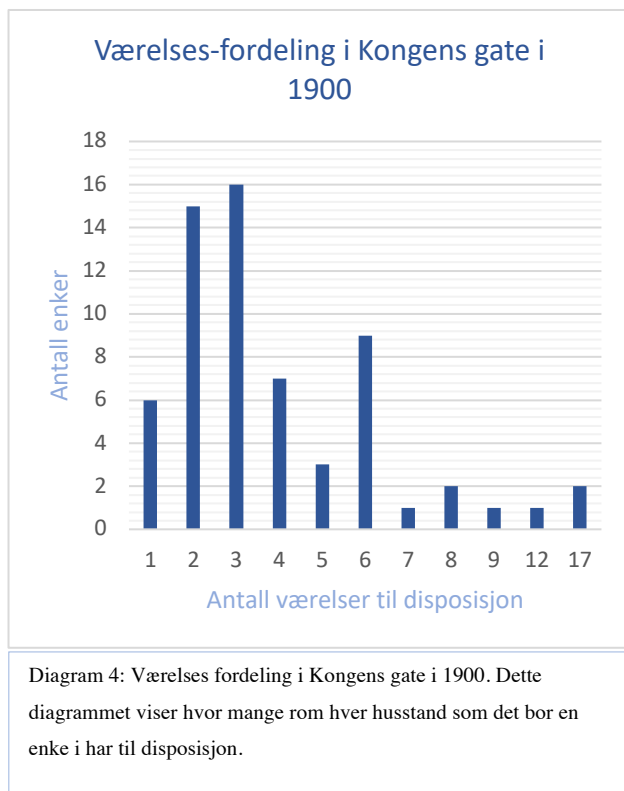
²⁶³ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001012>

²⁶⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012665>

²⁶⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000986>

²⁶⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002540>

Blant de som er kategorisert som «leide/bodde hos andre» er det en som hadde tjener og tre som var overhode. Som allerede nevnt under diagram 3 var den som hadde tjener Caroline Trampe. Hun var også overhode fordi hun i folketellingen var oppført som husmor i familiestillingen.²⁶⁷ De andre to var overhode fordi de arbeidet hos en familie som hadde et overhode, denne personen var derfor egentlig bare overhode til sine egne barn som også bodde i samme husstand. En av disse enkene var Tilla Ellingsen som bodde i Kongens gate 12,²⁶⁸ og var husgjerningen til kjøpmannen Hans

Holm. Hun var som nevnt oppført som husmor og dette kommer av at døtrene hennes Magnhild (5 år), Aagot (3 år) og Sigfrid (1 år) også bodde der, i denne husstanden bodde dessuten husgjerningen Anna Moe (25 år).²⁶⁹ Leiligheten hadde seks værelser fordelt på de seks personene.²⁷⁰ Det interessante her er at ofte måtte enslige mødre sette barna bort til familie eller fosterforeldre, de kunne ikke ha med småbarn i tjeneste.²⁷¹ Dette viser at det også var mulig å ta med småbarna på jobb, dette viser også til den hjelpen samfunnet kunne gi. Vi har også enken Helene Lian som bodde i Kongens gate 84, dette bygget hadde 11 leiligheter hvor alle var bebodde. Disse leilighetene var dog svært små, og samtlige hadde enten ett eller to værelser, og alle delte kjøkken med noen andre.²⁷² Akkurat den leiligheten Helene bodde i hadde to værelser, hun var oppført med yrket «Sengeliggende opholdes af sin søn», noe som vil si at hun ble passet på av Dorthea Bøe som også var enke. Ettersom de bodde i samme hushold på denne måten, hadde de også blitt oppført som familie losjerende og ingen av dem

²⁶⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005010>

²⁶⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000366>

²⁶⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426004909>

²⁷⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001030>

²⁷¹ Sogner & Telste, 2005, s. 34

²⁷² <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000992>

var derfor overhode i dette husholdet.²⁷³ Her kan vi se viktigheten av å ha familie som ville hjelpe til, siden sønnen til Helene var den som betalte. Dette er et eksempel på en annen måte man kunne passe på foreldrene sine, om de ikke ønsket å ha de boende hos seg selv, eller om det av andre grunner ikke var mulig. Hvorfor Helenes sønn ikke kunne ha moren hjemme, er uklart. I tillegg til Helene og Dorthea bodde også Augusta Henning i bygget, hun skrev jeg en del om i kapittel 4, - hun bodde for seg selv i leilighet 10. Det var også flere som bodde alene i dette bygget. Det største husholdet var likevel på fire personer og bygget rommet til sammen 21 personer. Blant disse var det en del av de som var fattigunderstøttet og legat understøttet. Noe som viser til at det var en del fattigere personer som bor i dette bygget.

Under kategorien «bodde med egen familie» har vi 33 enker, av disse 33 så var det 11 som hadde tjenere, og 32 stykker som var overhode. Martha Dahl bodde i Kongens gate 106, i 1900. Dette bygget besto av seks leiligheter fordelt på to etasjer og en kvist etasje. To av leilighetene eller to av værelsene var oppe i kvistetasjonen.²⁷⁴ Martha bodde dog i andre etasje med sine to ugifte døtre Ingeborg (41 år) og Fredrikke (38 år). Hvor Ingeborg hadde yrket «Cigar & Tobaksforretn.» oppført og søsteren Fredrikke hadde «Cigar & Tobaksforretn. meddelagtig». Hva som var forskjellen på å være «meddelagtig» eller ikke - kommer ikke fram i folketellingen, men de jobbet begge på samme plass. Disse tre kvinnene hadde to værelser i leiligheten sin og trengte ikke dele kjøkken med andre. Martha selv var bare oppført som husmor.²⁷⁵ Hele huset besto altså av seks husholdninger og dette utgjorde til sammen 16 personer. To av disse personene har vi vært borti tidligere, Ida Olsen og Olga Olsen, nevnt i kapittel 4. Disse to bodde i den ene leiligheten på kvisten med et værelse og var uten kjøkken.²⁷⁶ Louise Emilie Alstad var også enke som bodde inne på Ila området i Kongens gate 108. Dette huset besto dog bare av Louise og hennes husstand, huset var et alminnelig våningshus, med to etasjer og ett kvistværelse.²⁷⁷ Siden Louise og husstanden var de eneste i dette huset hadde de åtte værelser, i tillegg til kvistværelse å boltre seg på. Louise var overhodet i husstanden og var oppført med yrke «Intet særligt Erhverv. Holder hus for Børnene og forsørges derav». Med Louise bodde det tre ugifte sønner, Olaf (46 år), Ingvald

---

²⁷³ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002560>

²⁷⁴ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426001003>

²⁷⁵ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002599>

²⁷⁶ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002600>

²⁷⁷ <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426001004>

(36 år) og Axel (32 år), en ugift datter Sigrid (28 år) og tjenestepiken Ane (29 år). Den ugifte datteren Sigrid hadde «Intet særligt Erhverv» som yrke, mens hennes brødre hadde henholdsvis yrkene «Arkitekt, Lærer ved den tekn. Læreanstalt, Latinskolen, Lærer og Inspektør v. Tekn. Aftenskole», «Arkitekt. Lærer ved den tekn. Aftenskolen.» og «Bogbinder, Protokolefabrik, Cartonage - & Æslefabrik.» oppført som yrker.²⁷⁸ Sånn som noen av de andre enkene hadde Louise bodd i Kongens gate helt siden hun var gift, og jeg har funnet henne på denne adressen helt fra 1875-1910.²⁷⁹

Sammenligning

Først i denne sammenligningen vil jeg se på tjener-aspektet i gatene. Som vi kan se i diagram 1 er det i Kjøpmannsgata ganske mange av den totale husholdningen med enker som hadde tjenere. Dersom vi regner prosenten på det var det hele 66,67 prosent av enke-husholdene i Kjøpmannsgata som hadde tjenere i motsetning til i Kongens gate hvor det var 29,69 prosent som hadde tjenere. Dette viser at i Kjøpmannsgata var det dobbelt så mange enker som hadde tjenere enn hva det var i Kongens gate. En grunn til at tjener prosenten var så mye høyere i Kjøpmannsgata i forhold til Kongens gate var at flere i Kjøpmannsgata bor med egen familie og var overhode i eget hushold. I Kjøpmannsgata var det 75 prosent av enkene som var kategorisert som «bodde med egen familie» mens det i forhold var 51,56 prosent i Kongens gate. Som nevnt tidligere i dette kapittelet under Kongens gate var flere enker her boende til andre, og dette var ofte fordi de var tjenesteytende, og når de selv var tjener hadde de jo ikke tjenere selv. Det var også flere enker i Kjøpmannsgata som bodde med familie som hadde tjenere enn hva det var i Kongens gate. I Kjøpmannsgata var det 77,78 prosent av enkene som hadde tjenere og bodde med familie i forhold til i Kongens gate hvor det var 33,33 prosent av de som bodde med familie som hadde tjenere. Dette kommer av at flere av de som bodde med familie i Kongens gate selv var tjenesteytende og jobber derfor i eget hushold og trenger ikke tjener.

På det andre punktet om overhode var det noe likere i gatene. 83 prosent av enkene i Kjøpmannsgata var overhode i sitt hushold i forhold til at det i Kongens gate var 73 prosent. Prosenten her viser det ikke var så stor forskjell, og viser egentlig bare til at enkene ofte var overhode i sitt hushold uansett posisjon i samfunnet. Men som vi også har sett eksempler på

---

²⁷⁸ <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002602>

²⁷⁹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359011164>

gjennom kapittelet så var disse enkene ofte overhode i eget hushold så lenge barna som bodde med de var ugifte, og hvis de flytter inn til en sønn som hadde giftet seg så flytter de inn i et nytt hushold og ble med dette ikke lengere overhode. Overhode forskjellen i kategorien «enker som bodde alene» er allerede kommentert under diagram 3.

Når det kommer til værelser som enkene hadde disponibelt så var det som man kan se i diagram 4 to stykker i Kongens gate som hadde 17 værelser i sitt hushold og ei som hadde 12, her må det en kommentar til. Den ene enken som bodde i hushold med 17 værelser var Marit Foslund og hun bor i leilighet 1B som tilhørte leilighet 1A, disse to leilighetene til sammen hadde 17 værelser og det var arbeidsgiveren til Marit som disponerte disse værelsene.²⁸⁰ Den andre enken som hadde 17 værelser, var Karen Skaarup som var innehaver av et apotek hvor 10 av værelsene gikk til apoteklokale.²⁸¹ Videre hadde Christine Sætherholt 12 værelser, disse var hennes og hun leide de ut, i folketellingen fra 1900 hadde hun 7 personer hun leide ut til.²⁸² Dette var som vi kan se særegent for Kongens gate da det ikke går over 8 værelser i Kjøpmannsgata. Det var dog i Kjøpmannsgata for det meste enkenes egne værelser som de og familien disponerte. Som for eksempel Martha Klingenberg som hadde 8 værelser til disposisjon for seg selv og sine, mens hun hadde yrket «egne midler» oppført. Det er også en ganske mye større prosentandel som hadde 1-3 værelser i Kongens gate enn hva det var i Kjøpmannsgata, henholdsvis 57,82 prosent i Kongens gate og 24,99 prosent i Kjøpmannsgata. Dette vil si at enkene i Kongens gate bor i ganske små leiligheter i forhold til enkene i Kjøpmannsgata.

---

²⁸⁰ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426004945>

²⁸¹ <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005106>

²⁸² <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005529>

Kapittel 6: Konklusjon

Gjennom denne oppgaven har det kommet frem at kvinner generelt, utover 1800-tallet og starten av 1900-tallet, gikk gjennom en del endringer. Blant annet har kvinners muligheter i arbeid, og hva de kunne arbeidet med, endret seg svært mye i perioden. Dette kommer blant annet frem i kapittel 2; bakgrunn. I tillegg var det en rekke lover som har endret seg, som har gitt kvinner nye muligheter og rettigheter. Denne oppgaven har sett på enker i Trondheim, og prøvd å svare på hvordan enker overlevde etter ektemannens bortgang? Og hvilke strategier de måtte ta i bruk for å overleve? Oppgaven har med dette trukket frem tre strategier; gjengifting, livnæring, og boforhold. Ved å se på disse tre aspektene ved livet til enken, har man fått et godt innblikk i hvordan de levde i Trondheim fra midten av 1800-tallet til starten av 1900-tallet. Ønsket var å finne hvor vidt det var noe forskjell på hvordan enkene fra ulike sosiale strøk tok i bruk de ulike strategiene. For å kunne gjøre det har jeg sett på to gater i Trondheim by - hvor Kjøpmannsgata ligger i et rikere strøk mens Kongens gate ligger i et fattigere strøk. Oppgaven har med det prøvd å finne ut om det er noen likheter og/eller forskjeller mellom de to områdene i Trondheim, som skal ha vært områder med ulik sosial klasse. Den første utfordringen som meldte seg i denne sammenligningen, var at noen av husene i Kongens gate - ligger i byen. I tillegg ligger bare deler av gaten utenfor området som kan kalles det bedre strøket. Derfor skulle denne gaten mulig ha blitt delt i to for å kunne sammenligne på rett grunnlag. Men som sammenligningen i empirikapitlene viser så er det i bunn og grunn ikke så store forskjeller på enkene. I hvert fall var denne forskjellen ganske flytende og kan ikke knyttes til bare to gater.

Kapittel 3; gjengifting, viser at enkene ikke brukte denne strategien noe nevneverdig grad. Som nevnt mente Hufton at kvinner som var under 30 år, og ikke hadde mer enn to barn var mer sannsynlig til å gifte seg på nytt. Denne teorien med tanke på alder, viser seg å ikke stemme så godt for norske kvinner, blant annet fordi de giftet seg sent i forhold til kvinner i Øst- og Sør-Europa - som Wiesner-Hanks skriver. Som Cavallo og Warner nevner «avliver» Todd den antagelsen om at kvinner ofte og raskt giftet seg på nytt. Dette kan vi også se i denne studien, da det kun er for sikkert to av 76 enker som giftet seg på nytt. Den ene enken var i tillegg i 40 årene, da hun giftet seg på nytt og hadde tre barn. Dette viser til at man ikke måtte være under 30 år for å gifte seg på nytt, men det var heller ikke poenget til Hufton - det var dog mer sannsynlig at en kvinne under 30 gjorde det. Men denne studien viser at det generelt var få kvinner som giftet seg på nytt. Den viser også at det egentlig ikke hadde så

mye å si hvor mange barn enkene hadde heller. Her vil heller faktorer som hvor gamle barna var og om de fortsatt bodde med enken spille en rolle. Som jeg også har vært inne på vil jeg også påstå, som Hufton, at det var mer sannsynlig at en yngre kvinne med få barn giftet seg på nytt, i forhold til en kvinne som var for eksempel 75 år med 12 barn. Men det betyr likevel ikke at om denne enken på 75 år, trengte å gifte seg på nytt kunne gjøre det. Årsaker til dette kunne blant annet være dårlig økonomi. Hun trengte dog en mann som var villig til å inngå ekteskap. I et slik tilfelle ville flere og større faktorer spille inn. Enken Henriette Bye viser oss dessuten at så lenge enken hadde en jobb å livnære seg av så trengte hun ikke gifte seg på nytt, enda hun ble enke i en alder av 29 år. Det var heller ikke store forskjeller på enkene i Kjøpmannsgata og Kongens gate på dette punktet. Den nevneverdige forskjellen er at enkene i Kjøpmannsgata var eldre når de ble enker enn enkene i Kongens gate. Enkene i Kjøpmannsgata hadde også generelt flere barn enn hva enkene i Kongens gate hadde. Det ville derfor være mer sannsynlig at kvinnene i Kongens gate giftet seg på nytt, med utgangspunkt i disse to faktorene.

Den mest logiske strategien for å overleve i dag, alene, er å ha en jobb - men for å kunne overleve alene må den jobben gi en viss inntekt. Som vi også kan merke i dagens samfunn er det å for eksempel kunne kjøpe seg en leilighet helt alene vanskelig. Dette stemmer nok for enkene tilbake på 1800-tallet også. Derfor, som vi så i kapittel 5, var det mange som bor sammen med andre i samme posisjon, eller med familie. Det var noen få som kunne bo alene fordi de blant annet leide ut rom. Noen enker, som Martha Klingenberg, klarte seg til en viss grad alene bare på «midler/formue». Om dette kommer av arv, kan ikke denne oppgaven svare på. Men det ville vært interessant i videre forskning å se på testament for å kunne svare på spørsmål som folketellingene ikke kan gi svar på. Kapittel 4 viser oss dessuten at det var noe forskjell i hva enkene i de to gatene faktisk hadde som oppført yrke. Det var flere enker i Kongens gate som hadde arbeid kvinner i borgerklassen ikke hadde kommet til å ta til takke med, som vasking. Også her kan vi se at områdene flyter over i hverandre, da enker som Henriette som bodde i Kjøpmannsgata også har vært tjenesteytende. Når det kommer til tjenesteytende kan vi fra analysen se at prosentandelen av enker i begge gatene, som hadde dette som oppført yrke var svært lik. Forskjellen her var at to av de som var oppført med dette yrket i Kjøpmannsgata, var det i eget hus. Mens det var flere i Kongens gate som var det i andre husstander - altså ansatte. Man må også se for seg at det ville vært en stor overgang for mange å gå fra å være en gift kvinne, til å være en enke som plutselig måtte skaffe seg inntekter. Som vist i oppgaven var det få enker som kunne fortsette å leve i samme standard

som da ektemannen var i live. For enker som Jørgine Eriksen, som kunne ta over mannens jobb var dette lettere enn for enker som ikke kunne det.

Hvordan enkene bodde kan si oss en god del om hvor god råd de hadde. Hvor vidt de hadde tjenere og hvor store leiligheter de rådet over kan blant annet gi svar på dette. Som vi så i kapittel 5 hadde de fleste enkene i Kjøpmannsgata råd til større leiligheter, enn hva de hadde i Kongens gate. Derfor konkluderer jeg med at enkene i Kjøpmannsgata hadde generelt bedre økonomi enn kvinnene i Kongens gate. Dette gjør også til at det var mer sannsynlig at enkene i Kongens gate hadde behov for å gifte seg på nytt enn det enkene i Kjøpmannsgata hadde. Hjelpen de fikk av familie viser også at behovet for å gifte seg på nytt ikke var til stede. Dette var altså en strategi som vi ser de fleste enkene tok i bruk. Enten så bodde de med andre enker eller ugifte kvinner, eller så bodde de med familie. Da kunne de enten være overhode i husstanden selv, eller som en del av husstanden til en sønn. Det er også vist at teorier, som blant annet Rogers – hvor han sier at det var kjernefamilie som bodde sammen i Norge med enten et eller to ekstra familiemedlemmer, og stemmer for husstanden som disse enken var en del av. Det kommer også fram av analysen at det var noen unntak i begge gatene. Det kunne altså bo fattigere folk i Kjøpmannsgata og det kunne bo rikere folk i Kongens gate. Dette kapittelet viser oss at områdene kunne være mer flytende enn først antatt. Enkene Beret Witzø og Gunelia Marie Johnsen i Kjøpmannsgata viser oss de litt fattigere i denne gaten, som endte opp med å måtte flytte inn til sønnen sin etter folketellingen fra 1900. Mens enker som Louise Emile Alstad i Kongens gate viser oss at enker som bodde inne på Ila området også kunne ha god råd. Da hun trolig eide huset hun og barna, pluss tjenestepiken, bodde i - som besto av 8 værelser. Hvor store disse værelsene var sier folketellingene lite om, men antallet er en viss indikasjon. Som vi dog kan se på bildet i kapittel 2 var husene nærmere sentrum større i areal, også ble de mindre og mindre jo nærmere Ila man kommer. Det å eie et hus med 8 værelser viser uansett til en større økonomi, enn det var antatt at enker boende på Ila hadde.

Til slutt vil jeg konkludere med at forskjellene på enkene i Kjøpmannsgata og i Kongens gate ikke var så store. Skillene i bruken av alle strategiene glir over i hverandre, fordi enker av høyere sosialklasse og enker av lavere sosialklasse bodde i begge gatene. Dessuten siden det egentlig er for lite enker tatt med i denne studien er ikke svarene representative for hele byen, så å kunne si noe om enkene i Trondheim basert bare på disse to gatene er ikke mulig. Til videre forskning ville det være interessant å ta med flere gater, og dele byen inn i strengere

områder. Det ville også vært interessant å se på andre kilder som testament for et mer helhetlig bilde, som kunne ha svart på flere spørsmål.

Bibliografi

Folketellingene

Alle folketellingene 1865 - 1900

Alle er søkbare gjennom Digitalarkivets nettside:

1865: <https://www.digitalarkivet.no/source/38310>

1870: <https://www.digitalarkivet.no/source/53367>

1875: <https://www.digitalarkivet.no/source/52359>

1885: <https://www.digitalarkivet.no/source/53300>

1891: <https://www.digitalarkivet.no/source/53073>

1900: <https://www.digitalarkivet.no/source/37426>

Folketelling 1900 – enker bosatt i Trondheim kjøpstad:

https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900/37426?fornavn=&etternavn=&kjonn%5B%5D=k&familiestilling=&sivilstand=e&yrke=&fodselsaar=&fodested=&ny_husholdning=&bostatus=&sedvanlig_bosted=&antatt_oppholdssted=&statsborgerskap=&trossamfunn=&bygning_for_natteopphold=&etnisitet=&spraak=&merknader=&bosted=&gaardsnummer=&bruksnummer=&gaardseier=&hustype=&beliggenhet=&etasje=&ship_name=&ship_type=&ship_home=&ship_location=

https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900/37426?fornavn=&etternavn=&kjonn%5B%5D=k&familiestilling=&sivilstand=enke&yrke=&fodselsaar=&fodested=&ny_husholdning=&bostatus=&sedvanlig_bosted=&antatt_oppholdssted=&statsborgerskap=&trossamfunn=&bygning_for_natteopphold=&etnisitet=&spraak=&merknader=&bosted=&gaardsnummer=&bruksnummer=&gaardseier=&hustype=&beliggenhet=&etasje=&ship_name=&ship_type=&ship_home=&ship_location=&sort=rel

Folketelling 1900 – enker bosatt i Kjøpmannsgata:

https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900/37426?fornavn=&etternavn=&kjonn%5B%5D=k&familiestilling=&sivilstand=e&yrke=&fodselsaar=&fodested=&ny_husholdning=&bostatus=&sedvanlig_bosted=&antatt_oppholdssted=&statsborgerskap=&trossamfunn=&bygning_for_natteopphold=&etnisitet=&spraak=&merknader=&bosted=Kj%C3%B8bmandsgade&gaardsnummer=&bruksnummer=&gaardseier=&hustype=&beliggenhet=&etasje=&ship_name=&ship_type=&ship_home=&ship_location=

https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900/37426?fornavn=&etternavn=&kjonn%5B%5D=k&familiestilling=&sivilstand=e&yrke=&fodselsaar=&fodested=&ny_husholdning=&bostatus=&sedvanlig_bosted=&antatt_oppholdssted=&statsborgerskap=&trossamfunn=&bygning_for_natteopphold=&etnisitet=&spraak=&merknader=&bosted=Kj%C3%B8bmandsgaden&gaardsnummer=&bruksnummer=&gaardseier=&hustype=&beliggenhet=&etasje=&ship_name=&ship_type=&ship_home=&ship_location=

Folketelling 1900 – enker bosatt i Kongens gate:

https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900/37426?fornavn=&etternavn=&kjonn%5B%5D=k&familiestilling=&sivilstand=e&yrke=&fodselsaar=&fodested=&ny_husholdning=&bostatus=&sedvanlig_bosted=&antatt_oppholdssted=&statsborgerskap=&trossamfunn=&bygning_for_natteopphold=&etnisitet=&spraak=&merknader=&bosted=kongens&gaardsnummer=&bruksnummer=&gaardseier=&hustype=&beliggenhet=&etasje=&ship_name=&ship_type=&ship_home=&ship_location=

https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900/37426?fornavn=&etternavn=&familiestilling=&sivilstand=enke&yrke=&fodselsaar=&fodested=&ny_husholdning=&bostatus=&sedvanlig_bosted=&antatt_oppholdssted=&statsborgerskap=&trossamfunn=&bygning_for_natteopphold=&etnisitet=&spraak=&merknader=&bosted=kongens&gaardsnummer=&bruksnummer=&gaardseier=&hustype=&beliggenhet=&etasje=&ship_name=&ship_type=&ship_home=&ship_location=

Enkeltpersoner i folketellingene

Anna Brunnick:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012665>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000986>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002540>

Caroline Trampe:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005010>

Ministerialbok 1891-1911: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000001125611>

Anton Christian Olsen

Klokkerbok 1898-1911: <https://www.digitalarkivet.no/view/327/pv00000006643467>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073005736>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426010708>

Augusta Henning:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073010266>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012748>

Augusta/Lindeman/Hirsch/Krogness

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036392080427>

Folketelling 1865: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310006842>

Folketelling 1875: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359005806>

Folketelling 1885: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300014271>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073007264>

Dødsfall i Trondheim 1908-1930: <https://www.digitalarkivet.no/view/15/pa00000000571642>

Beret Witzø:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000844>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036747001252>

Berit Eriksen:

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806021269>

Fredrikke Parelius f Gram:

Folketelling 1875: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359004585>

Caroline Trampe:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005010>

Ministerialbok 1891-1911: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000001125611>

Caroline A. Moe:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073002967>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005685>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806022156>

Christine Holtermann:

Folketelling 1885: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300026252>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073010997>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000876>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806022766>

Christine Sætherholt:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005529>

Eduarda Hirsch:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426004811>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001011>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000360>

Sønnens leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001010>

Naboleiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001012>

Edvard Christie:

Ministerialbok 1891-1911: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000001123371>

Elen Gundersne:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005613>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806026955>

Gunelia Marie Johnsen:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000904>

Folketelling 1920: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01073655004820>

Leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000184>

Gurine Vibe:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073011972>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005246>

Leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000184>

Halfdan Klingenberg:

Ministerialbok 1877-1891: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000000766858>

Hanna Jacobsen:

Folketelling 1885: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300012403>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073009694>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000911>

Leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000186>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000064>

Helene Lian:

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000992>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002560>

Henriette Bye:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000865>

Folketelling 1885: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300003722>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073006941>

Leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000174>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000061>

Hilda Marie Daae:

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806020368>

Ida Olsen:

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806007488>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012841>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073010329>

Folketelling 1885: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300004652>

Leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002600>

Ingeborg Anna Berg:

Folketelling 1925: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01063300032279>

Inger Dorthea Sandberg:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073005610>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012719>

Johan Odin Eriksen:

Ministerialbok 1895-1910: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000004653425>

Jonetta Sand:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073012141>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005674>

Karen Jonethe Sand:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073012141>

Karen Skaarup:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005106>

Lorentzine Kristine Brænne:

Folketelling 1870: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053367020556>

Folketelling 1875: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359011860>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000829>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000166>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000059>

Louise Emilie Alstad:

Folketelling 1875: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359011164>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426001004>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002602>

Louise Lindeman:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005011>

Ministerialbok 1891-1911: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000001125333>

Marie Lossius f Gram:

Folketelling 1870: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053365000366>

Folketelling 1875: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359004588>

Marit Foslund:

Leilighet 1a hvor arbeidsgiverbor 1900:

<https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001032>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426004945>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806007575>

Martha Dahl:

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426001003>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002599>

Martha Klingenberg:

Folketelling 1865: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01038310005842>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073006715>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426000948>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000066>

Leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000193>

Naboleiligheten: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426000194>

Mette Sverk:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005604>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073012494>

Folketelling 1885: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300009468>

Folketelling 1875: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359014566>

Nicoline Jørgine Eriksen:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426007137>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073000016>

Ole Andreas Tangen Krogness:

Ministeralbok 1880-1913: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000000155602>

Ovedie Holst:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073011928>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005174>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806008950>

Petra Larsen:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426007103>

Leilighet 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001479>

Petronelle Bergem:

Folketelling 1875: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01052359011136>

Folketelling 1885: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053300002969>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073005115>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012811>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806014832>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426001001>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426002592>

Philip Jacobsen:

Ministeralbok 1880-1913: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000000155518>

Regine Skjetlein:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426005461>

Serine Klefstad/Olsen:

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073014467>

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426012660>

Folketelling 1891: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01053073014467>

Folketelling 1910: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01036806016605>

Folketelling 1925: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01063300033469>

Sivert Klefstad:

Klokkerbok 1882-1898: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000005605520>

Tilla Ellingsen:

Folketelling 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/person/pf01037426004909>

Huset 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/urban-residence/gf01037426000366>

Leiligheten 1900: <https://www.digitalarkivet.no/census/apartment/lf01037426001030>

Litteratur

- Agerholt A. C., «Historisk innleiing». I Agerholt, A. C., Reutz, J., Sunde, G., Arctander, S., Tomter, L., Aas, I., Swensson, S. & Bonnevie, M., *Kvinna i arbeidslivet*, J.M. Stenersens Forlag, Oslo 1940, s. 7-19.
- Andresen, Astri, Rosland, Sissel, Ryymin, Teemu & Skålevåg, Svein Atle, *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*, (2.utg.), Det Norske Samlaget, Oslo 2015.
- Austen, J., *Persuasion*, 1818.
- Bratberg, T., *Trondheims byleksikon*, Kunnskapsforlaget, Oslo 1996.
- Blom, I., «Widowhood: From the Porr Law Society to the Welfare Society: The Case of Norway, 1875-1964». I *Journal of Women's History*, Vol. 4 NO. 2 (Fall), 1992, s. 52-81.
- Blom, I. & Tranberg, A. (red.), *Nordisk lovoversikt. Viktige lover for kvinner ca. 1810 – 1980*, Nordisk Ministerråd, Oslo 1985.
- Blom, I., «Noen hovedlinjer gjennom lovverket fra 18- og 1900-tallet». I Blom, I. & Tranberg, A. (red.), *Nordisk lovoversikt. Viktige lover for kvinner ca. 1810 – 1980*, Nordisk Ministerråd, Oslo 1985, s. 5-27.
- Blom, I. & Hagemann, G. (red.), *Kvinner Selv... Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*, H. Aschehoug & CO. (W.Nygaard), Oslo 1997.
- Bull, I., «Håndverk i omdanning. Håndverksforhold i Trondheim 1850 til 1900». I *Trondhjemske samlinger, Bind 11, Hefte 1*, Trondhjems historie forening, Trondheim 1979.
- Bull, I., «Handelskapitalismen og dens steder». I *Heimen*, Vol. 53, No. 4, 2016, s. 245-260.
- Cavallo, S. & Warner, L., «Introduction». I Cavallo, S. & Warner, L. (red.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, Pearson Education Limited, Edinburgh 1999, s. 3-23.
- Chabot, I., «Lineage strategies and the control of widows in Renaissance Florence». I Cavallo, S. & Warner, L. (red.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, Pearson Education Limited, Edinburgh 1999, s. 127-144.
- Danielsen, R., *Trondheim bys historie bd. 4: Det nye bysamfunn 1880-1914*, F. Bruns bokhandels forlag, Trondheim 1958.
- Dumas, A., *The Count of Monte Cristo*, 1844.
- Dybvik, S., *Historiske demografi. Ei innføring i metodane*, Universitetsforlaget, Bergen 1983.
- Dørum, K., «Kvinnerollen i Norge 1814 – 1920 – kontinuitet og endringer». I *Heimen*, ISSN 0017-9841, Bind 53, 2016, s. 261-276.

- Ekerhovd, A. B. *Trondhjems lærerinneforening gjennom 50 år: 1885-1935*, Johan Christiansens Boktrykkeri, Trondheim 1935.
- Erickson, A. L., «Property and widowhood in England 1660-1840». I Cavallo, S. & Warner, L. (red.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, Pearson Education Limited, Edinburgh 1999, s. 145-163.
- Foyster, E., «Marrying the experienced widow in early modern England: the male Perspective». I Cavallo, S. & Warner, L. (red.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, Pearson Education Limited, Edinburgh 1999, s. 108-124.
- Hagemann, G., «Del 3, Kapittel 1, Fra husholdsøkonomi til markedsøkonomi 1800-1900». I Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H. & Øye, I., *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, (3.utg.), Cappelen Damm Akademisk, Oslo 2020, s. 259-282.
- Holst, M., «Dengang». I Norske kvinnelige akademikers landsforbund, *Kvinnelige studenter 1882-1932*, Gyldendal, Oslo 1932, s. 138-142.
- Holtermann, O., *Slægtsbog for familien Holtermann*, Aktietrykkeriet, Trondheim 1902.
- Hundstad, D., *Komparasjon i historieforskning - metodiske og teoretiske utfordringer*, Universitetet i Bergen 2013.
- Hufton, O., *The Prospect Before Her: A History of Women in Western Europe 1500-1800*, Vintage Books, New York 1998.
- Jordanova, L., *History in Practice* (3. Utg.). Bloomsbury Academic, London 2019.
- Kaldal, I., *Veit og gate. Daglegliv i Midtbyen i Trondheim 1880-1950*, Universitetsforlaget, Oslo 1997.
- Kjeldstali, K., *Fortida er ikke hva den en gang var – en innføring i historiefaget*, Universitetsforlaget, Oslo 1999.
- Knagenhjelm, A., *Erindringer fra min barndom i Trondhjem*, Cammermeyers Boghandel, Oslo 1945.
- Larsen, E., «Selvgjorte kvinner. Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900». I *Heimen*, ISSN 0017-9841, Bind 49, 2012, s. 127-144.
- Lie, M. & Tvete, B.M., *Stifteler og legater i Trondhjem. Statuer, fundatser, gavebrev, utdrag av testamenter. Ugift efter foranstaltning av Trondhjems formandskap*, G. Krogshus Boktrykkeri A/S, Trondheim 1923.
- Mordt, G., *Kvinner og næringsrett. Kvinneparagrafen i håndverksloven av 1839 og handelsloven av 1842*, Tingbokprosjektet, Oslo 1993.
- Moring, B. & Wall, R., *Widows in European Economy and Society 1600-1920*, The Boydell

- Press, Woodbridge 2017.
- Moum, S. V., *Kvinnefolkarbeid. Kvinners kår og status i Norge 1875-1910*, Universitetsforlaget, Oslo 1981.
- Myhre, J. E., *Norsk historie 1814-1905*, Det Norske Samlaget, Oslo 2012.
- Rogers, J., «Nordic Family History: Themes and Issues, Old and New». I *Journal of Family History, Volume 18, Number 4*, JAI Press Inc., 1993, s. 291-314.
- Rosenbeck, B., «Kapittel 15. Industrisamfunnet vokser fram». I Blom, I., Sogner, S. & Rosenbeck, B., *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag. Renaissance, reformasjon og revolusjon*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2005, s. 187-205.
- Sandvik, H., «Decision-making in marital property in Norway, 1500-1800». I Ågren, M. & Erickson, A. L. (red.), *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400-1900*, Ashgate, London 2005, s. 111-126.
- Sharpe, P., «Survival strategies and stories: poor widows and widowers in early industrial England». I Cavallo, S. & Warner, L. (red.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, Pearson Education Limited, Edinburgh 1999, s. 220-239.
- Sogner, S., «Kapittel 7. Ungjenta og den voksne kvinnen». I Blom, I., Sogner, S. & Rosenbeck, B., *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag. Renaissance, reformasjon og revolusjon*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2005, s. 81-99.
- Sogner, S. & Telste, K., *Ut å søkje teneste. Historia om tenestejentene*, Det Norske Samlaget, Oslo 2005.
- Stretton, T., «Widows at law in Tudor and Stuart England». I Cavallo, S. & Warner, L. (red.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, Pearson Education Limited, Edinburgh 1999, s. 193-208.
- St. Jørgens Stiftelsen. *St. Jørgens Stiftelsen: Trondheim 1607-1957*, Trondheim 1957.
- Øye, I., «Del 1, Kapittel 1, Med kjønnsblikk på vikingtiden». I Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H. & Øye, I. (red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Cappelen Damm Akademisk Forlag, Oslo 2020, s. 41-66.
- Warner, L., «Widows, widowers and the problem of “second marriages” in the sixteenth century France». I Cavallo, S. & Warner, L. (red.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, Pearson Education Limited, Edinburgh 1999, s. 84-107.
- Wiesner-Hanks, M. E., *Women and Gender in Early Modern Europe* (3.utg.). Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Nettressurser

Digitalarkivet, *Folketellinger*, 2021, hentet fra:

<https://www.arkivverket.no/slektsgranskning/folketellinger> (sist aksessert 12.02.2023).

Digitalarkivet, *Forkortingar i søkbare folketeljingar*, hentet fra:

<https://www.digitalarkivet.no/content/abbreviations-census> (sist aksessert 12.02.2023).

Digitalarkivet, *Folketælling for Norge 3 Desember 1900*, hetet fra:

<https://media.digitalarkivet.no/view/37426/541> (sist aksessert 19.04.2023)

Utdanning.no, *Gjørtler*, 2021, hentet fra: <https://utdanning.no/yrker/beskrivelse/gjortler> (sist aksessert 18.04.2023).

Det Statistiske Centralbyrå, *Norges offisielle statestikk. VI. 157. Lønninger 1919*, Oslo 1919, H. Asohehoug & CO. Hentet fra: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_vi_157.pdf sist aksessert 14.04.2023).

Statistiske sentralbyrå, *Priskalkulator*, hentet fra:

<https://www.ssb.no/kalkulatorer/priskalkulator> (sist aksessert 14.04.2023).

Blom, I., *Anna Caspari Agerholt*, i *Norsk biografisk leksikon* på snl.no. Hentet fra:

https://nbl.snl.no/Anna_Caspari_Agerholt (sist aksessert 03.05.2023).

Lønnå, E., *Kvinnens rettigheter i Norge fra 1814 til 1913* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet fra: https://snl.no/Kvinnens_rettigheter_i_Norge_fra_1814_til_1913 (sist aksessert 03.05.2023).

Alsland, J., *livsarving* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet fra: <https://snl.no/livsarving> (sist aksessert 03.05.2023).

Bilder

(Kapittel 2) Bilde 1: Kart over Trondhjem 1868, original: 1868 av Adelsteen Knudsens

Forlag, nytrykk: 1994 Trondheim kommune.

(https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/15585992679/in/album-72157626502678846/). CC BY 2.0.

(Omslagsside) Bilde 2: “Enken og hennes barn”, original: 1853 av Amalie Lindegren, eier: Nasjonalmuseet kjøpt i 1854.

(<https://www.nasjonalmuseet.no/en/collection/object/NG.M.00201>). CC BY 4.0.

